

Min hembygd i Tjust

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk om Tjust av **Gusataf Ahlm** (1869-1930) med förord av Robert Törnebohn och Ragnar Wirsén, biografi av Fritz Johanson samt illustrationer av Knut Svanholm har lånats från Västerviks Kommunbibliotek och digitaliserats på flatscanner som 300 dpi jpg-färgbilder den 25 januari 2015 av Ralph E.

Gustaf Ahlm

Min hembygd i Tjust

Minnen • Sägner Studier • Strövtåg Vers

Förläggare: Föreningen "Västervikspojkarna"

GUSTAF AHLM:

MIN HEMBYGD I TJUST

MIN HEMBYGD I TJUST

Minnen och Sägner - Hembygdspoesi Skrock, folktro och sedvänjor i gången tid

Av

GUSTAF AHLM

Utgiven av
FÖRENINGEN
VÄSTERVIKSPOJKARNA

Tryckt hos
A.-B. C. O. Ekblad & C:o
Västervik
1933

FÖRORD

Föreliggande arbete är måhända i högre grad än hembygdsböcker i allmänhet ett personligt dokument. De hågkomster, uppteckningar och studier, som förekomma däri, äro icke i första hand resultatet av en forskares arbete inom en bygd, som förefallit honom säregen och intressant. Materialet synes icke vara samlat efter någon vetenskaplig metod, och avsikten med dess insamlande torde egentligen icke ha varit att skänka stoff till klassificeringar och dissektioner vare sig för kulturhistoriska eller folkloristiska ändamål. Den ambition, genom vilken arbetet kommit till, är icke hembygdsforskarens så mycket som hembygdssonens, och impulserna till dess tillkomst ha helt framsprungit ur en innerlig hembygdskärlek, varom varje penndrag i det följande kan bära vittne.

Gustaf Ahlm hade länge ämnat i bokform utgiva sina anteckningar och minnen från Tjust. Då den sjukdom, som ändade hans dagar, hindrade honom att fullfölja sin avsikt, testamenterade han till Föreningen Västervikspojkarna sina manuskript med deras utgivande som förbehåll. Åt undertecknade har föreningen uppdragit att redigera dem och befordra dem till trycket.

Själv hade författaren synbarligen påbörjat en lätt överarbetning av materialet i syfte att bringa en viss enhetlighet i de under loppet av nära en mansålderskedda uppteckningarna. Det har varit utgivarna angeläget att i möjligaste mån följa de intentioner författaren härigenom givit. Vidare är det utgivarnas förhoppning, att de uteslutningar, som enligt deras mening måst företagas, skett i författarens anda. Vissa partier hade författaren säkerligen icke avsett för publicering i samband med det övriga materialet, andra åter ha, i den mån de utgöra anteckningar och citat ur tryckta källor, ej ansetts böra ifrågakomma. I något enstaka fall har författaren vidare uppenbarligen blivit felaktigt informerad, varför uteslutning måst ske. Några andra synpunkter på sovringen ha utgivarna ej funnit tillbörligt att anlägga.

I stor utsträckning har författaren i sina uppteckningar och berättelser begagnat sig av folkmål i dialogen och härigenom uppnått en intimitet i miljöskildringarna och en omedelbarhet i återgivna folktankar, som en användning av riksspråket icke skulle ha kunnat åstadkomma. Naturligtvis medger riksspråksalfabetet endast i någon mån återgivande av dialekter — och dessa variera för övrigt inom Tjustbygden rätt väsentligt — men ordformerna äro dock inom detta dialektområde så karaktäristiska, att man även med vanlig skrift kan till en viss grad skapa illusion. Utgivarna ha i huvudsak bibehållit författarens beteckningssätt samt sökt bringa detsamma till konsekvens och till en — självfallet modifierad — överensstämmelse med den Tjustdialekt, som författaren själv varit förtrogen med från uppväxtåren. Modifikationen är visserligen icke invändningsfri, men det torde ej heller ha varit författarens tanke att etymologiska synpunkter skulle anläggas på hans verk.

Det tillkommer givetvis icke utgivarna att värdesättadetta Gustaf Ahlms posthuma arbete. Men de anse sig oförhindrade att uttala den livliga förhoppningen, att den trogne Tjustsonens bok med förståelse skall mottagas av Tjustbygdens folk, och att den i sin mån skall bidraga till att nära den hembygdskärlek, vilken hos författaren

själv först slocknade i döden.

Till C. O. Ekblads tryckeri, som haft omsorgen om bokens typografiska utstyrsel, till bokhandlare E. Hultgren, som bidragit med illustrationer ur sitt fotografiska bildarkiv, och till konstnären K. A. Svanholm, som komponerat bokomslaget, ha utgivarna slutligen att frambära Föreningen Västervikspojkarnas varma tack.

Stockholm i nov. 1933.

*ROBERT TÖRNEBOHM. RAGNAR WIRSÉN.*GUSTAF AHLM

GUSTAF AHLM – IN MEMORIAM

Gustaf Ahlm föddes den 29 oktober 1862 i Gladhammar men tillbragte sina uppväxtår i Västrum. Han inskrevs vid Västerviks högre allmänna läroverk h. t. 1872 och avlade mogenhetsexamen därstädes 1883. Sedan han en tid sökt sig fram på olika områden, bl. a. även som tidningsman, valde han lärarebanan och avlade folkskollärareexamen 1895. Samma år erhöll han anställning som extra lärare vid Västerås folkskolor och blev ordinarie lärare därstädes 1896. Han avgick med pension 1923. Efter att de senare åren ha varit sjuklig, avled han i Västerås den 17 oktober 1930.

Inom den tidsram, som angives genom ovanstående data, rymmes ett liv fyllt av intellektuellt arbete. Som yngling var Gustaf Ahlm svärmisk, och hans uttrycksmedel blevo diktens lätta strofer. I sin ungdomsdiktning antog han den välkända signaturen ”Fjalar” — vilket väl antyder, att han kände själsfrändskap med den skald, som doldes under denna signatur. Hans svärmiskt-romantiska läggning var väl orsaken till den trevande ovisshet, som utmärkte honom åren närmast efter studentexamen, innan han fann sig tillrätta inom lärarens och uppfostrarens kall.

Att Gustaf Ahlm med allvar och framgång ägnat sig åt sitt lärarekall, därom vittnar bl. a. att vid hans begravning infunno sig ett 10-tal unga män, vilka tillhört hans första skolklass. Därom vittna även de ord, som vid jordfästningen ägnades hans minne av den man, som haft tillfälle att som förman och vän följa hans levnadslopp sommogen man, nämligen domprosten Fr. Fåhræus. Dennes ord — vilka för övrigt utgöra en verklig karaktäristik över Gustaf Ahlm — föllo sålunda:

”Den vän, den lärare, som nu gått före oss, var icke blott de klara tankarnas och den varma känslans man utan även det rena hjärtats man. Därför såg han mer än många sanning och skönhet i den värld, där han rörde sig, han såg Gud uppenbara sig i sina verk. Ledd av honom blev han plikttrogen i sin gärning: där var allvar utan stränghet, lärjungarna förstodo, att han var en ädel människa, en ungdomens vän, som alltid själv behöll något av barnet i sitt sinne.

Vi kände alla: han var en man över vanliga mått, med en rik begåvning, med omfattande, ständigt fördjupade kunskaper, med karaktärens renhet, med en blick, som nådde långt över sinnevärldens gränser, en man, som gick sin egen väg mot högre mål. Den landsdel, där han kom att verka under sin mannaålder, blev honom kär, och även på sångens språk ville han giva uttryck åt det bästa i sitt kynne, men sin fagra hembygd glömde han aldrig. Han kände sig dragen till dess härlighet, till dess tysta språk om Skaparen. Han kunde synas som en ensam människa, men han var lycklig i sitt kall och sin känslovärld, som han ofta tolkade i dikt, i sitt umgänge med skog och lund, där han såg en levande ande, med forntidens vise, med århundradens skalder och fädernas runeristare. Så kände vi, att han i det tysta levde ett rikt inre liv, under det han åldrades i fostrarens kall, aktad av alla och försynt mot alla. Och när han under den sista sjukdomens långa dagar och nätter fick öva sig i tålamod, vederkvicktes han av en inre stärkande samling, av värmande tankar och intryck från ett liv, helgat åt allvarlig strävan att hinna längre fram i visdom och nåd och att vara till gagn och stöd för ett växande släkte.”

Trots det att Gustaf Ahlm tycks ha blivit acklimatiserad i sin nya hembygd, Västmanland, varom dikter till dess ära vittna, så var det dock den hembygd, som setthonom födas, som fick brorslotten i hans känsloliv. — Ett uttryck därför blev, att han i Västerås bildade och sedan ända till sin död som ordförande ledde ett

Smålandsgille, där han var högt skattad. En av Gustaf Ahlms närmaste vänner inom denna krets, redaktör Ernst Felter, gav i en minnesruna över den bortgångne vännen uttryck åt dennes stora kärlek till hembygden i följande stämningsmättade ord:

”Vi, som stodo honom nära, måste under hans svåra tid följa honom i tankarna åter och åter till hans hembygd — det vackra Tjust. Vi talade om ängarna, där de vilda orkidéerna blomma, om sjöarna, där löjan leker med ett sakta prassel under alarnas grenar, om åarna, som söka sig genom undersköna dalar mot havet. Och framför allt om skogarna, de tysta stilla skogarna, vars mystik han hade i blodet från födseln. Vi gingo över de vida mossarna, där solflimret spelar i spindelväven över odonbuskarna, och i de stunderna glömde han sin plåga och ögonen lyste åter med ungdomens värme.”

Men starkare än alla ord av andra härutinnan vittna hans egna ord, uttalade i föreliggande bok, genom vilka han velat förhärliga sin kära hembygd. På samma gång har han genom detta arbete lämnat åt hembygdens söner ett äreminne över sig själv såsom en Tjustbygdens trogne son.

*FRITZ JOHANSON.*HågkomsterDEN GAMLA KLOCKAN

"Vällingsklocka på Helgerum ho ä då grannlåt varenda tum".

Det var så många underliga saker, som berättades om den gamla klockan på Helgerum, att det för oss pojkar, fattiga på sensationer i vår lilla avkrok av världen, innebar en hel upplevelse att få komma ner till Gamlegård och se den, ännu hellre höra den ringa sina, som vi tyckte, silverklara toner ut över bygden.

En eftermiddag, då skolan vid Gölpa var slut för dagen gick jag, efter att ha avvärjt hotande tillbud att icke få vara ensam, ner till Gamlegård strax söder om slottet. Där hängde den, den underbara klockan, under en takhuv. En gammal stege stod lutad under den, och på den klättrade jag upp för att bättre komma åt att se grannlåten. Jag kom klockan så nära att jag kunde ta i den. Inte var den vacker inte. Ytan var skrovlig och formen klumpig — ja, grannlåten kunna vi, tala tyst om.

En sträv röst befallde mig att gå ned. Jag blev så rädd att jag höll på att dimpa direkt, men hämtade mig och använde snabbt men förståndigt händer och fötter. Då jag väl hunnit ned löste rättaren — det var den sträva rösten jag hört — repet och började ringa. Då först anade jag, vari det vackra hos den gamla klockan bestod. Den hade en sällsam, djup klang. Och dessutom ringde den där rättarn, enligt mitt barnsliga omdöme, ovanligt väl, följesamt och rytmiskt. Så här lät det:

15Nilr bona slår i stövelakafla som kläpp, gå te mermålsafta, sök k räf ta i näveräska, spjälkorg å sälskinnväska! Ät å drick ä koin igen, långt de ä te kväller än. Ja ja män, ja ja män, 1-å-n-g-t ä te den.

"Så sa de, å så va de", jag kunde ramsan förut. Den var något, som jag lärt mig väl i Gölpa skola. Vad jag också lärt var att punktlighet tillhör en skolgosses bästa dygder. I dag hade jag brustit i den dygden. Till Ropa-reudden kom jag nu två timmar senare än vanligt. Där mötte till min förvåning, som strax byttes i onda aningar, far själv för att ro mig över sjön Toven. Han frågade mig icke var jag varit, han yttrade inte ett ord, och det tyckte jag var ännu mera olycksbådande.

Fast det var åtskilligt med folk som väntade därhemma, förstod jag att vidräkningens obehagliga stund nalkades, och detta med en otrolig hast. Argumentering hövdes inte. Mäster Erik skulle tala sitt tydliga språk utan motsägelser. I nödens stund kom husets lijälpkvinna för dagen till min undsättning. Lika man-haftigt som oväntat åtog hon sig min sak. Hon talade väl.

— Ska pojken ha smörj, därför att han ha vare och sitt klocka? Det vore väl obarmhärtit. Alle pojke på llelgerum ha gått te Gamlegård för å si på'na. De ä Ulangdon i den klocka. Å, ja minns väl när Gusta Svensa, min sali man, fick fatt i snöret när de var skogsell ve Micklebot. Han ringde så att en rakt hörde att ellen va lös. Så här lät de :

Hör opp, håll still,

lyss till

gammelskramlas klang vill!

Lös och fös

Idök frän plog <äll'n ii lös i Mörhults slcog. De ryker, de fnyker, de gråner, de dåner,

de brinner, de brinner allt va de hinner, å vinner å väller. Hör, va de gäller! Kom hem, alle man! Kom vem, som gå kan, kom an, man! S'an.

— Bare lögn, utbrast verkgesällen, som satt nere vid bordsändan och drack kaffe.

— Tal om klocka i alle fall, tyckte mor, eftersom pojken glömde å gå hem för hennes skull.

Och mor Svensson, hjälphustrun, som jag i tysthet tackade för att hon räddat skinnet på mig, fortsatte att berätta. Hennes egna ord kan jag inte så noga minnas men kontentan var i alla fall denna:

Det var en gång en skärbodräng, som tjänade hos rättarn på Helgerum. Som den skärkarl han var, tyckte han förstås att han hamnat litet för långt in i bondlandet och gav luft åt sitt missnöje i spydiga omdömen om både folk och fä. Danskens strandhugg på Händelöp under Karl den elftes tid — eller "kanske va de då Gustaf Adolf reger'de, de kvitter ma like", sa' mor Svensson — hade drängen inte varit med om, men genom klockan fick han veta hur de gått till. När han ringde så lät den så här:

Dansken kom från andre strann te vår ö me ell å brann, smällde å skott på skott,

2

17Skftrbojrlip å tös feck brått å vek

Käft ve käft mot käft skrek:

"Allt jog der ikke kröb.

Hen de löb, hen de löb, Händelöp!

Men på Marsö fanns det en karlakarl, som inte löp. Man hade lagt sig bakom en bergknall med sina skjutdon, och när danskbåten kom fick den varghagelsmäl-len och vände om.

— De måtte ha hänt åtskilligt märkvärdigt i den här trakten, inföll verkgesällen.

— Lit på de han, genmälte mor Svensson. Si de va nämligen så, att utanför Idö på ett skär i havsvallet bodde en jätte, som ville alle de ont va. Han tårde inte höre klockklangen på fastlannet, därför hadde han flytte dit ut på skäret. Där högg han i berget ut en bänk åt sa som var sex arne å e tvärhand lång, försedd med sidkarm å ryggstö å bekväm för jättekroppen. Da och natt satt jätten där å lurde på alle sjöfarande. Mitt i farleden hade han vräkt ut en stor sten, så att när kungen själv kom seglene i den gropie sjön så feck hanses skepp, ackurat som jätten hadde beräkne, bottenhugg å blev läck å sjönk. Alle drunknede utom kungen som räddede sa på e skepps-lucke å flöt i lann där jätten satt. Jätten, som för-stog att det va kungen, sporde honom: "Ä det ja elle du som ä herre i Sverget nu?"

Kungen blev inte svaret skyldi: "Det ä månge som ä herre i Sverget nu å fast ja ä kung så har di all mak-ta. Di slåss å lever å ställer te olycke tess att de kommer en kung, som kan ta bukt på dom. Här ä du herre å ja en stackers skeppsbruten, men låt ma komme ilann så ska ja aldri komme hit mer."

"Ja, det ä nog foäst att du låter bli", tyckte jätten, "men eftersom du ä te olycke för Sverget, så vill ja hjälpe da härifrån."

18Kungen roste horn to sitt, mon han vände tebake te Sverge|, än en gång, å då do han där knall och

fall.

— Vet mor Svensson vad det var för en klocka, som jätten inte tålte att höra, sporde en gammal inspektor, som suttit och lyssnat till sägnerna. Jo, det var just den klockan, som hänger under huv på Gamlegård. Den har blivit ditförd från Kapelludden, där det fanns heligt rum långt före digerdödens tid. Fiskaren, som bor där, kan ännu

visa stubben efter eken, i vilken kapellklockan hängt. Det är gammalt gods i den klockan, osmundsjärn ur hedningabläster.

Alla sutto tysta en stund, var för sig grubblande över den mystik, som var förknippad med den gamla klockan. Men så tog verkgesällen, snar till invändningar som vanligt, ordet.

— De däringa som inspektorn sagt kan ju vare sant, men att klocka sjunger, så att en förstår hele menin-ger, de tror ja för min del ä lögn.

— Ja, det beror på sinnelaget hos den, som lyssnar, genmälde inspektören. Till och med jag har tyckt mej förstå vad klockan sjunger ibland. Och jag kan för resten berätta en annan historia.

Hos gamlebaron gästade en gång en sån där som var mycket på ät, såvida han inte var mera på drick, och det var väl orsaken till att han en gång på en harjakt råkade vilse i skogen. Det blev snöstorm och på hemväg hade han hela tiden vädret emot sej. Sent omsider kom han i lä bakom uthuslängorna vid Gamlegård. Då började en klocka ringa mitt i natten. Det var den gamla klockan under huven, som satte igång. Repet hade lossnat i stormen och klapprade och slog mot gavelväggen. Om man får tro vad den bålde nimroden sedermera berättade då han broderade ut sina äventyr från stormnatten, så sjöng klockan precis som jag nu:

Ja minns braket då eka föll över körktaket men ja höll,

igå de ä så länge, sä länge sen,

men än när jag svänger min klang ä ren.

För allt kling å all klang

som flög kring när som ja svang!

Pang---

Sä kom där en vårkväll en -båt i lann. En gosse me leende flicka ve hann begrep i en hast va som göres borde: med bast i eka han fast ma gjorde, men de ä så länge, så länge sen, dock än när ja svänger, min klang ä ren, ty allt kling och all klang når ting, som aldrig svang.

Pling — plang.

Gammeldrängen Blom, som var barnfödd i Rumma, hade obemärkt kommit in från köket och drog nu i sin ordning ett strå till stacken.

— Jaha, började han, allt som här ha blive sagt ä nog så sant. Men ha ni hört tales om vår gamle körk-väktere, som snodde sa hem ur rysk fångenskap, klädd i en präkti rävskinnspäls?

— Ja visst ja, Fagerberg hette han.

— Den där rysspälsen, fortsatte gammeldrängen sin berättelse, kom honom väl te pass när han geck omkring i sockna för te ta opp lön för si tjänst. En julafta kom han från Riskebo å skulle te Grop, men en råk tvang'en te gå i lann ve Kapelludden. Där satte han sa på en ekstubbe för å vile. Han kom å sitte där längre än han hadde ämne å visste knappt te sa när en, som så ut som en präst, kom ut te'n och sa: "Här sitter du å frys ihjäl". — "Å skräp, töckte körkväktern, den här rare rysspälsen ger skydd nog."

Prästen bjöd honom följa med in i kapellet för att fira jul. Körkväktarn följde. Visserligen var kapellet till det yttre litet och oansenligt, men sen han väl var inkommen märkte han att det var stort som Västrums kyrka. Där |brandes vaxljus, sjöngs och lästes som i

20rynka kyrkor, sft att han blev rädd och trodde sig åter vara i Ryssland. "Ni firer ju jul alldeles som i Ryss-län n", sade han, "men att ryssen firer jul senere än vi, det vet ja, alltså är ni nu före er ti." — "Vi räknar inte med tid vi", blev svaret.

Nog tyckte körkväktarn att det var ett underligt svar, men så fick han höra kapellklockan och skrek till: "De ä ju

klocka ve' Gammelgårn, ja känner igen'a på klangen. Ä ja månne ve Gammelgårn?" — "Nej då", sade prästen, "men vi ha lånat tillbaka klockan från Helgerums gammalgård, den behövs inte där under julhelgdagarna."

Rätt som det var kom körkväktarn att tänka på att han måste gå och det i röda rappet för att i rätt tid hinna till julottan i sin egen kyrka. Då han kom ut hade så mycket snö fallit, att han snart blev trött och måste sätta sig. Snart somnade han, och då han vaknade satt han på samma ekstubbe som förliden kväll. När han, svettig och flåsande, kom fram till Västrums kyrka, var julottan över och allt folket gånget. Prästen var upprörd över kyrkvaktarns uteblivande, men när han fått veta orsaken till försummelsen lugnade han sig oöh lät nåd gå för rätt.---

Det följde några sekunders djup tystnad, varefter Blommen fortsatte. Detta jag sagt är så visst och sant som det jag nu skall berätta om Kopparkullekällan vid Rumma. Till den gick en gång en flicka för att hämta vatten. Det flöt en myckenhet vissnade löv i källan, ty det var fram i lövfällningen på hösten. När flickan kom hem med krukan, märkte hon att hon fått två skruimpnade löv med i vattnet, varför hon tog en skopa för att ta bort dem. I stället för de båda löven låg det två silverbägare i skopan. "Jag går nog dit en gång till", tänkte flickan, och skyndade sig genast åstad. När hon kom till källan var den alldeles fylld av löv. Nu försökte hon taga med'så många som möjligt i sin kruka, men just som hon skulle doppa ned kärlet

21ringde det till k val la i Gamlegård och med ens sjönk allt det torra, lövet ned i källan. Och det måtte ha sjunkit ned genom den, ty flickan kunde bara se det kri-atallklara vattnet ända till botten, där inte ett löv fanns. Sen dess har ingen hittat några silverbägare i källan vid Kopparkullen.

En annan gång, fortsatte gammeldrängen, var folk ute och sådde råg på en åker bortom Gamlegård. Bäst som det var kröp en jätteorm fram ur en bergsklyfta. Han hade fjäll som en drake och huvud som den största gäddas. Han låg stilla och slö hela dagen och solade sig, och fast folket under arbetet kom honom ganska nära, gjorde han ingen något illa. Efter slutat dagsverke på åkern tyckte en av drängarna, som ville visa sig kavat, att han skulle gå och slå ihjäl ormen. Man ryckte till sig ett oxok och gjorde sig beredd att gå fram och klappa till odjuret. Rättaren både förbjöd och varnade, men på det örat hörde inte den ondsinte drängen. Just som han var framme vid ormen ringde det till kvälls från Gamlegård. Då lät det så här:

Du ä rapp å du ä rö å så het som e glö, men ta varninga förut och 'gå från ditt beslut!

Drängen stod tveksam en stund. Han vände sig om mot de andra och glodde dumt. Klockan fortsatte att ringa och alla lyssnade, ty nu ljöd klockan så här:

Två sörjer i si nö sen di mist sitt stö — di mor och di mö ja, di mor, di mö.

Nu slängde drängen oxträet och drog sig skamsen tillbaka med såningsfolket hem till gården. Han fick liksom större respekt för ormar efter den upplevelsen.

22I'.loin tyHlnado, och ingen sade något på en bra stund, Hå dol, röroföl I nästan som om ingen visste något mera om den märkliga klockan. Men då harklade sig gamle inspektören och fogade ånyo en länk till sägnernas kedja.

— För så där en tjugu år sen hände sej att en fin herre stod och lyssnade till den vackra klangen i klockan. Då för tiden var det en vacker flicka som ringde. Om det nu var så att han var förtjust i klockklangen eller i flickan eller i bäggedera vet inte jag, men en dag slog han vad med den vackra ringerskan att han skulle tyda vad klockan sade, då hon ringde. Och så sjöng han denna visa:

Jag vet ej väg ur våndan ut

och kan ej fatta kärt beslut.

Jag längtar hän med vind och våg,

jag önskar följa molnens tåg

till sunnanskog, till sommarland,

där solvarm (bölja slår mot strand.

Jag kan ej fatta kärt beslut

och törs ej taga steget ut.

Från hemmet löst och ömma band

vem leder mig med varsam hand ?

För, klockkläpp, bud kring skog och mark

om kärlek öm och längtan stark!

Och vad han sjöng mera för henne är lätt att förstå, fortsatte inspektören. Flickan följde med honom när han for. Han kom aldrig tillbaka, men si hon kom snart igen.

Ett småleende drog genom hela laget, och hjälphu-stru Svensson fnissade borta i schaggsoffan, där hon slagit sig ned bredvid mor i sällskap med kaffepetter. Den sägnen var riktigt sann, och vad som blev av flickan visste alla. Någon skrattade till högt, det var mor Kari i Åkeirljung. Hon hade för en stund sen kommit med kvällsmjölken och suttit och hört på några av hi~

23Htononm om klockan. Sedan hon betvingat sin skrattlust och strukit bort en tårglimt med avigan av handen fick hon äntligen fram:

De ä alldeles som de hände snickerska, när ho geck från sin mans begravning. Då ho kom te Mohult, 1 vet, hörde ho i kvällninga vällingklocka ringe så här:

Tag en annan en man!

Tag en annan en man!

Tag en annan, en annan, en annan en man!

*

Sedan jag hörde sägnerna om den gamla kapellklockan vid Helgerum ha många år förgått. Än i dag gör hon väl tjänst som vällingsklocka vid gården, men de gamla sägnerna ha glömts, en efter en, allteftersom de gamla människorna gått bort*). Allt är nu så olikt mot förr, då skogen ännu stod tät och hög i min barndoms-bygd och sägner dröjde kvar i dess dunkel. Men skogen, det är nu min tro, kan växa sig stor igen och mycket underbart kan komma att hända, som skall ge upphov till saga och dikt för kommande släkten.

') Se "Nflgra kommentarer" i slutet av boken.

24Västrwms kyrka.

Gamla prästgårdsbyggnaden, nu flygelbyggnad till nuvarande kyrkoherdebostället i Västrum.GRÅBO OCH MALÖRT

Jag satt i en bergskreva, och vid mina fötter vällde en källa fram. Allt var stilla och inga tankar störde min frid. Bäst jag satt där, tycktes det mig som om en välbekant röst viskade mig alldeles in i örat: "Det va när Lars levde, men nu lever Lasse." Jag liksom vaknade från det närvarande som från en dröm, och i en förgången verklighet såg jag gaveln på Vaskaretorpet och den del av framsidan som ej skymdes av förstukvisten---

Tyst smög jag fram till stugdörren för att se om Emil Nord var hemma. Med ett ryck gick dörren upp i samma ögonblick som vännen Emil med en duns störtade i golvet från ett väggfast skåp. Han reste sig upp, hans hår stod å ända, och ansiktet uttryckte ängslan. Men så snart han kände igen mig grinade han opp sig och utbrast:

— Kors, ja trodde att de va nårn som kom. Därpå strök han sig med handens avigsida om munnen.

— Si ja kom åt mjölkfatet, urskuldade han sig och visade med tummen uppåt skåpet. Mycket riktigt, där låg en försvarlig gräddbetäckning på den sidan, som var vänd mot fönstret. Inte för att jag är så värst klyftig att bedöma

ställningar och förhållanden, men så mycket trodde jag mig förstå, att det kunde bli fråga om bestraffning, när hans mamma väl kommit hem.

Nåja — det var långt hän och dit, sommardagen var skön och varm, varför tänka på tråkigheter, när man än så länge kunde njuta av tillvaron. Vi begåvo oss ut ur stugan.

25Plötsligt utlät sig lOmil:

I går satt själve sjuttan i ini appel.

- Var? sporde jag ivrigt. Emil förde mig till erc surapol, stack upp sin knubbiga hand mot en gaffelformad gren och sade: — Här imilla satt han.

— Hur kunde han få rum, och hur såg han ut? sporde jag.

— Han va litin å grå å hadde vinga hopslagne ve si-dera, å när han spände ut dom va di sprötige som ett paraply. "Knös", skrek ja te, å då flög han in i hålet där på appia.

Något kuslig till mods manade jag: — Kom Emil, så går vi å äter blåbär. Förslaget antogs, och som tillgång fanns, smorde vi oss både in- och utvändigt, så att vi sågo ut som ett par sannskyldiga blåbärsjannar, när vi återvände till Vaskaretorpet.

Emils broder Johan var hemkommen och sysslade vid källan i bergskrevan. — Vad gör Johan där? frågade jag. — Ja öser källa ren.

— Källan finns ju på andra sidan, invände jag.

—Jaha, men den här källa ha di använt förr i värla. De va när Lars levde, men nu lever Lasse.

Vi skildes från honom och gingo in i stugan. Kattan låg lat och grå i sängen. Gubben Modig, som också kommit hem, rörde med en ekpåk i askmörjan, och rätt som det vatr kastade han till oss var sitt potatis. De voro stekta i askmörjan. Så härligt de doftade, och vad de smakade sen! Som Emil ej var nöjd med vad han fått, knyckte han ett till, höll det under gubbens näsa och sade: — Får ja de här, ni Modi? Gubben grumsade och trätte, medan Emil slukade sitt rov. Säkerligen hade han vågat försöket ännu en gång, om inte gamla frun, som bodde i kammaren vägg om vägg med storstugan, kommit in. Lille Emil tittade stint med stora blå ögon på den gamla och bjöd henne en stol.

32Va nytt från bruket, ni Modi? sporde hon.

Inget te tnle om. Ja ha bare böte Nilsson från k narren.

Hur geck de te?

Jo, Nilsson satt på en bänk, å den högg ja me yxa i å sa: "Nu hugger ja bort knarren på Kall-Petter, å när di här hugga lagt igen sa i trät, då kan knarren få komme igen i ledera",

— Fru Holmberg — jag snarare skrek än talade i min iver att fort vinna gehör — Emil säjer att när det var masugn här, kröp han ner genom storpipan. Inte kunde han väl det?

— Nänna män, svarade gammalfrun, de ä minst femti år sen de va masugn här, å Emil ä inte stort mer än fem, så de ä då rakt omöjlit.

— Minns fru Holmberg masugnen ?

— Tror ja de, min sali man va bruksinspektör.

— Vad var fru Holmbergs far ?

— Han va grannajärkorperal.

— Hå kors, var han så högt! Var han med i krig ?

— Tror ja de, å hadde de svårt. Han skrev hem att di lå på ryggen *) å sågde is i flere vickers ti.

— Ja si när de ä frågan om te å ställe te otrevligheter för manskapet, då ä befälet duktit, inföll Modig, Min far, båtsman, sa att den måran svensk å ryss möttes ve Svensksund blev han ställd som vakt ve ingången te offcersmässen, å de trängde de allre ljuvlieste matos lit te en där han sto, hungri å frusen, men inte feck han så mycke som han kunne lägge på tumnageln. Månge farer å svårigheter hadde han gått igönom te sjöss i krig å i fre, men allri hadde han lide sånne kval som den måran ve Svensksund.

— Nå, Modi, hur geck de sen ve Svensksund? frågade frun. Vem rådde?

— Jo si de va så att ryssen va tapper, men svensken

*) Rügen.

27vii värr. Ryssa hadde bure byøser te skjute me, men sveilskera hadde kanoner, å di sköt så träflisera yrde om syna på ryssa, å så mycke smörj feck di, så di allri hadde kunne tanke sa, att vi hadde så mycke å ge. De va då de, men han tör ha bättre skjutvapen om de gäller en gång te.

— Vafför tror Modi de?

— Jo, när engelsmänna besköt Bomarsund, sto en pojke ve Repvasseglot å hörde hur kanonaden pågeck, ä han kunne inte höre skillnad på smälla, när skott mötte skott.

— De ä osanning, Modi, invände gamlafrun. De ä minst förti mil från Åland å hit.

— Jo, han så att vattnet börjede å knottre å kruse sa å hörde skotta u vattnet, å folk som kom dit hörde dom också.

— Herre Gud, låt'et inte bli krig, sade gamlafrun och knäppte ihop sina händer. — Di som nu lever vet inte va de vill säje att öfre ä i lannet. Men ja vet'et ja. I mörkeste natta kom order om uppbrott te far. Han måste ut å kalle sett korperalskap, mor feck också gå ut me order, å ja feck gå te di knekta, som bodde längst bort. Allri glömmer ja hur ja geck förtbi öde å mörke kyrker. När ja kom fram te e knektstuge, bul-tede ja på vägga. — "Vem där? Va står på?" — "Generalorder". — "Å, Herre Gud! Herre Jesus, hjälp!" — Som ja hadde lämne pappeert va ja i väg igen. Nä, nu måste ja in te mitt, sade den gamla och stultade ut genom dörren.

Emil och jag begåvo oss strax därpå ut i det fria. Mäktigt brusade strömmen, och vi tyckte oss däri höra våra mödrars varningsord "gå inte hit, gå inte hit" upprepat i oändlighet. Vi sökte oss upp på skullen till en gammal lada, som stod kvar från torpets glansperiod. Där fanns kreatursfoder att hoppa i. Jag tog sats och hamnade i höet, vilket i ringa myckenhet låg utbrett på något som skulle föreställa slinne, men föll

28igenom ocl) hamnade i mörker och elände. Halvt bedövad Hå|f jag mig omkring, ropade på hjälp och såg dagsljuset tränga in genom en springa, vilken slutligen vidgade sig till en dörröppning. I den stod Emil, och själv låg jag mellan avbalkningarna till ett kobås. "Slo du da?" sporde han deltagande. Vad jag svarade må lämnas osagt, jag hade fått syn på en gunga, reste mig och sprang fram till den. En gammal hönsbur stod i närheten. Som gungan satt väl högt, trampade jag på buren med den påföljd att några av dess murknade spjälor bräcktes och föllo ur. Emil försvann ur dörröppningen och var borta en stund, allt medan jag gungade och hade roligt. Emellertid kom han snart tillbaka och hämtade mig; han "hade bara varit inne ett tag".

När Emil och jag kommit in, visade brodern Johan åt skåpet och yttrade: — Ja undrer, sa flundra, va mor ska säje, du Emil, när ho får si, att grädden ä utslagen. Kan du sno da ifrån smörj nu, så har du större tur å större förmåge än va ja ha trott da om. Emils anlete fick ett bekymrat uttryck, men omsider fattade han mod.

Nu tog det i dörren. Det var mor Nord, som kom. Emil slog sig ned i soffan, fick tag i ett exemplar av östra Smålands Missionsblad och började att läsa. Modern hälsade med mild röst och varm blick. Hon hade bevistat ett ibönemöte, och efter undfången vägledning och tröst kände hon sig stärkt och glad.

— Hör ni mamma, så märkvärdigt, utbrast Emil, och började att ledigt och flytande läsa en berättelse om båten Sabbatsbrytaren, som en söndagsförmiddag kantrade med sin ogudaktiga besättning.

När Emil slutat läsa såg han upp till modern med en outsäglig medömkan i min och blick, och modern klappade

sin lille begåvade son på huvudet och sade: — Där hör du va Herren kan göre. ögonblicket därpå höll gossen en vitsockrad pepparkaka i sin hand. Han lät

2Qvar och ön av de hemmavarande få en nagg av den. •lag satt just och undrade om jag skulle få något, då Johan sade i det han såg ut genom fönstret: — Nä, men si på fru Holmberg! Va ho har brått! Ä ho månne arg över någe? Va står nu på? I detsamma kom Emil fram till mig, bröt det som återstod av kakan mitt itu och bjöd mig ena hälften. — Nej, Emil, bara en nagg, sade jag. Men Emil gav sig inte, och jag fick nästan tårar i ögonen, när jag betänkte, att han unnade sin lekkamrat lika gott som sig själv. — Jaha — det var Modig, som tog till orda — säje om Emil va en vill, men gosint ä han. Den fromma modern klappade älsklingsgossen milt över hjässan och hennes ögon glänste.

Nu tog en stunds tystnad vid, alldeles som lugnet före stormen, och jag anade att något skulle hända. Kattan, som sträckt på sig i sängen, reste sig upp och tog, efter några ögonblicks villrådighet, ett skutt opp i vävstolen. Mor Nord körde ned henne därifrån. Kattan gick över golvet; mor Nord ägnade henne ingen vidare uppmärksamhet, men det gjorde jag och två till. När hon kom till skåpet, började hon varligt slicka på väggen, därpå tog hon ett hopp i vädret, med en duns stötte hon emot mjölkfatet där uppe på skåpet, dock utan att mjölk skvimpade ur. Emil, som länge suttit tyst, drog ett djupt andetag och sade långsamt men med ott visst eftertryck:

— Katta!

— Du otäcke katta! utbrast mor Nord, grep henne i nacken och förpassade henne ut genom den av den hjälpsamme Emil på vindvid gavel öppnade dörren. Den sjuttonårige Johan tittade med oförställd beundran på sin yngre broder. Han sade ingenting, men han tänkte väl så mycket mer.

Nu kom vår tjänsteflicka springande.

— Trösta honom, Adolt, hanses pappe ä arg; fru Holmberg ha vatt å begärt ersättning för en hönsbur.

30hVun hu att Inni akiillo skynde sa, för husbonn kan inte lugne sn, förr il ti Adolt ha fått sitt.

Det blev mycket tyst i stugan. Jag såg mig skyggt omkring. Emil undvek min blick. Jag grep min mössa och skyndade ut.

*

Nu satt jag åter i bergskrevan vid källan, begrundande min hårda lott. Solen lyste milt och varmt på min skuldmedvetna lekamen, men här kunde jag ju inte bli sittande, jag såg upp---

Borta var Vaskaretorpet, gråbo och malört trängdes omkring dess tröskel och stenfot. Medan jag gick neråt strömmen undrade jag om det var i Minnesota eller i Arizona Emil hade sin farm. I någon av dessa stater var det, så mycket mindes jag.

Om en stund stod jag åter framför en öde gårdsplan. Den var fin och jämn. Syrénhäck, päronträd, oxel och-pil kringgärdade den, och grundvalen av ett hus omvärvdes av gråbo och malört.

Detta var nu allt vad som återstod av mitt barndomshem.

31HELIGT RUM

En västrumsbo vandrade en söndagseftermiddag i obygd norr om Helgerum. Skogen stod tät och hög, solstrålarna trängde på sina ställen ned till mossa och ljung och lade guldgröna fläckar och strimmor däröver. Tallkottarna fällde sina frön, som svängde kring och dalade sakta utan att vindfläkt förde dem åt sidan, ekorrar smackade i röda tallskatar, änder snattrade i ett närbeläget kärr, oeh spillkråkan lät höra sitt egendomliga läte.

Plötsligt var det som om något övernaturligt väsen vandrat genom skogen och genom hemlighetsfull kraft tvungit all naturen till tystnad »och ängslig förbidan. Solfläckarna försvunno, tallkottarna liksom försökte draga ihop sina utspärrade fjäll och behålla sina frön, och det föreföll den ensamme vandraren, som om djurvärlden med ens upphört att vara till. Något fuktkalit och hemskt trängde in på honom. Det gick en rysning genom hans kropp,

han påskyndade omedvetet sina steg för att undgå detta osynliga, som tycktes vilja skada och betvinga.

Vandraren nådde fram till kärrets rand, men såg föga av det. En tät dimma steg upp därur, bredde ut sig åt alla håll, drog in mellan träden, steg upp över dem och gjorde synkretsen trängre.

Nu ville mannen bort från skogen men kom vilse i dimman och kunde ej taga sig ut. Han gick och gick men återkom ständigt till kärrets brädd. I en glänta stod en underbart fager hängbjörk. Dess tättlövade

32grenar hängde ända ned ti 11 marken, och denna betäck-toa av den mjukaste mossa. När mannen för tredje gången kommit tillbaka till den, valde han där sin lägerstad, lade sig ned och tillbragte under självprövning och självrannsakan sin natt. Han slumrade till på morgonsidan och njöt den ljuvligaste vila utan dröm eller hågkomst.

När han vaknade höll dimman på att stiga, solen bröt fram och fågelsången tog vid. Mannen satte sig upp, gnuggade sömnen ur ögonen och såg sig kring med häpnad och förundran. Han befann sig, tyckte han, på en plats där han varit oändligt många gånger förut. Bergskrevan, där två upphöjningar bildade en vinkel, tallen över den, tallarna i bakgrunden, det sakta sluttande bergplanet nedanför, där renmossan liknade solfläckar, allt stämde samman med minnesbilden. Om en predikant suttit på planen nedanför bergskrevan, hade han haft åhörarna nedanför sig och varje hans ord skulle ha trängt fram till dem. Om Kristus haft en sådan omgivning vid Genezaret, hade han nog inte talat från skeppet, utan han skulle ha suttit där på berget med tallen — nej, det skulle ha varit en ceder — över sig och cedrar i bakgrunden, alldeles som på altartavlan i Västrum, åh, där hade han ju den framför sig i verkligheten, endast med tallar i stället för cedrar, björken där han låg i stället för annat okänt träd samt vitmossa i stället för solfläckar. I sanning, här hade Per Hörberg hämtat motiv till sin vackra altartavla, föreställande Kristi bergspredikan.

Efter åtskilliga år ville mannen uppsöka stället där han tillbragt en sommarnatt och tyckt sig finna ett heligt rum. Han kunde ej återfinna det. Yxa och såg hade skövlande gått över platsen, tallskatar med fallande barr bildade bråtar ifrån kärrens rand in över berg och sänkor, ingenting var sig likt, allt syntes skövlat och förstört. Missmodig gick han därifrån.

33

3I FIENDELAND

Om Västrums kyrka har man berättat mig följande. En man fick i uppdrag att bygga ny kyrka i Hjorted. Den blev bra. Sen byggde han en i Kristdala. Den blev bättre. Slutligen byggde han kyrka i Västrum. Den blev bäst. Yar och en skryter ju så innerligt gärna med det han själv har.

En gång i tiden har det i Västrum funnits en kyrkoherde, som var så lärd, att han var filosofie doktor. Under den prästens tid tjänstgjorde en kyrkvaktare Fagerberg, vilken deltagit i Gustav M:s ryska krig. En gammal minnesgod frälsebonde, som i sin ungdom personligen känt nämnde kyrkvaktare, har meddelat mig en berättelse om hans äventyr i Ryssland. Dessutom har Fagerbergs sonson fogat till åtskilligt, vilket härmed i korthet återgives.

Fagerberg hade i unga år mottagit knekttorpet vid Gutan och bott där någon tid, då han erhöll order att rycka ut. Han kom att tjänstgöra som marinsoldat å linjeskeppet Prins Gustav. När detta i en sjödrabb-ning blev taget av fienden, råkade han i fångenskap. Jämte andra olyckskamrater blev han av obarmhärtiga väktare trakterad med kolvstötar och gisselslag på färden inåt Ryssland, överallt i bondbyarna där de drogo fram, blevo fångarna utsatta för befolkningens hat, vilket gav sig hårdhänt nog till känna.

En afton anlände fångtransporten till ett herresäte, vars ägare kom ut för att se på svenskarna. Omsider fick ban syn på Fagerberg. Denne var lång och smärt,

34hade gm 11 hår, livliga blå ögon, vackert ansikte, ja, det hade sagts om honom, att han var den ståtligaste karlen på Tjusts kompani. Godsägaren talade med befäl-havande officeren. Fagerberg fick därpå stiga ur ledet och följa herremannen till slottet, där han efter någon tid avancerade till betjänt. Allteftersom han lärde sig förstå språket och satte sig in i sina göromål steg han i husbondefolkets ynnest.

Sommar gick, höst kom, och därpå följde en vinter så sträng, att han aldrig förut känt på maken. Oro gnagde, och längtan tärde vid tanken på fosterland och hem. Flykt syntes omöjlig, men alltid kunde han ju, när tillfälle gavs, göra ett försök. Dagarna blevo emellertid ljusare och längre, dagsmejan tärde på snön, köld knäppte till om nätterna, skarsnön bar och alla sjöar lågo spegelblanka. Då begav sig slottsherrn ofta med sin livjägare på jakt. Fagerberg följde alltid med. Han bar matsäcken. En dag i mars sökte man sig ut till Ladoga. Där var glanskis och vind från land. När skridskorna skulle på, vände Fagerberg sina bakfram. Jägaren skrattade och hjälpte honom att få dem rätt. Nu skulle man till att åka. Fagerberg kunde knappast stå på skridskorna, han vacklade och höll på att falla. Vinden tog fatt och förde honom utåt. Ryssarna skrattade, så att de rakt kunde gå åt. När nu den stackars svensken kommit på drygt bösshålls avstånd och tycktes vänta, att man skulle komma honom till bistånd, satte han helt oförmodat rask fart utåt. I hela Västrum fanns ej hans like, då det gällde att åka skridsko, och nu flög han framåt som en fiskmås över solblank fjärd. Skott smällde utan att träffa. I sydväst skymtade en stad och i väster en snötäckt strand, som han följde några mil. Därpå vidtog ett oöverskådligt isfält. Vinden friskade i, och flyktingen framdrevs så hastigt, att han ej tordes taga ett enda skritt av fruktan att störta omkull. En oändlighet av blänkande is och klarblå himmel mötte överallt hans blick. Han var den enda

35levande varelsen på detta stelfrusna innanhav, men ensamheten fruktade han ej, hoppet livade hans själ, han var ling och stark, hade Gud i hågen och reskost på vägen. I skymningen nådde han land och kom fram l,i 11 ett finnpörte, där han blev vänligt mottagen. Följande dag skjutsade finnbonden honom inåt landet. Kagerberg kom över gränsen medan han ännu hade reskassa. Emellertid smälte den ihop, så att han måste taga människors barmhärtighet i anspråk. Men när man väl fått veta, att han flytt ur rysk fångenskap, behövde han ej betala för något.

Från Åbo följde han med en dansk brigg till Sverige, och en vårdag kom han igen till sitt grenadjärtorp. I stugan satt hans gamla mor och spann, och vid spiseln sysslade en flicka, som snart nog hade lika mycket att säga i huset som han själv.

Ättlingar till kyrkvaktare Fagerberg finnas ännu i socknen. Huruvida namnet Fagerberg ännu användes är ovisst, eftersom allmogemän helst vilja heta något på son.

rjoMÅRDJÄGARE OCH ANDRA PERSONNAGER

— Alri kan ja minnes en marsvinter som den här, sade mor Stin-Greta och sopade askmörja inåt elden.

— Undrer om Osker å Petrus ska komme snart. Gu-välsigne skjutet, men de hadde vatt bättre om di hadde hålle sa hemme. Di följer mårdspåret å får nog våde i snö opp unner arma.

— Jag hörde nyss ett otäckt tjut nerifrån sjösänkan, sade jag. Det kunde väl aldrig vara varg, som tjöt,

— Va de varg, så får en si te, om en kan akte folk å fä. Därpå gick hon till soffan, där hennes tioårige son

låg och sov och svepte bättre om honom. Hon talade liksom för sig själv:

— Ja va väl en tolv år, när ja så varg. Halvvägs te Jorlbro, där vägen kröker om kärret, sto ja bakom en gärsgårl ci S£l fyre varge gå i ra fram över kärret. Ja kände vittringa ifrå dom, för vinn va åt ma te, å de säjer ja, att ja inte tordes röre ma förr'n di va så långt borte att ja inte så te dom.

Någon stampade på förstubron och sopade snön av sig, dörren gick upp och där kom Petrus.

— Feck ni mården, frågade mor Stin-Greta.

— Nää, vi följde mårdspåra tess di to slut — de börjde å mörkne på, å då tyckte vi att de va bäst te å spare'n tess i mårabitti, inna han kan ha hunne me å äte frukost.

Petrus bytte om på fötterna. Sedan satte vi oss ned till kvällsvarden. — De här låter äte sa, sade Petrus.

— Jaha, fläsk, brö å pära de mätter. Gott ska en ha, för ju skrinere en lever, dessmer vill en äte.

37lOfter slutad måltid torkade och oljade han (bössan.

- Det är en vacker bössa som Petrus har, sade jag. Den är annat att komme med än den där gamla krui-Hväljarn som Oskar ränner i skogen med.

— Säj inte de! När Osker får syn på någe som flygen- eller far, så ger han sa inte ti me te sikte, han bare inåtter å trycker å. Ve smällen dimper va han höll på. Osker han är allt socknas storskytt ban.

— Inte kan han väl mäta sej med Lomell i Gröndalen ?

— Nä, inte kan han kuse,, men va skickliheta beträf-fer, så ä han like så go som Lomell.

— Vem är den näst bäste skytten ?

— Inte för att ja vill skryte me ma själv, men siste gången styrman Holt va inne te oss sa han: "De bor jägere här", sa han, "för ja så räven rumstere i gössel-stacken", sa han. "Ha, ja ha lagt ut lite åt'en, men skinnet duger just inte mycke te än", sa ja. E natt fram på vintern, när de va månljust, la ja ma oppe på vinn milla ett par fälle, byssa hadde ja mä ma förståss, vinnsgluggen sto yppen, när så räven kom fram så sköt ja träff.

— Var styrman Holt duktig jägare ?

— Tror ja de, han va en överdängere i allt va han to sa för. De bet varsken hugg eller slag på den kroppen. Inte körrd heller. En gång kom han i fylla å villa te en lagård å sökte skyl där. Han kom inte in, men de va öppninge i stenfoten, så att han feck in huvet. För övrigt lå han unner bar himmel.

— På bara backen?

— Jaja men. På måran, när han vaknede, va backen vit utå frost, men inte hadde han tage skade — han va like kry som förut.

— Det är nog inte sant.

— Joo, va lugn för de. En vinterkväll kom han å Lasse-Jon te Tyftingemar. Där hörde folk styrman sä-je: Du Lasse, de ä nog ingen som släpper in oss så har

38»ont, mon ja vol ott ställe där de ä bå imjukt å varmt te å ligge. Di grov ner sa i gösselstacken. De va monge som geck ut på syn den måran. Di så inte te varsken Lasse eller styrman, men di så slaga etter dorn å höljera i gössla, där di hadde ligge.

— Hör du Petrus, låt bli å gå på jakt i måra!

— Säjer du de, Stin-Grete. Nä, du, femtan riksdaler kan va bra te ha i vårskarka.

Nästa dag, innan jag hunnit med frukosten, kom Petrus med mården.

— När en ska skjute skogsmård, sade han, så får en inte spare på skotta. Vi kom i go ti te grandungen, där spåra to slut. Ja sköt ett skott, Osker etfnett, å då kom mården fram på en gren à to språng. Just som han va i språnget, sköt Osker träff. Sen ja fått någe i ma, ska ja ner te Jan-Nilsas för te å få hjälp me å flå mården å tane skinnet.

Fram på eftermiddagen kom Petrus tillbaka.

— Nu ä de gjort, sade han. Vi hadde knappt hunne å få skinnet på tana, förr'n Malkus i Brunse kom å ville ha Osker me sa. Han hadde träffe på stenmård i ett gryt å ville ha hjälp, så att nu tjäner Osker sa e tie. De va inte Petrus Zakrisson, som han ville ha me. Nä-häddå! Osker Jansson va de! Så ä de te å ha namn om sa.

Petrus resignerade, satte sig ned och lagade nät. Rätt som det var bultade det i väggen.

— Fort ut, skrek Petrus, å kör bort den otäcken!

Sonen for opp och ut, därpå hörde jag honom hyssja

och ravla omkring knuten.

— Vad står på ?

— Å, de ä en gröngöling, som kommer fram å skroter etter mask i vägga. Å sköra*) te, som inte varsler utan

håller sa tyst. Ja, nu vet ja hur de ä fatt — de blir oväder rätt som de ä. Hör! Va va de ja sa? Nu har vi snöstormen här. Titta!

*) Sköra = skatan.

39Det l>l(!V mörkt i stugan, snön dammade som mjöl, en vindil svepte om knuten så att det visslade, och sedan tog dån vid. Min lille Macke satte opp nosen och tjöt.

—- Tyst, hundsatan, röt Petrus, de ä nog kusligt ändå.

I lunden förstod och lade sig med nosen utsträckt mellan tassarna. Katten föll mjukt i golv och smet under sängen.

Petrus tog sig en pris, funderade, och så kom det:

— De va en sån här kväll som Lasse-Jon geck baklänges över Ålsjön från Kvällinge te Blavik.

— Varför gick han inte som han skulle?

— Jo, det va just va han gjorde. De va ett hiskelit yrväder, så att ögena höll på å mures igen, men så mycke så han, att han hadde två varge etter sa. När kan kom fram te Blavik va han så hjärtskrämd som e mänske kan bli. De va på ett hår när att varga tatt'en på själve farstetrappen, men han feck opp dörra, slet sa in å stängde etter sa, men då va de så gott som slut me'n.

— Usch, tal inte om sånt där, sade mor Stin-Greta. En kan rakt bli hjärtängsli.

— Jaha, de ä just va en ä, sade Petrus.

— Hur en ska få kona te vattenstället begriper inte ja.

— De tjäner inte någe te, för di dricker inte, utan du å Malin får sörpe åt dom. Finns inte vatten nog inne, så får ni smälte snö.

Mor Stin-Gtreta suckade och gick ut till tjänarinnan i köket.

Petrus fortsatte att tala:

— En så'n här kväll ä de som alle önskas makter vore löse. De knaker i väggera, de gnissler i gärsgårla, de tasser på lofta,, de tjuter å klager i lufta. Men alri får en si någe okärt utan att de ska va i skymning å lugnt väder. De sa far min, å de sa Pylard. Di hadde allt vatt me om åtskillit. Pylard å en te ifrån Rössle skulle en kväll gå förbi Västrums kyrke. Just där vägen kröker, sen en ha hunne te ett ställe, som di kaller

40Sjön Toven, utsikt från landsvägsbron vid Tovehidt.

Helgerums slott, huvudfasaden.Svingen, men som heter någe annat, hörde di som om någe släptes fram på vägen, trinner å sånt där. Så feck di si två omänskligt länge kare, som dro någe etter sa. Rössleboa stack sa in i skogen. De blev kolmörkt inna di tordes gå ut på vägen. Va de inte unnlit?

— Jo, sade jag, men kanske flera sett det spöka där i vägkröken.

— Inte va ja vet.

— Kanske att något hänt idär en gång i tiden.

— Kanhände, men varsken Pylard eller den andre visste om någe, å den andre, för att ja nu ska komme närmere trovärdiheta, de va just far min de.

En orolig natt följde. Jag hade min bädd i stugans nordöstra hörn, stormen kom rakt från norr och slet i knuten så att jag trodde att den skulle ryckas loss. Omsider somnade jag. Nästa dag hade stormen lagt sig, men ett stycke från förstubron låg en manshög driva som ett ojävigt vittne om stormens framfart. Snön hade packat sig så hårt att den bar över allt. Jag hörde sedan att den låg kvar långt fram på våren.

Först några dagar efter stormnatten lyckades Oskar och Malkus döda stenmården.

Även den svåra vintern 1888 tog slut, och jag skildes från mina vänner i skogsbygden. I februari året därpå åkte jag med en godsägare från Västrums kyrka, och i skymningen kommo vi till vägkröken som Petrus talat om.

— Här ser det hemskt ut, månne det spökar här, sade jag.

Godsägaren höll in hästen, såg mig stadigt i ögon-bandet och sade:

— Inte vad jag vet.

Omsider kom det fram att hundra år tidigare hade just där i vägkröken ett mord blivit begånget. Två slogo ihjäl en tredje med gärdsgårdsstörar och dolde liket i ett stenrös på åkerfältet därnedanför. En hund röjde illdådet och gärningsmännen. De blevo halshuggna.

41ETT VÅGSAMT FÖRETAG

En sommardag i början av 1840-talet voro två drängar sysselsatta med att plöja upp en trädesåker å hemmanet Kallernäs i Södra Tjust. Marken sluttade mot Rössle ström, vilken omsvepte nejden med sitt brus. Dragare och körkarlar fingo riktigt lägga manken till, för att plogbillarna skulle lämna efter sig raka, lagom djupa fåror i den styva jorden. Svetten lackade om både folk och fä.

När de kommit fram till renen, läto drängarna sina oxar pusta ut. Den storväxte Karl Petter sade då till kamraten:

— Hör du, Niklas, ja ä rädd för att de står ille te me matmora nu.

— Hur så då ? sporde Niklas.

— Jo, som du vet så stupede kalvkoa i går som ho sto inne i båset å do knall å fall. Va de inte sjuttan, att i da på måran kom e tåterekärng te frua å sa, att de va e olycke inkummen i lagårn, så att de ene nötet etter de andre skulle störte, om inte olycka kunne drives ut därifrån. De åto ho sa te göre, mot va vederlag vet inte ja. Men tåterska förde me sa från Kallernäs fruas å sali spektorns bröllopsklär å gullringe, som ho skulle ha te bränne opp olycka me, innan de vart medda. Vet du va, Niklas, ja måste ge ma å hemåt ett slag. Ä ja inte igenkummen om en kvart, så spänn ifrån oxa å låt dom bete. Därmed skyndade Karl Petter i väg.

När han väl hunnit hem, besannades hans värsta farhågor. Gårdsägarinnan var alldeles över sig given.

42Undor dagens lopp hade hon kommit till insikt om, att tatterskan illa bedragit henne. Karl Petter frågade:

— Va de ibare klädera å ringa som kärngskrället f eck ?

Då medgav matmodern, att hon desslikes lämnat ifrån sig allehanda matvaror, bland annat en rökt fläskskinka, två kannor destillerat brännvin och iså---

— Va va de? sporde drängen med omedveten skärpa i rösten, alldeles socm om han varit husbonde och talat till en felande tjänarinna.

— Å så fyre riksbankstier, viskade frun och brast i gråt.

Då gav Karl Petter till ett oartikulerat rop, sprang fram till skrivbordet och grep en där liggande pistol. Den befanns vara laddad.

— Hej, skrek drängen och svängde vapnet över hu-det, blir ja borte så må de va hänt, men kommer ja te-baks så har ja förning me ma Lit på de ho frua! Den skamma får inte hände ma, att ja sviker den, vars brö ja äter. Utan att ta farväl störtade han ut.

Väl utkommen på gården började han tänka efter, vilken väg han borde ta. Hade inte tatterskan sagt att hon myllat olyckan med vigd jord från Gladhammars kyrkogård? Kanske hon kom från det hållet, över strömmen hade hon inte varit efter besöket på Kaller-näs. Troligen befann hon sig nu på väg till Falsterbo bruk.

Nere vid Marens strand låg en flatbottnad eka. I den rodde han med ikraftiga årtag över sjön. Vid Bo-torp frågade han en statkarlshustru, om hon sett till någon tatterska.

— Hu ja, flere styckne, å svarte, osnutne unge å tri kare, som så ut allihop som ärkel-pärkel själv.

Drängen kände som en stöt för bröstet. Hans käcka mod sjönk ned till djup betänksamhet. Men blott för ett ögonblick. Han kände i fickan efter pistolen och fortsatte sitt lopp.

43Det är vackert där om sommartiden vid Botorps ström. Bördiga åkrar och grönskande ängar med stora välvuxna ekar utbreda sig där. Ingenstädes i hela Tjust finns en så leende ymnighet, och det vill inte säga så litet. Drängen, som eljest inte hade sinne för naturens fägring, betogs av den, möjligen på grund därav att han trodde sig se all denna härlighet för sista gången. Emellertid fick han något annat att häfta sina blickar vid. I landsvägsdammet upptäckte han ojämna hjulspår efter en rankig kärra, djupa hovslag efter häst och många fjät efter människofötter. Nu hade han slag efter de uslingar han ville träffa och ämnade följa det, om inte hundan rede märket och villade honom åt orätt håll.

På andra sidan strömmen delar sig vägen i tvenne, men han behövde inte alls tveka i valet. Han sprang backe upp och backe ned ooh såg omsider glimten av en tjärn rakt i söder, och framför sig hade han åter en brant stigning. Uppför den stretade en häst med en tungt lastad kärra. Där hade han följet. Tattar-käringen satt på åkdonet, men alla de andra gingo bredvid.

Nu hade Karl Petter behövt vila för att draga andan till sig, men skulle han kunna få bukt med packet, måste detta ske på uppförsväg. Nog av, han ropade, och följet stannade, hälst som den utmärglade hästen inte orkade mer utan behövde ta igen sig litet.

Drängen kom fram, tog åt hatten och sade till käringen, som ännu satt kvar på vagnen:

— Hälsninger från frua. Som ja sir att inte bröllops-klära ä brände eller skinka oppäten eller brännvinet ut-supet, så ska ja be å få'et tebakers, å de straxt.

Förgäves väntar han på svar, tills en mörkögd flicka manar med kyligt klar röst:

— Hardvar, kimra tjuringen i sorken!

Tre man i bredd gå nu karlarna fram. Karl Petter spänner hanen på sin pistol och höjer den med stadig

44haml. Åsynen av skjutvapnet har en sällsam verkan på angriparna. De vika tillbaka, och drängen kommer fram till åkdonet. Här söker han vräka käringen ned från det, men tattarna gå honom ånyo in på livet. Han måste nu i sin ordning draga sig tillbaka. Åter gör han ett angrepp, åter drives han bort. Så sker gång på gång.

Nåväl, tattarna togo saken med jämnmod, solen dalade i väster och dagen mörknade till kväll.

Uppe från skogskrönet höres plötsligt munter sång. Ned för backen komma sex dagsverks drängar från Falsterbo bruk. De fatta genast situationen och lämna beredvilligt bistånd. Käringen avtvingas riksbankstior och guldringar, mat och kläder lyftas ur vagnen. Karl Petter visar sin erkänsla genom att bjuda på mat och litet till. I glädjen över vågspelets lyckliga förlopp bjuder han även tattarna på supar med tilltugg. Dessutom ämnade han avfyra ett glädjeskott, men pistolen klickade gång på gång.

Strax därpå tycktes han ha erinrat sig något och frågade tattarekäringen om hon kunde trolla. Då han inte fick något svar, slog han till henne i ansiktet med flata handen, så att näsan sprang i blod. Barnen jämrade sig och skreko.

— Nu kärng, sade Karl Petter och höjde näven i luften, nu har ja en lever utå din hj ärtebio här, så nu har du inte makt å göre ma någe. Finns de nån mer här soim kan trolle ? sporde han och såg sig stadigt omkring. Alla bedyrade att de inte kunde det. Då yttrade Karl Petter följande tänkvärda ord:

— De ä möjlit att ni förut ha kunne någe, men nu ha ni förneke satan, å han ä så granntyckt så han hjälper allri nåre, som ha handiet åmot en som ni ha gjort i kväll.

Därmed skildes drängar och tattare åt.

45Till Knllernäs kom Karl Petter på morgonsidan med kläderna, guldringarna, fläskskinkan och de fyra riks-'bnnkstiorna. Brännvinet var visserligen utsupet, men det frågade inte frun efter. Oeh nog hade han i alla fall, som

han sagt, förning med sig när han kom.

4(>EN SOMMAR I HAVSBANDET

Så var jag då äntligen i ordning att fara ut till skär-gårdsön. Båten vaggade vid fiskarhamnens kaj, men skärgårdskvinnorna voro inte sjöklara ännu. De hade några torskar kvar att sälja. Solen sken skarpt, kvinnorna hade sin huvuddukar långt framdx*agna, och det var med sällsamt hypnotiska och lurande blickar de prövande mötte och mätte varje förmodad spekulant. Slutligen upphörde de med affärsrörelsen, fastän ett par tre torskar ännu lågo kvar i en korg. De gingo ombord, löste båten och togo till årorna. Så lämnade vi huvudstaden i Tjust och rodde ut på viken. Jag styrde. När vi kommo till Tre bröder i närheten av Lucerna började mor Göransson utfara i otidigheter mot kaptenen på en i södra skärgården hemmahörande ångbåt, som .begärt ända till fyra kronor för att vår båt skulle få släpa med.

— Å här, sade hon, ska en få sitte å ro så att en gistner, för en sån där ohundi misterhulteboe!

Hon retade upp sig allt mer och mer och gav mig en vass blick allt emellanåt. Jag förstod.

— Lugna sej, mor Göransson, jag byter om nu vid årorna. Den där kaptenen nås här varken med öskar eller käft.

Så teg jag och högg i med all kraft. Friden var återställd för en stund.

— Si, där kommer en utå tdi där anda igen, utbrast mor Göransson med undran och på samma gång ogillande i min och blick. Jag tittade också, men fick se

47något som synnerligen tilltalade mig — en svensk torpedbåt, som snabbt gled fram över fjärden.

Vi voro ungefär halvvägs mellan Lucerna och Spårö-auiid, då mor Göransson ville byta om med mig att ro.

— Nej tack, avböjde jag, jag har det lugnare som det är.

— Si så där ja, nu fick ja mitt, sade mor Göransson.

Det blev vind, segel sattes till, årorna lades upp, och

jag kommenderades till rodret. Jag skotade an storseglet, men mor Göransson kunde inte hålla sig utan jämkade på skotningen med van hand. Det gick min sportmannaära för när, och jag sade:

— Om hon rör seglet en gång till, så får hon skylla sej själv.

— Karl ska va karl, grymtade mor Göransson belåtet, ja trodde bare han kunne va förargli. Därpå tog hon fram en strut och bjöd på karameller.

Vi rodde genom Spårösund, seglade över Lindödju-pet och dublerade Kap Horn, d. v. s. Horns udde.

Så småningom styrde vi in i en liten vik, skyddad av höga berg. Där låg fiskläget med sina sjöbodar. Kvinnan, som ägde båten, tömde de osålda torskarna i sjön just som vi lade till vid bryggan, och en röst från land skar i:

— Va för någe ? Ska du förpeste vattnet här me di-ne sure torske? Kunne du inte ha vräkt dom i ve fiskerhamna.

— Hä, skrattade båtägarinnan, vi sålde allihop utom tri, å di kan väl inte ställe te me så mycke pest.

Min blivande värd var mig till mötes och förde mig till sin stuga.

Livet förflöt rätt enformigt därute på den bergiga ön. Jag besökte alla höjder och blickade mig omkring åt alla håll. Ute vid horisonten kröpo ångbåtar fram som små svarta insekter. Segel avtecknade sig och för-

48»vunno. Varje eftermiddag foro öns fiskare till havs, tvä i varje båt. Deras vita segel glänste så vackert mot den klarblå himlen. Innan jag vaknade nästa morgon voro havsfiskarna åter i land med sin fångst.

En afton frågade jag min värd:

— Råkar ni aldrig i tvist med varandra här på ön? Träter ni inte ibland ?

— Aldri, svarade han med känsla och övertygelse, samtidigt som han gav grannens hund en spark, när den i

sällskap med två andra slank in genom förstudörren. De andra två hörde huset till. Tolv fötter tassade i trappan.

— Nu dricks det vatten uppe i förstun, påstod jag.

— Nähä, bedyrade min värd. Vi följde emellertid efter hundarna, och där i övre förstugan stodo de och drucko ur var sitt ämbar. Vi föste undan dem, och just som de passerade trappan gav granngårdens hund till ett tjut. Han tycktes beständigt röna ett visst intryck av min värds skosulor och klackskollor. När vi sen gingo ned till sjöboden, stod nämnde hund på sin för-stubro och var synnerligen ovettig på oss. Bredvid stod hans matmor och yttrade med en viss bitterhet:

— Ja, nu ha di fått hynna så dan di vill ha'na.

Min värd syntes oberörd håde av skället och tilltalet. Därför måste jag också visa mig obesvärad, annars hade man ju kunnat tro mig om att ha sparkat hundkreaturet.

Skärgårdsbåtarna voro vid början av seklet fyra: storökan, lillökan, båten och sumpen. En vacker dag, då det var frisk vind, foro jag och tolvårige Joel Sigfrid Leonard med båten till Lökholmen. Grunden utanför holmen glänste vita i vågsvallet. Där seglade vi fram. Tolvåringen stod i fören och varskodde var grund månde finnas, och vi kryssade mellan dem några timmar, innan vi begåvo oss hemåt. På vedbacken inväntade

4mig byns myndigaste man, Joels farfar, lian tilltalade mig sålunda:

Vill herm ut å segle så gärne de. Han får ta va bat lian vill å ta me sa vem som vill följe me. Han får lare te store å lille Fänglösen, Tynnholma å Västrums körke, ja te själve helsike om de bär te, men de säjer ja — låt bli Lökholmsbådera!

lian vände sig om och gick, och jag stod där alldeles

som om jag tappat vantarna i yrväder.

*

Det finns ingen varelse så hatad av kustbon som sälen. Ofta händer det att en dylik gynnare vittjar både yät och revar, så att ägaren till redskapen endast får fiskhuvuden. Därför ligger det alla havsfiskare om hjärtat att så mycket som möjligt inskränka antalet av dessa skadedjur. Bäst går det att klubba ihjäl dem, då de krupit upp på någon berghäll. Detta fångstsätt fordrar säker hand och säkert öga. En ung man visade prov på bägge delarna. Träffsäkerheten demonstrerades på råttor, eftersom sälar ju inte när som helst står till buds som åskådningsmaterial. I en smal gång mellan två svinstior föll han på knä med höjd spak, färdig att slå. En kamrat körde med en påk under den ena stian, råttorna sprungo över till den andra, och under det de passerade gången, föllo slagen. Femton à sexton råttor dödades. Jag beräknade att den unge mannen endast förfelade vart fjärde slag.

Tidigt en augustimorgon kommer min värd inrusande och ropar:

— Min svåger ha skjute en själ ve Busse stene. Vi ska dit me dragg å sjökikere för te å ta opp'en. Följ me!

Jag skållade i mig kaffet, stoppade skorporna i rockfickan, skyndade ut och hann med i sista stund. Fyra ♦ itåliga män väntade mig i lillökan. Jag fick styra och de rodde. Aldrig har jag sett så spänstigt folk som des-

50hu roddare, aldrig har jag kännt mig så stel och tafatt som denna morgon. Solen sken fram genom dimma, som höjde sig och vältrade över havsytan liksom stora kämmor av bomull, ältade i silver. Dyningarna gingo långa oeh breda inåt land, än gungade vi högt på ett vågberg, än sänktes vi djupt ned i en vågdal. Dimman vek bort, silvertonen förbyttes i guld, solen glänste klarare, men över själva vattenytan låg kvar något dun-mjukt, som kom blicken att misstaga sig på avstånden. Framför oss låg Mössan, ej olik en grodlarv av ofantliga proportioner, och därutanför något åt norr Bussan, som var målet för vår färd. Boskären anades blott, Idö Bänkar siktades ej, men i sydsydost framträdde skarpt några träd på Kjälmö.

— Här hadde vi våre sköte i natt, sade någon.

— Nää, sade de övriga. Deras blickar fladdrade som nattflyn, medan ögonmärke togs från alla håll. När de rott ytterligare en tjugo årtag, ljöd det:

— Här va vi! — Ja, här va vi, instämde alla. De voro säkra på sin sak och hade fått långmärke och tvär-märke överens. För mig, som var oinvigd i pejlingsmy-steriet, verkade det hela trolleri.

Nu voro vi framme vid den sydligaste av Bussa Stenar. Den var rundslipad. I vattenbrynets grönalger syntes räfflor efter den arma sälens skrävlingar, när han med kulan i kroppen störtat sig i havet och sjunkit. Nu tog man fram ur båten en f. d. smörkärna med glasbotten, förde den ned i vattnet ett par decimeter och tittade mot bottnen genom den. Man höll på både länge och väl utan att finna sälen. Någon föreslog att jag också skulle titta genom vattenkikaren, ty möjligt vore att jag hade tur. Nåväl, jag lydde uppmaningen, men glömde både säl och omgivning, då jag varsnade hur väldigt Sverige var murat från grunden. Vilka jätteblock, vilka klyftor!

— Nej men sannerligen ligger där inte en liten död skinnfisk! utbrast jag till sist.

51- Släpp'öii inte ur sikte! ropade karlarna.

Efter min anvisning kastades draggen några gånger. Slutligen följde något tungt med, och sälen hivades ombord. Det var rent besynnerligt att en så stor best såg så liten ut nere i vattnet.

Det var lugnt och vi rodde längre ut. En grissla låg och doppade med näbben, dök och kom upp där man minst väntade det.

— Nä, men titta rakt österut! Står där inte en själ å gupper i dyninga opp å ner! Tyst, alle man! ös vatten på århanka! Ro så tyst ni kan! Å, om han inte ville vakne! Gusta, fram i fören me byssa! Ta ett par tag te! Still! Still! Låt öka glide---Nu Gusta ---

Gustav lade bössan till ögat. Båten gungade, sälen gungade, skottet brann av---sälen riste på huvudet som kulan ven förbi, vaknade och dök.

Vilken hemsk tystnad! Den var så tryckande, att jag måste bryta den.

— Tänk, sade jag, att sova djupt och tungt och vakna vid att en kula piper som en geting tätt förbi skallen. Usch! — Det skulle ha varit för stor tur för Gustav att skjuta två sälar på samma dag.

Vad han eller de andra fångstmännen tänkte, vet inte jag, men hemåt vände vi.

Dagen därpå kom mor Göranssons pojke, Aron Emanuel, och bad mig titta på en fågel, som han skjutit. Jag hajade nästan till, när jag såg vad han hade fått livet av.

— Den duger inte att äta, lydde mitt första utslag.

— Va ska han då användes te ?

— Det skulle Aron ha tänkt på innan han sköt den. Det är en vadare.

— Han sam då, när ja fick si'n, tyckte Aron. De va som om han ämnede sa i lann här.

— Nä, varför fick han inte det, då? sade jag. Honan var kanske i närheten. Tänk om de fått vara

52i fired, då kanske ni hade fått en hägerkoloni härpå ön. Och hade ni väl fått det, så hade folk strömmat hit för att se på den. Ni hade fått sälja kaffe för 25 öre koppen, mjölk för 30 öre glaset, strömming för 40 öre paret och ägg för 50 öre stycket. Ni skulle ha kunnat bli rika som troll — bara ni inte hade den där ovanan att skjuta på allt som flyger och far. Tag vara på hägervingarna, Aron Emanuel. Dom köper jag. Och så gick jag.

Stor ärlighet råder bland skärboarna. Om något möjligen skulle kunna locka dem till stöld, vore det krokvuxna bergtallar, av vilka man slöjdar så kallade knän att sätta i fören på båtar, men trots att varan är begärlig, söker man att få dem på ärligt sätt. En skär-bo kom en gång till godsägaren på Helgerum och begärde att få hugga en dylik tall, men han fick inte lov. Då sade skärbon:

— När barons slup Garibaldi lå å slo milla klabba å höll på te förlise, då va ja go te bärge henni, men baron ä inte go te hjälpe ma me ett enda båtknä.

— Ta tallen, sa baron.

En lustig tjuvhistoria hörde jag i alla fall berättas. Så där i mitten av 1800-talet fanns det en skutskeppa-re, som tog vad han kunde komma över där han for fram i sunden och vikarna. En sommarmorgon när han för laber vind seglade i Västrums skärgård, fick han på närmaste strand syn på en ungtjur. Skepparen drejade bi, fick en rännsnara om tjurens horn och styrde fullt igen. När linan löpt ut, följde tjuren med några steg, men därvid blev det. Ty kreaturet satte klövarna i backen och började råma så himmelshögt, att folk kom tillstädes. Skepparn måste prisge sin lina. Det var ett gott rep, och det användes länge på ön som draglina för isnot.

Då jag för sista gången gick ned till sjöbodarna, kom Aron Emanuel springande med hägervingarna. Jag

53tackad© och bjöd farväl. Vädret var vackert, dörrar stodo öppna och ur dom hördes det röster. Bland andra hörde jag- mor Göranssons:

— De va då för innerlit väl, att den där lathunn kom sa för te lägge å. Hadde han blitt boenes här längre, hade väl vårn Aron blitt en sån där han me.

Med dessa tänkvärda avskedsord ringande i öronen lämnade jag den fagra ön.

54KOLGRUVAN

En sommardag strövade jag omkring på halvön Höken för att söka rätt på en kolgruva, som man sagt mig skulle finnas där. Så kom jag till ett berg, som på ena sidan var svart, och då trodde jag mig vara vid gruvan. Som det var varmt och jag kände mig trött, medgav jag för mig själv, att jag inte var så vig och snabb som i unga dar, då en folkilsken tjur plötsligt övertygade mig om att jag besatt dessa egenskaper i lika hög grad som någonsin förr. Hur det var kom jag att tänka på att jag hade spanskt blod i mina ådror. Inte kunde "un animoso hidalgo" låta sig avfärdas av en sådan där trångskallig gynnare. Med ett paraply i min hand inväntade jag alltså tjuren. När han kommit mig nog nära, spändes paraplyet upp med en ljudlig smäll. Det stora kreaturet hejdade sitt lopp, baxnade, vände och skyndade bort.

Med en sten började jag knappa i det svarta berget där det var mest ojämt och mört. Jag hade just fått loss ett stycke av ett suräpples storlek, då någon sade:

— Söker han etter stenkol, så ä kolgruva inte här utan dannborte nere på näset.

Jag såg åt sidan och kände igen Sammel Joan, som en gång i tiden arbetat hos min far. Jag hann inte hälsa förrän Sammel Joan sade:

— Si där har vi tjurfasen! Då ä de bäst att ja vänner om mesamme, för ellanst kan han gårränne ma.

— Då kan Sammel Joan visa mej kolgruvan, sade jag.

55Do kan jn voäst do, tyckte hnn.

Vi kommo nertill en sänka mellan bergen. Pä båda sidor om den var det sjö, saltsjö till och med.

— Si här geck de ledit bå te å frakte hit och hän stenkola, tyckte Sammel. Han visade en lergrop.

— Här har vi kolgruva. De va en som mutede in'na. Han kalide sa Pettersson på den tia. Han lät undersö-ke köla å lera i Stockholm, å där ga di honom de intyget, att köla di va som di bäste engelske å att vitlera va jämgo me den di får ve Höganäs.

— Ja arbetede fyre dage ve gruva, så ja vet'et. •Gruvherra di va, utom inmutern, Nisse me bogträna, Hattlasse, en kronanbetskarl, som hette Nordström, å så en tjuvstryker te skutskeppere från skärgårn, ja, där va noge taget allt va sockna ägde utå beryktet folk. Nordström — för te ta ett exempel u högen, han satt på fästning tess han började å spotte bio. Nordström si, han hittede på å tugge rökrite å röspotte vägger å tak i fängelset, så att herra där nere i Kalmar blev förskräckte å lä'ten gå. Såne som ban va di allihop, di där gruvherra.

— Förste dan vi arbetade här i lerhålet, feck vi opp ett par läster kol, men inna meddan to köla slut. Då ,sa Hattlasse, att de va bäst vi höll opp me arbetet för dan — vattnet behövde å rinne unna, inna vi to åsta igen. Full dagspenning hadde vi i alle fall.

— Vi behövde inte å spränge i gruva. Köla to vi opp me skovel eller grep, men otäckt va de i alle fall te stå i vattnet här i gröpa. Vi stack an igen, men varenda da to köla slut ve middastia, så ja funderde ut, att de va nog någe gaert me kolgruva å höll ma borte. Sen feck ja höre, att en gottlandskapten fått inmutnings-rätten överlåten på sa mot fem bundre riksdaler. Om han hittede nåre stenkol där? Han hittede väl di, som va ditlagde.

— Si de hände sa så, att Nordström kom sa osams me di andre gruvherra, å då tärde han om för alle, som

56Botorps ström, strax ovanför Tovehults kraftstation, med Ålsjön i förgrunden. Vid sidan: parti från Tovehult före kraftstationens tillkomst.ville höro i>å, luir <le hängde ihop me kolgruva. Skut-skeppern förd o dit köla, å Hattlasse å di andre gruv-herra grov e grop här i sidda, vrok dit stenkola å tram-pede ner dom i lera. Va som togs opp om daga, de grävdes ner om nättera. Vi feck opp ett stort stenkol förste dan, vi feck opp'et igen näste da, vi märkte't, å alltjämt geck de igen som en skälvrängere.

Sammel hade gått så upp i sina minnen att han alldeles glömt bort tjuren. Nu fick han se honom på tjugo stegs avstånd, blev häpen och sade:

— Ja följer me tebaks.

— Det behöver inte Sammel, sade jag. Jag har ställt tjuren här framför mej. Gå han bara lugnt förbi.

Sammel betraktade mig med skygga ögonkast och gick åt det håll han ämnat sig utan att oroas. Tjuren såg på mig hela tiden, argt, nyfiket, förskrämt och misstänksamt.

Var finns kolgruvan ? Alla människor i socknen vet det, så att frågar man sig för, nog får man veta det alltid.

Jag har låtit undersöka min svarta sten. Om det också inte finns stenkol på Höken så finns där ett annat mineral, som är värdefullt nog att lämna vinst åt den som bringar det i dagen. Kanske att det ännu en gång blir gruvdrift av på halvön Höken.

57DIREKT FRÅN PARIS

Det var en söndagseftermiddag på hösten år 1899. Vinden var sydlig. Då dok där upp något runt, besynnerligt föremål över skogsbrynet söder om Slingsöviken. En man, som rodde i båt över viken såg plötsligt något grått, säckformigt komma farande genom luften. Det tog vatten och stänkte upp en kaskad över roddaren, som blev alldeles våt. Så gick det till väders igen, och när roddaren tittade upp fick han syn på en luftballong, minst lika stor som kupolen på en kyrka. Den gled sakta med vinden, men krängde plötsligt till och svängde av i ostlig riktning.

Från Helgerum varsnade man ballongen. Man viftade åt den med långa borddukar, tills den försvann ur sikte.

Emellertid började luftseglarna frukta att de mot natten skulle drivas ut åt havet. De visste inte rätt om de färdades över skärgård eller fastland, så talrikt glimmade sjöar, fjärdar och sund varåt de än blickade. För säkerhets skull beslutade de sig för att stiga ned. Gas släpptes ut, ballongen sjönk, och ankaret häktade tag i en tbuskformig björk på hemmanet Muleglos ägor. Det brakade i siden då ballongen krängde över och fastnade i några tätt stående unggranar. Men denna grandunge tillhörde hemmanet Långvik, ty den buskliknan-de björken stod nämligen tätt intill stränggärdesgården. Två pojkar kommo tillstädes. De hörde ropande röster uppe ifrån grantopparna och begåvo sig springande därifrån.

1)8Snart nog varsnade man ballongen från Långvik. Man såg dess rundel höja sig över skogen. Gårdsägaren störtade in till sin svåger och skrek:

— Titt ut, så får du si att André ä kummen.

Den tilltalade såg ut, häpnade och utbrast:

— Vesst i tallskatefjäll ä de inte André!

I detsamma inställde sig två pojkar, vilka hade sällsamma saker att berätta.

Det blev liv och rörelse på gården. Alla arbetsföra skyndade till, flakvagnar drogos ur lidren, dragare spändes för, yxor, stegar och linor togos med på färden till André.

En stege restes upp mot en av de granar, som upp-buro ballongen, varpå luftfararna stego ned. Bland de tillstädeskomna fanns lyckligtvis en ung man, som var litet språkkunnig. Han fick tjänstgöra som tolk. Det var nämligen inte André man fick att göra med, utan två fransmän. Färdledaren, en greve S:t Victor, hade med sin ballong färdats direkt ifrån Paris till lantbrukaren Viktor Danielsson i Långvik.

Hur skulle man få ned ballongen? En och annan grantopp hade trängt igenom dess sidenhölje, så att nu voro goda råd dyra. Den gäve odalmannen fattade raskt sitt beslut och befallde sitt folk att hugga ned ett tiotal unggranar. Ballongen breddes ut, hoppackades och fördes på en av flakvagnarna direkt till närmaste järnvägsstation. De två fransmännen stannade över natten i Långvik.

Vid det rikligt dukade bordet bjöd greven sin värd på äkta och förnämliga franska drycker. Då löstes tungans band, och värden yttrade bland annat till tolken:

— De va ju inte besynnerlit att tyskra vann, när di inte hadde andre te slåss me än sånne där små svärtinge.

Tolken teg.

— Fråg dom, fortsatte han, hur di har'et me Dreyfus nu för ti'n.

59Fransmännen hörde knappast namnet, förrän de visade tydliga tecken till misshag.

— För all del, sade tolken, nämn inte det namnet mer.

Tidigt följande morgon reste främlingarna. Viktor Danielsson vägrade vid avskedet att mottaga någon som helst ersättning för visad gästfrihet och havda besvär. Han nämndes med aktning i de franska tidningarna. Desslikes i de svenska. Hans namn blev i en hast riksbekant. Däri låg för honom en fara. Han höll nämligen på att drunkna i de otaliga priskuranter och cirkulär, som från alla håll strömmade in över honom. Lyckligtvis sinade så småningom pappersfloden ut, och allt var sig likt som förr.

Inom socknen tyckte man att han hade betett sig väl, och det var inte utan en med stolthet blandad avundsjuka somliga" på tal om händelsen yttrade:

— Ja, si di där långvikera, di ha då allti hatt tur.

00VIKINGABLOD

Ombord på en gammal ryggbraten brigg, som låg vid Grop och lastade pitprops, gjorde jag Jösse Minas bekantskap. Han var sjöman någonstans från Södra Tjust och troligen var han av gammal båtsmanssläkt eftersom hans tillnamn var så starkt färgat av strid och örlog.

Jösse Mina hade anställning som kock på briggen och höll sålunda till i kabyssen, där han skramlade med grytringar och pannor, så det var en lust att både se och höra — välbehag för örat i varje fall hos den övriga besättningen, för vilken det utgjorde den angenäma påminnelsen om snar skaffning.

Det märktes inga sura miner över maten i skansen, men efter slutad måltid kom styrmannen, barsk i uppsynen, och gjorde anmärkningar på maten. Jösse Mina tog emot, men molteg.

— Hör du inte eller förstår du inte, ditt sakrament-skade fä, skrek styrmannen.

— Nix, sa' Mina.

— Du ä så dum, så de växer ull i skallen på da.

— Ja vet en te, svarade Mina rappt.

Styrmannen vred sin trut i raseri och kavlade upp

ärmen för att ge en knock out, som det heter. Han tog sats och drämde till. Men Mina var kvick och "dök" med påföljd att styret körde rakt upp i kokspisen och lade labben på det hetaste stället. Mina smekte samtidigt till honom med sina knogar rakt ibland ögonen. Styret hade inte något stöd att påräkna från "gub-

61bena", d. v. a. kaptenens sida, utan retirerade med en svordom från kabyssen och lämnade fältet fritt.

— Kors i göta va tar ni er te, sporde beckbyxorlia, aom trängde till. Steker du fläsk eller va ä de som lukter så gott?

— Å, sa' Jösse Mina, de va bare styret som kände etter om spiseln va ljummen. Han brände välle tassen, men va hadde han där å göre. Om ja inte fått fatt om fena på e'n hade han nog skålle sa' mä. De va så när han fått e panne hett vatten över sa. Så sa' Mina.

Och alla beundrade Jösse Minas rådighet och kärska sjömanstag, fast han bara var kock.

Medan middagsrasten ännu varade skulle det prövas vilken bland skogens och havets män som var den starkaste. Ett reservankare låg framme på backen. En pojke från land, som hette Sten, lyfte dess ena ände, men han darrade i knävecken, ankaret darrade också, och ho vet om inte själva skutan darrade den med. Så var där en, som hette August. Han lyfte ankarflyna utan vidare ansträngning. Den tredje, som prövade sin styrka, var Jösse Mina, men han befanns vara för vek. Vilket poängterades på ett hånfullt sätt av någon i hopen.

Men då blixtrade det till i Mina, och något vilt kom över honom.

— Inte för att ja ä så styv i korken som Sten eller Agust, men kom hit han Sten eller Agust där, så ska ja danse hallikan me honom. Kom an alle boys, skrek Mina som en halvdåre fram på backen. Men det var ingen som vågade. Det gällde kniv mot liv, sade man.

Redan som sjuttonåring hade Jösse Mina visat sig vara en ögonblickets och handlingens man av bärsärka-typ. Det var nästan otroliga historier, som berättades om honom. Ett barkskepp, som han seglade med, förliste under tragiska omständigheter. Hela besättnin-

62gen gick förlorad — utom Jösse Mina. Just då fartyget höll på att sjunka, fick nämligen Mina tag i en planka och på den höll han sig uppe. Det var nätt och jämt den bar honom på de fräsande, vitskummiga vågtopparna. Då kom en olyckskamrat, också kämpande för livet, och grep tag efter plankan. Den kunde omöjligt bära båda. Jösse Mina slet av sig ena trätof-feln, mättade ett slag — ja, han blev sen ensam på plankan, vare det nog sagt. En ångare kom strax efteråt till olycksplatsen. Mina blev bärgad, han och ingen annan.

Det sista jag hörde om Jösse Mina, vars händelserika levnad mången i min hembygd säkert ännu bevarar stänk och flikar av, var att han for med en galeas, som blev överseglad av en engelsk steambåt. Galeasen sjönk som en gråsten strax utanför engelska kusten. Även då var Mina lättaste mannen ombord. Han följde inte med de andra i ljupet utan flöt upp, och försynen lät det ske nära intill masttoppen. Det var den längsta masten, och den nådde bara ett par meter upp över vattnet. Jösse Mina klängde sig upp till toppen och där satt han och bidade slutet, fullt övertygad om att bli nedskjuten som enda överlevande obehagliga vittne för engelsmännen, som bar skulden till kollissionen. Men den engelska ångarens kapten var inte av den sorten. Han bärgade den stackars skeppsbrutne, vars vittnesmål sedan vid sjöförklaringen blev rederiet en dyr historia.

I förtrolig krets lär Jösse Mina sedermera som en äkta T justviking ha yttrat:

— Näste gång ja kommer i sjönöd blir ja borte så visst å sant som ja säjër't nu.

Troligen gick det med honom som han förutsagt. Även den hänsynslöse kan till sist råka illa ut.

63NÄR TRANAN BAR LJUS I SÄNG

Det var vårfruafton 1878 i Rats hus vid Strömsgatan i Västervik.

— Nu ska vi äta och gå och lägga oss vid dagsljus, sade fru örström till sina älskliga döttrar, sin beskedlige man

och de tre i familjen inackorderade skolgossarna, som dagligen vållade henne bekymmer genom vild framfart över plank och uthustak. Ingen svarade. Alla tycktes foga sig utan invändningar. Det var också med övertygande välvilja i rösten hon tillade:

— Si, tranan ska bära ljus i säng.

Man satte sig till bords. Risgrynsgröten doftade härligt och smakade ännu bättre, allt var ljuv glädje och andaktsfull tystnad kring grötfatet. Tills den femtonårige Adolf vände sig till den nioårige Axel och sade:

— Tänk du Axel, om tranan skulle bära ljus i din säng.

Fjortonåringen Gustav skrattade, och Axel blev ömsom röd och ömsom blek vid tanken på situationens allvar, ty hur van han än var vid överraskningar, fruktade han dem alltid.

Fru örström, som märkte hur det var fatt, vände sig till Adolf och sade:

— Akta sej själv han, det är ingen som vet vad som kan hända.

Dessa ord uttalade hon på ett sätt, som kom honom att dra öronen åt sig. Han funderade ännu på deras innebörd, dä man läste från bordet.

64Repvassa gård samt vägen från Repvassa mot Solstadström.— .Jag är så törstig, jag måste dricka, sade Adolf och gick direkt från bordet ut i köket och stängde dörren efter sig. Ljudlöst öppnade han från köket dörren till angränsande rum och varsnade i sin egen säng ett åbäke, som säkerligen skulle föreställa en trana. Det stod där på två gängliga ståltrådsben och vippade med sin hönsfjädersstjärt, så att ljusbiten som var fäst på den guppade, och lågan fladdrade. Utan ett ögonblicks betänkande tog han denna sällsamma ljusbringare och satte den i Axels bädd, smög tillbaka utan att göra minsta buller, skonglade bullersamt över köksgolvet och smällde upp dörren till matsalen. Ingen trodde annat än att han bara druckit vatten ute i köket.

När han sedan gick genom matsalen till den dörr som förde direkt in i pojkarnas rum, följdes han av kamraterna och hela familjen för övrigt i högtidlig procession. Dörren öppnades, alla stannade, och Adolf skrek till:

— Nej, men se, tranan har burit ljus i Axels säng!

Nioåringen blev förtvivlad.

— Gråt inte du, Axel! sade Adolf milt. Men Axel grät.

Fru örström bleknade av häpnad och förargelse. Omsider utlät hon sig:

— Jag vet nog vem det är, som varit framme.

— Ja, det vet nog jag också, tyckte Adolf. Fågel-belätet var inte så illa — men att det sattes i Axels säng — varför just Axels? Gråt inte du, Axel! Det var inte snällt gjort, fru örström.

Den lille Axel blängde med vild förebråelse på sin värdinna och stortjöt, och för familjen örström blev det ingen annan råd än att reträttera och låta situationen lösa sig själv.

Det vore intressant att veta om tranan sedan den gången här i landet följt någon med ljus i säng. I varje

65!

5full torde det vara länge sedan hon slutade mod den trafiken. Denna enkla men sannfärdiga historia har emellertid berättats för att ge en föreställning om hur hon bar sig åt.

(X)RÄKNA PÅ FINGRARNA

Att räkna på fingrarna är måhända ett mindre elegant sätt att lösa en uppgift, men detta konkreta hjälpmedel för att räkna rätt användes ju redan av de gamla romarna, och här vill jag nu bara berätta en historia om hur denna metod att kalkylera medfört ett oväntat gott resultat. Det kan ju dessförinnan i förbigående erinras om hur de romerska siffrorna härleda sig från fingerräkningen. Ett streck tecknades av ett finger, två streck av två fingrar o. s. v. Omsider utvecklades räknekonsten därhän, att den utspärrade tummen och lill-fingret betecknade V, de två

korslagda tummarna X. Längre behöver jag inte uppehålla mig vid de romerska räknemästarna.

Det var i stället Niklasson i Trälemåla jag skulle berätta om. Han hade under en lång följd av år åt mina föräldrar slaktat det svartfläckiga skogssvin — ett husdjur numera saligt i åminnelse — som med så mycken omsorg uppföddes och göddes för att öka julens glädje. Så hände det i december 1878 att Niklasson efter väl förrättat värv, bänkad till bords och välmående med svinpalten och en mugg dricka framför sig, fick pratkvarnen i gång och berättade strödda glimtar ur sitt liv. Jag fäste mig vid att han bl. a. talade om att han vid ett tillfälle, då det gällde att gå i land med en svårlöst uppgift, räknat på fingrarna, men märk väl icke på sina egna fingrar. Så här berättade han:

"I min ungdom tjänte ja dräng hos en gammel präst. Vi hadde just släkte julgrisen å höll på me te äte palt

67nom nu, niif prästen kom in å opplyste ma om alt nu va hanses kreatur alldeles frie från ohyre. Då ville ja vete hur de hadde gått te.

— Jo, sa han, Finnkalle kan me den konsta. Först to han ett kryp från vartenda djur å plockde alltihop i en pappersstrut mens han mumlede någe på finske.

— Va feck han för dä då? frågte ja prästen.

— Fem riksdaler.

— Ä han gången?

— Jo, nu hjälper han dom i granngårn på samme sätt.

— Såå, sa ja, kan prosten som ä så lärd tro att ohyre tas bort så där lättvindit, då va han nog inte me när krutet fanns opp. Nog ä prosten bedragen, de ä då visst å sant. Nä, bli nu inte lessen för de, tröstede ja prästen, ja går me ens å hämter igen pänga."

Messame steg ja opp å geck. Ja träffde Finnkalle utanför grannas lagårl. "Hör på", sa ja, "prosten ber att han ska ta sin ribbel (verktyg) me sa å komme te-baks för te böte en häst som ä sjuk."

"Kommer", sa Finnkalle å jämkede på käppen för te kunne ge ma en släng me blykula, som tjänte te hann-tag. Han va kummen te mitten på käppen med hanna när ja sprang fram å me ett grepp i vardere ännen vre käppen 'u näva på'n. Anfallet var så häftigt så karln föll baklänges, varpå ja lät käppen valse över hans syn-die kropp. I huvet tordes ja först inte slå'n, men vacke de attan, han va så väl omboned, så att de va som te slå på en mjölsäck. Då tänkte ja som så "Bäst först som sist te börje i rätte änden." Men då satte han opp hän-nera me oppspärrede fingre för te å skydde skallen. Först la ja in ett slag milla tummen å pekfingern, så ett milla pekfingern å långman, så ett i näste öppning å så etfnet te. De blev fyre, å ja ville ha't te fem.

Tvärt ga ja mej över te den andre näven å drev in ett slag milla vart fingerpar, men de blev likefullt bare fyre. Som ja begrep att ja inte än hadde komme te de

àßrätlo, ämiiede ja rilkne om från de andre hållet, då hun skrek: "Stopp! Ja ger ma." Han fiskede opp e plånbok å flydde ma en sedel.

"Tack ska han ha", sa ja å smet.

Ni må tro ma, om ni vill. Men så fort prästen i brå-ska fått sedeln så han att de va e tie som Finnkalle gett ma därute i bråska å skumrasket. Nå ja, prästen ga ma fem riksdaler tebaks, men vem vill väl tillstå att en inte kan räkne rätt; ja gömde beviset på mi oförmåge i skyffanjén å tänkte: "Di kommer nog te rätte va de hinner."

*

Åtta år efteråt sammanträffade jag med Niklasson i mitt föräldrahem och då sade jag till honom: "Tala om igen hur det går till att räkna på fingrarna!"

Niklasson begrep inte alls.

"Mins han inte hur han slog ett slag mellan vart fingerpar på en person?"

"Inte ha ja tale om dä!"

"Jo visst, när sluträkningen gjordes opp med Finnkalle så"---

Niklasson drog en lättnadens suck och föll in: "Jaså den! Ja tänkte på en annan."

"Vad nu då", utbrast jag, "har Niklasson räknat på fingrarna om igen och på vem?"

"De vill ja inte säje i vittnes närvaro." Han lutade sig intill mig och viskade: "Juden".

"Vem?"

"Juden."

Jag var fortfarande lika klok.

*

En söndag följande år stod jag på socknens kyrkogård i sällskap med en myndig och välaktad hemmansägare. Icke långt från oss samlades man kring en öppnad grav.

"Nu går vi opp till kyrkan!" föreslog jag.

69"Nej", svarade hemmansägaren. "Ja vill si, när Niklasson begravs."

Då märkte jag plötsligt att mannens ögon glänste På hemvägen sade jag till rättaren hans: "I dag begrovs Niklasson i Trälemåla och det var med synbart intresse som er husbonde bevittnade hans jordfästning."

"Inte te undre på", svarades det. "Niklasson tog gång efter annan hö från patron i lada ve rågångslycka. En gång kom patron på honom där, men Niklasson slog omkring sa å förde bort sitt tjuvhö. Patron sa sen att han själv kom unna skaplit nog, men otäckt va de te si hur sönderslagen han va på fingra å knoga."

"Niklasson har berättat för måg att han slagit en som kallades Juden på det viset."

Rättaren såg sig omkring med skygg blick. "Ja ha, de va ett sånt där öknamn patron feck sa å Niklasson ve de där tillfället å får väl dras me't te döddar."

Jag tänkte på skaldens ord: "Vid graven hatar ingen mer." Sådant är poesi, men nu kommer prosan: "utan där sörjer eller glädes man."

70FILOSOFEN I PERSÄNGEN

I en liten stuga strax ovanför Pärsängen bodde en skomakare, som var en mycket begrundande och eftertänksam man. Han tycktes ha en aning om vad som menas med astralkropp och uttryckte sin högst personliga åsikt därom sålunda:

"Om mänska går i skogen å plocker ve, så går själa breve å plocker ve."

Varpå han snusade länge och med känsla och övertygelse. Sin levnadsfilosofi gav han bl. a. i följande bevisföring:

"Ja ä te, alltså lever ja. För te kunne fortsätte å leve måste ja äte, å mat måste ja skaffe ma genom arbete. För att arbetet ska ge ma brö, måste ske ma rätt. Vill ja själv få ut min rätt, måste ja också göre alle mänsker rätt. De kan hände att en kommer te korte ändå å inte räcker te. Då ä de gott te å ha en högre makt te å hålle fast ve. För resten ä de så att de en inte kan vride får en lide."

Många andra uttalade visdomstankar av den gode Pärsängsfilosofen ha blivit bevarade som ordstäv i bygden. Jag har här upptecknat några:

Utå alle bekymmer ä di onödige värst.

Hut går hem igen, om änskönt inte strax.

"Förskinnet mitt ä fullmakta mi på ämbetet mitt," sa skomakern.

Gudskelov te ha så lite å ändå må så gott.

Di säjer att smens häst å skomakerns käring ä sämst skodde. De förre kan väl så va men de senere ä lögn för mi käring ha allri vatt utan skor.

71Fatüdomon il ingen fröjd. IJtanpågranna — Innanpåtrasa. II änsynalösheta ä te dölje svagheta me. När hunne slåss får den smörj som skäller värst. "Går du bort å blir mindre ska ja vete te hålle da hcrnme", sa kärnga te surdegen som ho fått igen i stället för den hon lån de ut.

Sanninga ä de enkle å odelbare. Den finns te, om en också inte får tag i'na. Ingen kan sätte ihop e sanning

men si lögner kan vem som vill smecke ihop.

*

Nu är mäster borta, de skor han förfärdigat utslitna, hans verktyg skingrade, men de visdomsord han lämnat efter sig,, fortleva ännu.

72OM EKARNA I TJUST

Det yppersta bland lövträd i Tjust är eken. Den är på vissa platser så förhärskande, att allt annat krymper vid sidan av dess prakt. Allmogen skiljer här, liksom annorstädes, på sommarek och vinterek, den sistnämnda med sina vissnade blad kvarsittande över vintern mera sällsynt än den storväxta sommareken.

Finnes det månne någon vackrare grönska än den ny-lövade ekens? De buktflikiga, ljusgröna bladen i dess krona, det mörkare gräset vid dess fot bilda en färgsymfoni, som stämmer till milda och varma känslor.

En enastående vacker ekpark minns jag från östra Ed vid ett besök där sommaren 1882. I närheten av kyrkan växte stora ekar på en halvö. Följde man dess krön såg man över sig väldiga lövvalv, under och på sidorna saftigt gräs. Sol trängde här och var genom lövmassorna och bredde guldglänsande färgstrimmor över tavlan. På ömse sidor om åsen glänste sjö.

Allmogen har föreställningen att eken behöver hundra år för att växa upp, lika länge står den kraftig och oförändrad, men under tredje seklet av sin tillvaro vissnar den så småningom ned. Av de praktexemplar, som finnas här och var i Tjust, ha många helt visst en betydligt högre ålder.

Under nödåren på 1860-talet fälldes i Tjust en myckenhet av ekar. Avverkningskostnaden var så ringa, enär arbetaren då betalades med endast mat och husrum. Barken såldes till garverierna, virket användes för det mesta till bränsle. Många hemman fullständigt,

73»küvlades på Hinn atorekar, och även ungekarna fingo stryka med. Så berättade mig ägarinnan till ett mindre hemman i Gladhammars socken hur hon gick till väga för att få sälja barrved till Gunnebo bruk. Den dåvarande tyske brukspatronen avböjde anbudet, men då tog den manhaftiga hemmansägarinnan bladet från munnen och sade:

"Jaså, brukspatron vill inte köpe tallven å ma, men då får han inte heller köpe nåre ekpåke te pudelverket å ma."

"Na, jak vill. Var gång di vill ved säljen, jak köpen."

Till påkarna togos de unga ekstammarna, vilka såldes famnvis, varav man kan förstå hur illa misshandlad ekskogen blev.

En annan historia. En bonde hade ett hemman till hälvtenbruk och skötte sig så väl, att han efter tio år kunde köpa sig en mindre egendom. Medan than ännu var arrendator kom han en dag in till arrendegivaren, som tillika var hans farbror, och sade:

"Hör nu farbro, jag kunde väll inte få fälle e ek?"

"Va ska du ha' na te?" frågade gammelfar.

"Jo, si ja behöver'na te en vattenho."

"Kan du inte ta e fure te de?"

"Nä si, farbro, ho behöver va så stor så krettera kan vattnes me e påfyllning."

"Jadå får du välle ta e ek, men me de förbehållet att du inte tar den som står ve Kvarnängsbäcken."

Det lovade brorsonen. Några timmar efteråt gick gamlingen ut för att se vad ek som blivit fälld, och se då var det just den vid Kvarnängsbäcken.

"Hör du Joan, du tog ju den där eka, som ja sa att du inte skulle få röre. Inte behöver du så stort trä te en vattenho ? Han blir ju större än en ökstock."

"Jo, sir farbro, ja tänker låte bile å'na här" — han märkte ut stället — "för si ja ä tvungen te å ha ma en vält utå storännen."

74".Inaaå, ja nu har du tage'na så ja kan inte göre någe vo't,," sa gubben förargad och gick.

När eken blivit avkvistad, frågade drängen just som han satte yxeggen mot ekstammen: "Ska vi ta å välten sä här ve pass?" Husbonden svarade: "Å, de låter vi allt bli." Sedermera förde han virket till sitt hemman

i grannsocknen. Han hettes vara läsare.

*

På många år kom jag icke uppåt socknarna i norra Tjust, men jag hörde att åtminstone på de större domänerna storekarna blivit skonade, fast virket ju blivit allt begärligare, bl. a. för garvämnesfabrikerna och andra tekniska ändamål. Det vore besynnerligt, om inte en hel mängd storekar i Tjust gått åt för detta ändamål. Men ännu finns dock åtskilliga kvar. Sommaren 1919 såg jag vid Åldersbäck ett vackert ekbestånd utmed en bergås. Där stod ett femtiotal väldiga träd. Då de fått växa utan människors eller djurs åverkan hade de buskform där de stodo som en häck omkring berget. Vilka buskar, vilken häck!

Ännu på 1860-talet skymdes bergåsarna här och var av mogen ek, var man for fram. Så minnes jag min barndoms Tjust. Om nu människorna ville vara rädda om plantorna och de halvvuxna ekbestånden, så kunde man hoppas att Tjust efter ett eller halvtannat århundrade ånyo skall framstå i all sin forna härlighet.

75DET SMÅLANDSBLÅ

Av allt vad som i denna bok blivit meddelat torde intet vara så betvivlat och omtvistat som den atmosfäriska egendomlighet, vilken sedan århundraden tillbaka blivit kallad "det smålandsblå".

Två veckor före midsommardagen 1878 stod jag på ett utsiktsberg på näset mellan Toven och Ålsjön och såg åt söder. Henriksnäsets berg ådrog sig först min uppmärksamhet. Det var dimblått som ett å svedjeland nyss mognat blåbär. Till vänster om det höjde sig Hunö Böte, ej olik toppkulan på en mast, och dess färg var så betagande vacker som en klarblå ädelstens. Jag greps av fjärranlängtan och önskade mig ut till all denna härlighet, till detta ljuva ögonsmekande blå.

I mediet av augusti 1903 besökte jag Hunö och befann mig i gott sällskap vid stenkumlet på botets topp ungefär vid middagstiden. Vår båtkarl klättrade upp i en tall och såg sig omkring.

— Ja sir Blå Jumfrun! ropade han.

Efter hans anvisning gingo vi till en utsiktsplats, och verkligen, där långt borta i söder glänste ön Jungfrun som en safir. Vind kom från väster.

När jag under sommaren 1905 vistades i Södra Tjusts skärgård, varsnade jag åter denna sällsamma färgförtoning. Från Stora Fänglösens krön såg jag långt inåt land Käringsryggens kam och tjustes ånyo vid anblicken av detta fjärranblå.

Så när hade jag glömt allt detta, om inte minnet av fjärrsynerna blivit upplivat vid ett samtal med en sjö-

88kapten. lian hade seglat vida omkring på haven och hade som de flesta skeppare mycket att förtälja. Slutligen sade jag:

— Berätta om det vackraste kapten sett till lands och sjöss.

Han såg upp litet tveksamt.

— Jag blir väl inte trodd om jag säjer att Sverige är det vackraste av alla land. Man kanske inbillar sej, att jag påstår det, därför att jag är född och uppväxt där. Men då vill jag ibara säja, att ingenting var mej till lags här hemma, när jag första gången begav mej till sjöss, och att jag då tänkte lämna landet för alltid. Så blev det emellertid inte. Varför? Tja. Ingenstans är grönskan så frisk som i Sverige, och ingenstans har himlen och vattnet en så vacker blå glans som här. Som kapten på en skonert seglade jag en gång några veckor före midsommar till en norrlandshamn för att hämta trälast. Det var ljust dygnet om. Alla segel var tillsatta, men vinden drog fram så högt över vattnet, att bara toppseglen fylldes. De övriga hängde slaka. Skutan gjorde omkring fyra knops fart. Inte minsta fläkt krusade havsytan. Den låg orörligt blank och återspeglade en luftig rymd ; det var som om vi seglat fram över all himmelens härlighet, ljus låg över bogen, och fartygets skugga trängde ihop sej bakom aktern och följde liksom motvilligt med. Så nådde vi hamn, tog in last och vände mot söder igen. Åter fick jag medvind. Toppseglen fylldes men inte de övriga. Havet var som en polerad silversköld. Nu låg det mörker framför stäven, men ljus flöt i strömmar akteröver.

Han tystnade för några ögonblick, därpå sade han:

— Och så har jag sett det smålandsblå. Det är ändå det allra vackraste. Sen urminnes tider har sjöfarare, som efter långväga färder kommit åt Västervikshållet, spanat efter det. Under sommarmånaderna, när han stått västlig ett par dagar, är det härligt att från havet se 'bergshöjderna långt inne i land. En sådan blå färg,

77mo| 11 de <1/1 hm-, Ber mun ingen minan Stans. Mun kan säja, ull sikten för det smålandsblå sträcker sej långs farleden norr om Jungfrun inåt Misterhults, Västrums, Loftahammars, östra Eds, Tryserums, Gryts och Sancta Annas socknar. Inte längre åt söder eller norr. Mången har farit den leden fram utan att varsna undret. Endast en lycklig tillfällighet gör att man får se det. —

Som bekant uppkommer det himmelsblå därigenom att solstrålar brytas och reflekteras från i luften varande vattenpartiklar just då de äro på övergången från ånga till flytande form, vilket sker vid avkylning. Sjöbrisen, som i Västervikstrakten inställer sig vissa sommardagar, ökar betydligt luftens fuktighet. Blåser sedan västanvind, tränger den undan havsluften och ersätter den med mindre fuktig luft från inlandet. Det är under solskensdagar i dylik luft, som det smålandsblå framträder.

Västanvindarnas frekvens är störst under augusti. Temperaturen är under denna månad vanligen jämn och hög, dock något lägre än i juli, d. v. s. i sjunkande. Barometern befinner sig däremot i stadigt stigande, ett tecken till minskad fuktighet i luften. Man har sålunda största utsikten att få se det smålandsblå under sol-klara augustidagar. Vackrast är emellertid företeelsen veckorna före midsommar.

78k

(«VDen gamla klockan vid Helgerums gammelgård.

Ull. parti av "Sprick-berget" vid Tovehult.PÅ SPÅRÖ

Det var en julikväll för många, många herrans år sedan. Två skärkarlar, som hörde hemma nere i Väst-rumsskärgården, hade gått i land på Spårö och sökt sig nattläger under en vresig bergtall. De voro trötta efter den långa rodden. Visserligen hade de haft ett sprisegel satt, men från Händelöp hade vinden stått mot och över Lindödjupet hade de fått taga till "granseglen" för att kunna hålla slaget upp till Spårösund. De skulle till Västervik, men nu skymde det fort på, och de båda karlarna hade beslutat sig för att ta en sov-törn i land.

Kvällen var ljum och nere i bergskrevorna under bå-ken var det lä för nordosten, som förresten nu så gott som alldeles mojnat ut. Månen hade gått upp och stod blank på den opalfärgade sommarnattshimlen. Fjärdarna lågo

silvertonade, sunden blänkte som sillmjölke i månflödet. Men uppe i land, där de båda kusarna bäddat åt sig i ljungen under knotiga tallar, var det skummare. Det var en sådan där natt, tyckte de båda friluftslogerarna, som lurenderjare voro i farten. På Krokö, som ligger mellan Spårö och Idö och på kartan ser ut som två korslagda kryckor, sådana där som en jätte kastat ifrån sig, brukade dessa oförvägna herrar hålla till. Men där ute gömde de icke romkaggarna, utan dessa stucko de undan i berggölen inne på Mars-holmen. Lurendejarsjön hette den, och att den rymde andra skatter än holländska likörer och Bataviarom, visste både tull och länsman. Fast ingen vågade sig dit för att dragga.

81

6Det vilt* inte lurendrejarna mim fruktade mest, men om någonsin jättar och rån funnits till, så dvaldes de med all sannolikhet i sådana utmärker som dessa, där intet mänskligt stod i vägen för trolldom och dylika ting. Därför undvek kustbefolkningen instinktivt dessa öde holmar, och det var endast undantagsvis, på grund av något missöde eller annan plötsligt påkommande anledning, som man fordomdags landade där. Vid Spå-rösund, där tullpersonalens bostäder nu ligga så idylliskt inpetade i Grönös bergavsatser ned mot sundet, fanns på den tiden — låt mig säga att det här är mera än hundra år sedan — icke några människoboningar. Endast båken stod där ensam uppe på Spårös krön, ett högt vitmenat torn med hattliknande huv till tak. "Spå-ern" (Spåren), kallade kustborna den i dagligt tal. Med toppen av sin hätta resande sig närmare 200 fot över vattenytan — själva båken är drygt 85 fot hög — synes den vida omkring land och hav, ett känningsmärke av oskattbart värde för alla sjöfarare utefter Smålandskusten. Den nuvarande (båken har uppförts på 1700-talet, och utgör ett bastant verk med tjocka murar, i vilka åt alla fyra väderstrecken öppna sig kvardrati-ska gluggar, som lämna ljus åt de olika trappavsatserna. Före denna båk lär emellertid, enligt vad de gamla veta berätta, redan på 1400-talet ha funnits ett väldigt stenröse eller jättekummel, tjänstgörande som båk högst uppe på krönet av Spårö.

Men låt oss återvända till de båda skärkarlarna, som den där sommarnatten för mycket, mycket länge sedan vågat sig i land på Spårö för att ta igen sig en smula efter strapatserna. Var det nu närheten av smugglar-hålorna på Krokö eller var det känslan av att själva kunna bli misstänkta för att vara ute i olovliga ärenden, som gjorde de båda skärkarlarna en smula uppjagade? Det var ju meningen att de skulle ta sig en "schlaf", som tysken säger, men det var omöjligt för dem att få en blund i ögonen. Tallarna krökte sig så fantastiskt i

82månskenet, och klubbar och knuvar simmade som jät-tovalar i det silvergrå nattbleket utåt Dämman. Det var liksom litet kusligt, spökmystiskt, tyckte de båda Väst-rumsborna, som eljest inte voro rädda av sig.

— Nej men titta, sade plötsligt den ene av karlarna, som hette Mattias Jansson, till kamraten. Vi har ju Spå-ern rakt över oss. Sir han inte ut som en glosögd länsman i trekanti hatt där han står ? Va glor han på, ä de på oss tror du ? Tjock i nacken ä han, men näsa ä rak å skarp. Det betyder att han har ett omänskligt sinnelag. Sir du vilke yvie muntascher han får å den där tallgren, som sticker fram mot tornet. En bleve allt rädd om en så'n där kavater länsman komme hit fram å lutade sa över en fatti stackere här i halvmörkert.

— Tyst på da, manade den andre av de två, som hette Johan och därhemma kallades Eknö-Johan. Du skrämmer opp ma, så att jag inte kan somne.

— Sa du somne, sporde Mattias, de ä allt bäst te låte bli de. En kan ju inte vete va som skulle kunne hände e kristen mänske, så här långt borte från all äre å redlighet.

Kamraten låtsades sova, men den talföre Mattias fortsatte med sitt prat.

— Tyss . . . märkte du inte att någe rörde sa? Hör, de låter som om en vagn rullde utför berget. Iblann ja-mer de som en katt, iblann skäller de som en hunn. Inte ä de väl möjlit att de bare ä dyningeras slag emot lann ja hör.

— Va du ä praten, utbrast Johan och gäspade. Orla triller u truten på da som klappersten i en rullstensås. En sån har du inte sitt kanhände ?

— Jo då, här på andre sidan fjärden, på Horns äger, har ja sitt en. De finns inte maken i hele lannet. Stena i en ä runde, somlie ä som kanonkuler å andre ä inte större än varghagel, men runde å släte ä di allesammans.

83— llur tror du di ha komme dit?

- Jo, sir du, de va en gång e jättekvinne, som bodde ve höge backen utanför Västervik. Ho brukte våde över hit iblann för å besöke släktinge å bekante, men Spåresunn va så orimligt djupt, så ho inte nådde botten. Då beslöt ho fylle igen'et. Ho to kullerstene i förklät å ga sa i väg e lördasnatt. Men förklät måtte ha vatt gammert å trasit, för ho strödde sten etter sa he-le vägen, å när ho så kom fram te Horns utmärker geck hele skrälldusen igenom förklät, å där lå nu stena i backen. Jättekvinna vart ju fortreted, men me sitt trasie förklä hadde ho väl ingen ann rå än å lunke hemåt igen inna sola gått opp. Ho måtte imellerti inte ha hunne hem i rättan ti utan själv blive te sten på vägen, för ho gjorde aldri någe mer försök te å fylle igen Spåresunn. Hör du va ja säjer?

Ett mummel från kamraten bekräftade att denne ännu var vaken, men höll på att äntligen få den rättfärdiges sömn.

Nu tystnade äntligen också den talföre Mattias och det skulle ha blivit slut på pratet under båken om icke den fåordiga Eknö-Johan — det var just under själva midnattstimmen — plötsligt skrikit till. Pekande uppåt berget började han ivrigt viska till kamraten:

— Si, där kommer ju ett väldit hölass. Kors i alle mine dage, de måste va starke oxe, som örker å dra ett så stort lass oppför bergbranta.

En vit katt och en svart hund kommo fram och satte sig på bergskrönet, alldeles som om de ville invänta hölasset. Det nalkades dem sakta och säkert. Och se, så märkvärdigt, det var blott en enda dragare spänd framför lasset, och denna var en liten, liten råtta. Utan fruktan för katt och hund stretade den och drog sitt lass och försvann inåt ön.

De båda skärkarlarna stirrade häpna efter synen. Sedan tryckte de sig intill varandra, lågo orörliga och låtsades sova.

84Om en stund hördes åter buller. Det var tunga steg som nalkades, och någon kom fram och ställde sig att titta på de båda karlarna. Det var en ovanligt storväxt man. Han lutade sig över dem, och under sänkta ögonlock sågo Mattias och Johan att jätten var klädd i trekantig hatt och vit röck. Hans ögon stodo vidöppna, och ett par väldiga mustascher tovade sig över en bred mun. Var han förtörnad över att de lågo där, den där pratsjuke lille korte och tjocke skärbon vid sidan av sin tystlåtne långe och gänglige kamrat? Hade jätten kanske i sin sömn blivit störd av tjocke Mattias olidliga prat, som hördes ganska vitt omkring i den stilla natten.

— Här är det ojämnt, mumlade jätten, och grep tag ända vid hårroten på den korte, tjocke och drog honom åt sig, så att hans huvud kom att ligga jämsides med den långes. Därpå ställde han sig vid de båda männens fötter, betraktade dem ett ögonblick och yttrade med förvåning:

— Här är det också ojämnt. Han grep så tag i den tjocke och makade på honom tills hans fötter kommo mitt för den långes.

Så gick jätten flera gånger fram och tillbaka och flyttade på den tjocke, än med ett grepp i håret, än om fötterna. Slutligen skakade han på huvudet och utbrast :

— Hur jag än bär mig åt är det ojämnt. Här finns ingen annan råd än att ta till yxan. Varpå han gick inåt ön med tunga steg.

Knappt hade han försvunnit förrän skärkarlarna störtade upp och rusade utför berget ned till båten. Det gick med sådan fart, att de nästan rullade utför branten, och de föllo i kryss om varandra i båten. Men de kommo fort upp, fick loss fånglinan i land, satte sig vid var sin åra och spände till att ro så att skummet stod om stäven. Då hördes en hes röst:

— Sågst tu att jak narrede tik och rammelskanken tin!

85!)e tittade upp och fingo se jätten stå högst uppe på Spårö i trekantig hatt, lång gulvit röck och med ett 111-parigt uttryck i sina svarta korpgluggar till ögon.

De som inte i brådrasket gjorde ett nytt besök på Spårö voro Mattias Jansson och Eknö-Johan. De foro genom sundet många gånger, både tillsammans och var för sig i färdsällskap med andra skärbor, men undveko helst att taga passagen där efter skymning. Ty de voro inte säkra för att icke den glosögde länsman i sin trekantiga hatt kunde stiga ned för berget och ställa sig bredbent över sundet och göra något hyss med båten deras.

*

Ja, det var förr i tiden sådana här äventyr kunde hända en i Västerviks skärgård. Inte vet jag hur mycket sanning som ligger till grund för berättelsen, men att det timade tilldrog sig för mycket, mycket länge sedan, det har man sagt mig, och det tror jag på. Liksom jag tror att Tjustbon sedan äldsta tider varit utrustad ined en djärv och fritt spelande fantasi.

100KOPPARKUNGEN

När Pettersson i Stockholmstorpet druckit ett par koppar kaffe med dopp och mer till, blev han vältalig och ordade vitt och brett om allt och alla. För dem som ville höra på förklarade han att hans åttonde pojke skulle heta Otto och att, i fall han finge ännu en, denne skulle heta Niding, o. s. v.

— Men om det (blir en flicka, vad ska hon då heta? sporde jag.

— Åtț å ni (Ottonie), svarade Pettersson och vickade med tummen spjuveraktigt under hakan. Efter en ny styrketår övergick han att tala om Åtvidaberg på den tiden, då gruvan gav så rikligt med koppar, att välståndet flödade över och sträckte sina verkningar ända ned till socknarna i Södra Tjust. Var någon utan pengar till skatten, körde han en ryss kol till Åtvidaberg, där han lyfte betalningen på kontoret, icke blott efter gängse kolpris utan dessutom med ett tillägg, som ökades i samma mån vägen varit lång. Trots dessa många av-bränningar blev baronen där mäkta rik, ja så rik att det glänste av silver från hans seldon och vagnar, och hästarna hans hade silverskor. Kungen tyckte också att det var för storvräkigt ooh sade en gång till honom:

— Du blir mej för rik, du måste ut och resa opp en del av din förmögenhet, eljest ser det ut som om du vore kung och inte jag.

Baronen tordes ej annat än lyda. Han reste bort till främmande land och dröjde där några år. Men när han så kom tillbaka till Stockholm, hade han hästarna skodda med guld.

87Nu blev kungen alldeles ursinnig, lät fängsla honom och sade:

— Du skall döden dö! Bered dej därpå, jag skall sända dej min egen själasörjare.

Under hela tiden baronen varit borta, hade hans friherrinna varit förstyre därhemma på Åtvidaberg. Hon var, berättas det, så vacker som en dag och dessutom så klok och vettig, att hennes like ej fanns. En dag kom ett ilbud från Stockholm med förseglad depesch från baronen:

— Far upp och utverka nåd för mej hos kungen, men skynda! Kommer du inte inom tre dagar, är det försent och jag död.

Friherrinnan räknade ut att hon blott hade tjugofyra timmar på sig för att hinna fram. Nu fanns det en gammal kusk på Åtvidaberg, som tjänat hos baronens far och farfar. Han blev befalld att köra för nådig friherrinnan till Stockholm. I blinken stod ekipaget för dörren, två vita hästar frustade framför det, och stalldrängen eller rättare sagt stallpojken satt på framsätet.

— Varför lät inte Andersson spänna fyra hästar framför vagnen? frågade friherrinnan.

— Två räcker, svarade gammalkusken och såg henne stilint i ögonen.

— Sitt upp då, Andersson, det är ingen tid att förlora.

— Pojken här är inte på långt när så tung som jag, dessutom är jag nu väl gammal för så hastig färd, som denna blir.

Han saluterade med piskan, räckte den till stallpojken och sade:

— Se dej inte tillbaka, det råder jag dej till.

— Får jag inte se mej tillbaka, sporde friherrinnan helt häpen.

— Inte det heller, sade Andersson och med samma bar det i väg.

Gammalkusken gick till stallet, stängde dörrarna om

88sig och letade fram den längsta piskan där fanns. Här stodo tjugofyra hästar i spiltorna och tuggade hö. Han gick till det närmaste paret. Pisksnärten ven, hästarna stampade med hovarna i golv, senorna spändes, och de ansträngde sig som om de dragit på något tungt, tungt. Fradgan stod dem om mulen, det ångade från sida och länd, de blevo vita av lödder, skälvde och hotade att störta.

— Kniar du Kastor och Pålle, sade kusken och gick till nästa par.

Så fort ett tröttnat, gick han till ett annat. Så höll han på till det allra sista. Hästarna stodo där utpumpade, hängde mularna, skälvde i bogarna. Det var dessa som fått dra. Skymlarna framför friherrinnans vagn hade blott haft att hinna undan för något, som bar upp och sköt på.

Slutligen sade kusken för sig själv:

— Nu är friherrinnan framme, ställde in piskan på dess plats och lät stallbetjäningen komma in för att rykta och ansa hästarna.

Emellertid ämnade kungen själv närvara vid avrättningen för att övervaka att allt gick rätt till. Som han går utför slottstrappan, störtar en svartklädd kvinna fram, faller på knä och ropar:

— Nåd, nåd för värnlös kvinna, som ingenting ont gjort!

Kungen ser ned och häpnar. Så vacker, ja, något så vackert hade han aldrig tänkt sig det fanns i hela konungariket.

— Min nåd och mitt välbehag, sade han.

— Nåd för mej och mitt, bad hon.

— Tala fritt, bjöd han.

— Nåd för den som nu skall dö, bad hon.

Kungen stelnade till.

— Nej, nu vänder jag med detsamma, sade han.

Då trodde hon allt vara förlorat och jämrade sig.

men kungen log och sade :

89Det blir ingen avrättning, förrn jag själv kommer, men nu sänder jag hans benådning i stället.

Majestätet måtte ha behållit seldonen med gnidbeslagen och guldhästskorna, för när baronen vände hemåt till sitt, voro de inte med. Många bland de gamle som ännu lever minns hur hjärtans välvillig och god mot alla den baronen var.

Nu är berättelsen om kopparkungen till ända, men kopparn vid Åtvidaberg har ju också tagit slut.

90OM BJÄREN

Västrums kyrka ligger på en bergshöjd i närheten av en östersjövik. I klockargården, som ligger nedanför kyrkan, gick jag i skola år 1871. Monitorer användes vid undervisningen, och det ville till att stå väl med dem, för läraren var sträng. Utom katekes och bibliska lästes Nya testamentet och Berlins naturlära. Om än läro- och läseböckerna voro få, stod det klart för oss alla, att i dem användes ett språk, som i mycket avvek från det, som vi i dagligt tal begagnade.

När skolan var slut för dagen gingo vi åt söder, vi som voro hemma i Tovehult och Grop. Vi hörde till den skaten (roten). Nu kunde vi både tala och förstå. Om en orm stack upp sin platta skalle ur ljungen, "så va de s'att en ygdes ve't". Inför sådana företeelser anade vi inte oråd utan vi "drog olunn."

Uppe på kyrkplatån kände vi oss ännu i kulturens hägn men tillika under dess tryck. När läraren ej •längre kunde höra oss, andades vi ut efter skolans kvalm och tvång: vi prövade våra lungors kraft, vi stenade orm, vi sprungo i kapp, vi gav varandra öknamn. Så gingo vi ned på en liten grön stig med ungbjörkar på ömse sidor, vi kommo till en inhägnad, klättrade över ett skyttelled utan att 'dra ifrån någon ledskyttel, grön mark stupade utför, ek och hassel växte tätt, allt var här som vackrast. Nu voro vi vid "Pärsänga".

Markens försommarflora var här praktfull och rik, men jag vill erinra mig, att vi inte plockade några blommor. Det var som om vi 'inte vågat röra vid dem. En

91egendomlig stämning grep oss, och vi talade med lågmälda röster. Det blev i en hast så lytt, så tyst omkring oss. Uppe på kyrkplatån gåvo vi sällan akt på, om där var lugnt eller inte. Hur stilla än sommardagen var, alltid drog där någon vind genom träden eller hördes havsdyningarna från öster eller Tovehultströmmens brus från söder, men här nere i dälden förtogs varje ljud, vind kom ej alls åt här.

Dalöppningen nedåt sjön Toven är sen långliga tider odlad åker. En gärdsgård avskilde den från den övre kilformiga delen, Pärsängen, örslyckeherget, som avstänger Pärsängen åt söder, skiljes från kyrkplatån genom ett pass, där stränggärdesgård mellan gårdarna Tovehult och Mörhult går fram. Således var det obekvämt att driva Tovehults kor på bete här, och dessutom saknades sommartiden vattenbol. Därför betades Pärsängen endast om våren. Inte heller gick man fram med lie över den, ty lövskog stod i vägen. Här var i sanning jungfrulig mark.

Då vi kommit ned i dälden, kunde de äldre pojkarna tala om åtskilligt, som det ej stod att läsa om i våra böcker. En gång redogjorde en pojke för hur åskvig-gar äro beskaffade. Ur hålet i en sådan är det blixten kommer fram. Han beskrev så tydligt hur stenålders-yxor se ut, att jag sedan häpnade över hans sakkunskap, när jag omsider fick se dylika i verkligheten.

En måndagsafton berättade en pojke, som gick under namnet Firödingefrans, om en besynnerlig hare, som han sett dagen förut på Tovehult. Haren kom fram till förstubron, satte sig på bakbenen, klippte med öronen, nystade med framtassarna och gjorde sig inte brått med att försvinna.

— En sån lusti hare! ropade Frans.

Då sade en gumma:

— De där ä nog ingen hare, de ä en bjäre.

Berättelsen möttes av motsägelser. De större pojkarna hade andra åsikter om bjärens natur, och de berättade omständligt vad de visste.

02— Bjären ä inte allti en hare, en vet inte redit va han ii. Jo, ett troll ä han, som lönnmjölker kora på sånne ånge som den här. Han kan skrike som ett lindebarn, iblann från ett håll å iblann från ett annat. Går en åt de hållet som lätet hörs, så kommer de ifrån ett annat ställe. Nu ska ingen tänke att det finns mer än en bjäre i samme beteshage. Nää. Än ä han här å än ä han där. Går då folk tesammens å omringer ett snår som han hördes i, så kan en hitte en tuss utå gammert linne. De piper ur en, så att en kan tro att de ä e åkerråtte eller någe, men ju mer en veckler opp tussen, dess sva-gere blir ljudet. Då låter de som e humle eller en geting eller e fluge, å så när en kommer allra innerst så ä där ingenting, utan bjären skriker som ett barn långt, långt borte. Kaster en tussen — å den törs väl ingen hålle länge i — å går ifrån stället, så ä de omöjligt å få tag på otyget igen.

— I en hage, där en bjäre håller te, finns han överallt, men en kan inte få tag i en. Inte heller kommer han fram te kora för å tjyvmjölke, utan de gör han ändån, hur långt borte han än ä, alldeers som häxeir förr kunne sticke vite tallsticker i vägga å lönnmjölke kor ute i haga, å de själve prästens te å me. Å kora, som bjären huserer me, di vantrivs å blir magre å siner.

En annan pojke framställde sin mening på ungefär följande sätt:

— När en ä ute i skymninga om somra, kan en iblann få si ett nyste rulle framför sa på vägen. De ä bjären. Om en får si en tuss ligge framför föttera så ä de bäst å låte'n ligge. De kan vare nån sorts bjäre som nån gjort å lagt ut. Di trollkunnie å di som förstår sa på te kuse gör sa bjäre utå docker utå hoplindet tyg, som di sticker avbrutne nåle å strumpsticker igönom. Andre tar vassrör eller utnötte tvager å kväste när di ska skic-ke ut bjäre. Har ni sitt ibjärsmör? De har ni välle? De ä löst och gurt. Bjären kärner'et utå mjölka, som han ha stjäle, å klener ut'et på gamle stubbe för att de

93ska toü stadiere. Stackars den som kommer åt'et, han får lamslag eller någe ännu värr.

Omsider lämnade vi Pärsängen. Med lätta fötter och bävande hjärtan sprungo vi utmed örslyckeberget, det blev lägre, dalgången vidgades ut, sjön Toven glimmade fram. Rädslan gick av oss, vi fattade mod, och nu gällde det att komma först till badstället. Här hade naturligtvis näcken sitt tillhåll. Han beskrevs inte som en fager yngling, som spelade på harpa, utan som en svart häst. När folk kom, störtade han sig i vattnet, så att skummet stod vitt omkring bogen. Han måste bindas, ifall han möjligen blivit löst. Vem som hälst av småpojkarna kunde lösa honom. Det var bara att kasta en rund sten, så att vattnet stänkte upp kring den. Men det kunde bli smörj för den, som gjorde det kastet. Man aktade sig. En av de större pojkarna utvalde en tunn, flat sten och kastade den högt upp i luften, så att den i fallet skar igenom vattnet utan att det stänkte upp. Därvid uppstod ett ljud, som liknade ett varligt yxhammarslag mot nattgammal is.

Så var då näcken bunden, och vi kastade oss i vattnet utan tvekan eller fruktan, fast vi visste att den som blev tagen av näcken skulle dö och blekblå flyta upp till vattenytan.

04EN BLÅKULLAFÄRD

En västrumsbo har berättat mig följande sägen, som han förlade till en av gränssoeknarna söder om Tjust.

En jägare var en dymmelonsdag ute på jakt. Därvid råkade han vilse. Hela dagen irrade han omkring i skogen utan att lyckas leta sig ut ur den. Just som det började mörkna, varsnade han till sin stora glädje ett ljussken från en däld. Ledd av skenet kom han fram till en liten stuga. Han visste nu var han var, men han blev så lagom glad då han erinrade sig, vem som bodde i den där kojan. Käringen där hade nämligen ett mycket dåligt anseende, emedan man trodde att hon höll sig med en s. k. bjäre, vilken hon sände ut för att lönnmjölka granngårdarnas kor. Jägaren, som var både trött och hungrig, beslöt sig för att våga ett besök. Tveksamt smög han sig fram utmed knuten och tittade in genom ett litet fönster.

Han höll på att dra baklänges av överraskning. Ett fyrfat stod mitt på golvet, det glödde bland svarta och vita frön eller bär, och en vitaktig rök steg upp därifrån. Ett oredigt vimmel av fladdrande skuggor förvillade hans blick, men slutligen hade han ställningen fullt klar. Dessa gummor och barn, som han såg där stå grensle över sopkvastar, ugnsrakor och brödspadar, ämnade synbarligen anträda färden till Blåkulla. Ett väldigt djurhorn vandrade ur hand i hand. Det innehöll en mörk vätska, med vilken de innevarande beströ-ko sina tinningar. Den grå röken bliv allt tätare, en sällsam yrsel grep dem alla; de började hoppa med si-

95rui käpphästar, som små gossar göra, när de leka ryttare. En efter annan föll omkull på golvet, några spasmodiska ryckningar — och fullständig dvala inställde sig. Slutligen lågo alla på golvet, och det blev tyst som i en grav.

Jägaren bemannade sig och bultade på dörren. Intet svar. Då öppnade han den försiktigt, men höll på att kvävas av den grå röken, varför han lämnade dörren vidöppen och drog sig tillbaka. När han trodde att stugan var tillräckligt utvädrad skyndade han in, fattade fyrfatet och slängde ut det i snön Bränslet bestod av bolmörtsfrön och bär från källarhalsbusken. Smörjhornet fick följa samma väg som fyrfatet. Småningom kvicknade de vidskepliga varelserna till. De yrade och trodde sig i jägaren se djävulen samt bådo om hans ynnest och välvilja. Han stod inte längre ut, kastade bössan över axeln, stängde dörren efter sig och skyndade på tilltrampad stig hemåt, fylld av äckel och människoförakt. Nu visste han hur trollpackor buro sig åt, när de ville anträda färden till Blåkulla.

1887.

Spårö sund och båk (från "Namnlösaholmarna,".)

ICn "livlig" tavla från Skaftets lastageplats.FIOLLÅT

Det var dans på Bondtovehults loge för länge, länge sen. Fram emot mddnatt tog fiolen sig en egen låt, hur än spelman bjöd till att föra stråken. Fiolen lät beständigt sår här:

Trubbelunt, slubbedrunt, här danser käre mors doter i Tovehult runt, runt, runt, tungt, tungt tungt, hjärtet så sorgefullt. Ja ä för lång, å bytta ä för trång, å bröstet trycks in.

Käre mor, käre mor, ta ur pinn, pinn, pinn! Käre mor, käre mor, ta ur pinn!

Man bröt upp golvet. Under det stod en bytta. I den låg ett barn, som bonddottern fött i lönn och gjort av med. Det var mylingen efter barnet som röjde henne.

1891.

6

97EN SOM SETT ODENS JAKT

Pärsängen odlades upp till åker av en stark 'och duktig man, som hette Johan Jakob. Han bodde 1878 i en ryggåstuga vid Tovehults ström. En höstafton sätt han där framför den vidöppna spiseln och berättade om forna tider och allt vad han hade varit med om. Duktig hade han varit och duktig var han, men så glömde han inte heller att tala om det. Ställets skomakare och några andra karlar sutto där omkring spiseln, och längst nere vid dörren stod jag själv, en sextonårs yngling och gymnasist. Ingen aktade på min närvaro. Man hade sett mig växa upp, jag var som en av dem, och ville jag lyssna till det som sades*så mötte det inget hinder.

Just som Johan Jakob talade om sina bedrifter från den tid han ännu var självägande bonde, hördes någon klaga utanför dörren. Oj, oj, oj, lät det, och in kom skomakarens hustru.

— Hur står de te me'na? sporde Johan Jakob.

— Ja ha råke ut för alvera. Si, ja skulle hämte lite ve i skogen, å just som ja lutede ma ner för å ta en kro-ki gren kom de någe ont på ma å satte sa fast hänna — hon tog åt bröstet och jämrade sig.

i lon bad mannen följa med henne, och de avlägsnade sig. Det vart tyst i stugan, och stämningen blev något tryckt.

— Jaha, sade Johan Jakob efter en stund och ställde in några vedträn i spiseln, de finns mycke ute i skog

Q8å rrmrk som de inte ii gott för e kristen mänske te å rå|e e ut för---

— De va en gång en dräng, som skulle gå å hämte liäste i en hage. Det duggregnede. Som han skulle gå igönom e grinn, feck han si en tomte, som satt oppe på den ene grinnstolpen å muttrede: "Smått, smått duggregn". — "Slagregn iblann", sa drängen å dängde te tomten me grimma så han åkte i backen. Men tomten liksom studsde opp på stolpen igen å skrek: "Smått, smått duggregn, slagregn iblann!" — Me ens blev de ett sånt förskräcklit väder så att drängkräket inte kom igen me hästa den dan.---

I Gladhammar finns ett ställe, som heter Dockrödsle. Där ä de en göl, å i den huserde ett troil, som levde utå fisken som va där. Breve i e liti stuge bodde en gubbe, som kunne kuse. När trollet va på annat håll, passde gubben på å knöt in gölen med notgarn, så att trollet inte kom åt nån fisk. Men gubben to så mycke han ville ha. En kväll, när fiskgryta sto på ellen, stack trollet in trynet genom dörra å sa: "Vill du känne på mitt gispanätt?" "Nä, först ska du känne på mitt supa-nätt", sa gubben, å me de slet han gryta u ellen å vrok'na i gapet på trollet, som bar i väg så det osde å dönde. Sen tordes inte gubben stanne kvar i koja utan ga sa å det forteste han kunne. Dan etter fanns de ba-re spingsticker kvar utå hele stuga.

Djup tystnad. Slutligen sade en av karlarna:

— Har inte Johan Jakob själv sitt någe?

Johan Jakob stirrade in i elden, drog på målet, spottade och sade:

— Förste året ja va bonne, geck ja ut tidit en vår-måra för å låge en gärsgårl inna vi släppte ut kona. De va ganske mörkt, så ja satte ma me ryggen emot e björk för te vänte på dagninga. Bäst ja sitter hör ja nån jage långt borte. De va nån som jagde me tri hunne. En skällde så illanste gällt, en va någe grövre i skallet, å den tredje så grov i målet så en kunne bli

99lijärtängsli. Så ni ärrade sa drevet. Först kom den hunn, som vn gäll d rösta. Kan va så litin, sä han kröp unner Ki iima. Den andre va mycke större. Han kravlade sa över gärsgårn på sidan om grinna, men den tredje va så stor så han to språng över grinna utan å snudde ve'na <le minste. Sen kom de en ryttere, å hanses häst lå som en rem etter backen. Ryttern hade en stor slokhatt å e blå kappe, som sto rakt ut etter honom, så stark va farten, å när han satte över grinna ga han ma en bläng, sä de va så ja ygdes ve't.

Då klöv han näbb, han som stod vid dörren.

— Var det månne inte läten från hannar, honor och gässlingar i en vildgåsflock, som Johan Jakob hörde, där han satt och halvsov under (björken?

Ett drag av ovilja och förakt for över Johan Jakob. Han teg, och de andra tego. Det var som om de skämdes över min fåkunnighet och väntade att jag skulle ge mig i väg. Och det fann jag också för gott att göra.

HJOHUR JAG BOTADES FÖR FROSSA

Våren 1870 blev jag sjuk i frossa, och min åttioåriga mormor tillgrep ett gammalt beprövat medel för att bringa mig lisa och bot. Innan solens första strålar gledo fram över skogskrönet i öster gick jag motsols omkring en jordfast sten och sådde aska kring den, allt under det jag eftersade dessa ord : "Ja Gusta Olovsson (min far hette Olov) sår bort mi frosse, tess den här säa växer opp u jola."

Inte blev jag av med frossan. Mormor lurade ut att jag satt i mig en brödskalk, innan jag gick ut att så. Detta värv borde ha utförts på fastande måge. Nu var emellertid medlet utnyttjat och hade förlorat sin kraft.

Mor Kari i Åkerljung kom sen till hjälp med en gul, jolmig vätska, förvarad i butelj och nedsmält av majsnö, som hon funnit i en bergskreva. Ont smakade den, men frossan gav inte med sig.

Jag åt upp den första blåsippan, som bragtes mig det året, men med lika dåligt resultat.

En bonde, som kunde skriva (bort frossa, åtog sig att böta mig. Han skrev ned konstiga ord på ett visst antal lappar, tolv eller tretton. Början skulle ske med en, som det stod "lärback" på, sen skulle jag ta en som betecknats "harback". "Lärback" togs in i vatten och smakade bläck, sen kunde man inte förmå mig att inmundiga "harback" eller någon av de andra. Det var ju inte underligt att jag inte blev bra, när jag inte följde läkarens föreskrifter.

101Därpå tog mormor vid igen. En ny fingerborg anskaffades, en stor lock (spindel) fördes levande in i den, och en klut virades om så att spindeln inte kände komma ut. Fingerborgen fästes vid en tygremsa, som bands omkring livet. Så skulle spindeln bäras från lördag till lördag. Nog bar jag den, och nog blev jag den kvitt, men med frossan var det lika illa.

Far skaffade slutligen hem kinadroppar, och strax fick jag bot.

102I LÖVET

Septembersolen lyste mild och varm. Fastän vindstilla rådde, förnams ett svagt brus. Det var havsdyningarnas skvalp vid strand. En dunkel molnbädd vid östra horisonten bådade regn.

Lövdungarna prunkade i sensommarfägring. Knappast ett gult felad var att se i björkarnas grönska, men vindsliitna löv lågo kringströdda på marken. Svalorna, som för några dagar sedan livat nejden med sin snabba flykt och sitt kvitter, voro försvunna. De hade fore gårdagens storm börjat sin färd undan höstmörker och vinterköld.

Trakten kunde ha tagits för ödebygd, såvida ej en och annan rökpelare stigit upp mellan bergen. Den närmaste kom från en liten stuga, som låg högt uppe på en sluttning. Sedan väl en åskådare fått sikte på den, tedde den sig som landskapets medelpunkt. Vitstammig björkskog uppe på bergssluttningen gav relief åt den.

En kråka lät höra ett hest skrän. Det skar genom tystnaden som ett varsel om stundande olycka och illdåd.

Det var så sällsamt stilla i luften. De fjärran åsarna tycktes ha kommit närmare. Träd och buskar avtecknade sig tydligare än förut.

Till en kvinna, som satt på den lilla stugans förstu-trappa, kom en grannkvinna gående med tunga steg.

103Jag fruktar för mitt liv, sade hon. Jag vet att min lid snart är ute.

Kvällen förut hade varit mild och vacker. Hon hade gått till sängs och somnat, men vaknat vid att hennes man stod vid sängen ooh skar tänder och stirrade vilt.

— Vad har du i handen? Vad smusslar du med? hade hon frågat utan att få svar.

Hon hade läst sina böner, om och om igen, tills hon inte orkade mer. Då hade han hånskrattat och. gått ut ur rummet. Tystnaden i mörkret ibröts för ett ögonblick. Våg hördes slå emot strand, vass susa för yind, löv prassla över mark. Hon hade frågat sig om hon skulle dö i den natten, hon lyddes efter steg. Bäck hördes sorla i däld, räv tjuta på löt, uv yla från ås. Plötsligt hade en uggla ropat "klä vitt", och då behövde hon inte höra mer. Hennes tid var snart ute.

Hon teg några ögonblick, reste sig mödosamt och tog farväl. Hon kom aldrig tillbaka. I hemmet fanns hon inte. Ingen hade sett till henne. Hon var borta.

En kväll ropade kvinnan från den lilla stugan ut åt bergsryggarna:

— Svara en vän var du är, du som, borta är!

Allt blev i en hast så lytt, så tyst. Så med ens hör hon uv yla från ås, räv tjuta på löt, bäck sorla i däld, och strax därpå kom det som ett återljud från närmaste krön.

— I lövet.

— Var? sporde kvinnan ånyo.

Icke något svar.

Följande dag regnade det, men före kvällningen blev det uppehållsväder och klart. Kvinnan hade fått besök av en väninna. Just som det skymmer, ropar hon från förstubron nedåt dalsänkan:

— Säg var du är, du som borta är!

104Båda lyssna, och samtidigt höra de löv prassla över led, vind susa i vass, våg slå emot strand. Efter ett ögonblick av aningsfull väntan kom det med halvkvävd röst:

— I lövet.

— Säg var!

Obeveklig tystnad.

Nästa afton stod kvinnan vid mannens och väninnans sida och såg uppåt björkliden. Ännu en gång ropade hon sin fråga. Ekot av hennes utdragna rop återvände med sällsamma ljud. Det hördes flaxandet av vingar och ett kort skarpt skri. I tystnaden, som tog vid, svarar en spöklik röst, tydligt och hotfullt nära:

— I lövet.

— Var?

Fåfäng väntan. Ej ens ett genljud hördes.

Något rörde sig bakom en buske. Man såg ett blekt, förvridet ansikte dyka upp bakom den, blott för ett ögonblick, men tillräckligt länge för att man skulle kunna känna igen den försvunnas man.

Nästa dag var även han sin kos.

Efter någon tid rodde han i öppen båt över Östersjön. Han kom så långt att han såg ljus tindra från Bornholm. Där vinkade frihet och strafFlöshet, trodde han. Men storm växte opp och drev honom tillbaka till svenska landet.

Han greps och fängslades. Under rannsakningen fick man honom varken att förneka eller erkänna brottet. Han väjde så skickligt undan alla snärjande frågor, att han icke kunde fällas utan ställdes på framtida dom.

Under tiden hade man därhemma sökt i alla lövsamlingar efter den försvunnas lik, dock alltjämt förgäves. Mannen återvände till hembygden och framlevde där några år, sluten, otillgänglig, skygg. En vårdag hade han rensat en ängslott från fjolårets löv, men han måtte ha dragits med tunga tankar under det arbetet eller

105måhända haft någon särskild påminnelse om det framfarna, fy i skymningen tog han sig själv av daga.

Vad som här berättats är så till vida sant, att det med ed bekräftats inför domstol.

106UR DE GAMLAS MUN

Att få gammalt folk att berätta egna hågkomster eller historier de hört om vidskepelse, trolldom och sådant där är inte så lätt. Det har jag många gånger fått erfara då jag gjort mina uppteckningar från ungdomstiden. De ana, de goda gamlingarna, så lätt drift och rackartyg när de bli utfrågade, och deras ord falla trögt och ovilligt med resultat att man just ingenting får veta. Men jag hade, skryt till sägandes, min egen lilla metod för att få mina gamla vänner i hembygden att dela med sig av sitt vetande. Mången vinterkväll vid torrvedsbrasans fladdrande sken lyckades jag få dem både intresserade och talträngda efter att först ha berättat för dem om något besynnerligt och övernaturligt som jag själv uppgivit mig ha varit ute för. Följande fantasi lyssnade de gärna till:

"Jag var aderton år gammal, sorgfri gymnasist. En vacker sensommarkväll gick jag dammig landsväg fram. Bortom öppen slätt skymtade byn, som var målet för min vandring. Kyrkan blänkte vit ur lummig lövskog. Himlen välvde sig hög och blå, luften var stilla. Yrfän surrade och blänkte i augustisolen. Ängarnas gräsmattor voro friska och fullgröna efter ett ymnigt regn. Naturen var helt enkelt betagande, jag njöt i mitt unga sinne.

Bäst jag går hör jag mitt namn ropas inifrån ängen. Rösten tycktes mig välbekant, det var det allra mjukaste tonfall en flickröst är mäktig. Det klack till i mig.

107Vi,hm|, kände jag henne med den ljuva stämman — jag ämnade mig just ued till byn för att hälsa på i hennes föräldrahem. Och nu var hon här, mig till mötes! Detta hade aldrig hänt mig förr. Det tisslade inifrån ängen-Jag tyckte mig höra undertryckt skratt. Ett enda ögonblick tänkte jag efter, så sprang jag ned från vägen, svingade mig vigt över gärdsgården och sökte efter den ropande skogsnymfen. Hon fanns där inte. Gäckad och smått förtretad skulle jag just vända om, dä samma kärliga röst ropade mig från närmaste inhägnad. Jag klättrar åter över ett stängsel, finner ingen. Men rösten lockar och drager mig allt längre bort.- Hur många gärdsgårdar jag kiev över minns jag inte nu, men slutligen blev jag rädd att jag inte skulle kunna hitta tillbaka, varför jag slet mig lös ur förtrollningen och vände om medan det ännu var tid. Ett par timmar försenad kommer jag fram till kyrkbyn, träffar flickan i hennes hem och känner att jag ett ögonblick blir blek om nosen. Av besvikelse. Inte var hon så fager att se som jag förut tyckt, inte heller var hennes röst så kärlig, så ljuv som den jag hörde i ängsmarkerna. Min visit blev kort. Jag sade ett artigt tack och tog adjö i huset. När jag tog flickan i hand kände jag att vi skulle skiljas för att aldrig träffas mer."

Här slutade min berättelse för de gamla. Att det var mitt eget blod, som svallat, min längtan och fantasi, som gäckat mig mitt på blanka eftermiddagen, förrådde jag aldrig då jag berättade den här "sagan", men alltid var det någon bland åhörarna som sökte övertyga mig om att jag varit ute för skogssnuvan. Man kunde t. o. m. namngiva personer, som stått i kärleksförhållande till henne.

Sedan isen nu blivit bruten har den ena skildringen följt på den andra om trolska makter i naturen, om hemska och underbara ting, som inte kunde förklaras, men som de olika berättarna blint trodde på. Tid efter annan har jag kommit att få höra ett och annat

108om gamla tiders vidskepelse, hugskott och inbillningar, och åtskilligt har synts mig värt att upptecknas.

Härnedan redogöres för vissa ända fram till 1870-ta-let i Södra Tjusts strandbygd gängse föreställningar.

Skälvrängare. Den som en gång i livstiden till grannars förfång ändrat rågång eller skäl, fick till straff att efter döden som osalig ande kretsa kring de rubbade skälstenarna. Så berättades av en ägare till Konglebo (han var född 1813) följande:

En bonde var ute på färdvägar med sitt mäldlass en septemberkväll. Det var så mörkt, att inte ens vattnet blänkte i den uppblötta vägens hjulspår. Bäst det var blev han av med drätselpinnen, så att de bakre hjulen höllo på att ge sig ifrån de främre. Bonden letade förgäves efter den i mörkret. Plötsligt hördes ett rop: "Här ä de rätt, här ä de orätt!" och ett ljussken föll över vägen. Någon nalkades med bloss. Bonden fick fatt i drätselpinnen och utbrast: "Gu välsigne da som kom me ditt lyse!" — "De kunne nån ha sagt förut", skrek skälvrängaren, ty det var en sådan, "då hadde ja sluppe springe så här å så länge." Därpå släckte han blosset med ett slag mot marken, så att gnistorna sprakade. Det vart mörkt, och där stod bondstackarn.

Ordning framför allt. När man äter fisk, skall man

inte lämna fiskens ryggrad hel med fastsittande huvud efter sig på tallriken, utan man skall bryta sönder det, eljes får man äta upp samma fisk på nytt.

Man skall varje morgon först taga på och snöra högra skon. En man satt en sommardag och jämrade sig över svår huvudvärk. En gubbe gick förbi och yttrade: "Där har du, för att du i morse först to på da vänstre skon."

Före vissa livets nödtorft och behov skall man spotta,

109i un mil full k an nian råka ni, för älvbläs och älvskott. Don .sedvänjan är allmänt utbredd, men de flesta tänka nog inte på att den bottnar i gammal hedendom.

Trolldom. Att kunna trolla heter på tjustdialekt "te kunne kuse". Somliga personer sades sitta inne med konsten att skämma hästar, så att man inte fick dem att gå varken framåt eller tillbaka. Ett osvikligt medel mot sådant kuseri var att använda piskskaft av hägg. Alla uppgifter om trolldom samstämma i aningen om hypnotisk förmåga, som utövades mot människor, vilka voro ivrigt sysselsatta. Härigenom kunde det komma sig att vävar trasslade in sig, don gingo sönder och isär, bröd brändes i ugn o. s. v. Genom trolleri kunde så väl människor som djur komma att vantrivas och bli sjuka. När häst bet i krubban, nöt slickade sönder tungan på trä eller flöjde (hoppade över stängsel) hade man för sig att de blivit förgjorda.

Gengångare. Om man julmorgonen kommer först in i kyrkbänk och känner sig för med handen, innan man sätter sig,, får man jord på den. Detta skulle kunna tyckas bero på torrsopning, men så enkelt är det inte. Saken är nämligen den, att kyrkogårdens döda några timmar förut, d. v. s. vid midnatt varit i kyrkan och firat julotta.

En änka, född under Gustav III:s tid, fick en höstdag, där hon bodde på Vaskaretorpet, besök av en friare. Just som han hade satt sig ned och börjat framföra sitt ärende, förde en vindil en mängd torra löv mot stug-lonstret. Änkan tittade skyggt åt sidan och mumlade: "Tack, min sali man, för att du i ti sa ma te". Därpå vände hon sig till friaren med dessa ord: "Gå han, å kom aklri igen!"

Samma änka hade haft en dotter, som dött i unga år. |Otter begravningen kom den döda tillbaka till hemmet

•nooeli talade med modem genom stugifönstret. En kväll sade den döda: "Nu kan ja inte komme tebaks mer, för min kropp hänger inte längre ihop." Denna gengångarehistoria spriddes vida omkring i bygderna. Jag-hörde den i min ungdom av den då över åttioåriga modern. Hon trodde själv på den.

Hemlig skrift. På varje dödskalle finnas besynnerliga skrivtecken (fogarna mellan hjässbenen). En gång på 1850-talet kastades en dödskalle upp med mullen på Västrums kyrkogård. Den nykomne pastorsadjunkten tog upp

skallen och betraktade den länge. Slutligen sade han: "O, du arma människa!" Han förstod att läsa skriften. Den var nog på hebreiska och innehöll säkert, att den avlidne under sin livstid mördat eller dräpt. Dödgrävaren låtsade om ingenting, men han såg och hörde, och nog visste han vad han skulle tro.

De bergtagna. Kvinna, som fött barn och ännu ej bli-vit kyrktagen, borde inte avlägsna sig långt ifrån hemmet, för då kunde hon bli bergtagen. Måtte likväl så ske, borde hon bära stål på sig. Det skyddade.

Då jag var sex år gammal hade mina föräldrar besök av en man, som var långväga ifrån. Likväl kände de honom väl, för han hade tidigare bott i grannskapet. "Hur var det med dottern, Johannes, hon blev ju bergtagen?" frågade någon. Mannen svarade: "Ja ha, ho va borte i tri dage, å när ho kom igen, va ho besynnerli å visste inte var ho hadde vatt, så Gu vete hur de va."

Makt över trollen. Min mormor berättade: För hun-~ = dra år sedan fanns det en liten

stuga på ön Lucerna. I den bodde en änka med sin minderårige son. Han var som litet besynnerlig. En gång när modern kom hem från kyrkan berättade

111,"tonen, uti lian, medan hon varit borta, gästat trollen aum bodde långt in i Lysingsberget på andra sidan viken. Därinne i berget funnos de, som voro så gamla, att de måste matas som småbarn. Modern vart illa till mods. Ofta måste hon fara till staden och 'kunde inte alltid ta gossen med. Då fann hon på det rådet att låta honom bära en psalmbok på sig. Det hjälpte. Trollen hade sedan ingen makt med honom.

År 1879 i tjällossningen råkade jag gå vilse i skogen. Jag gick runt i halvmilsvida cirklar och återkom flera gånger under dagens lopp till mina egna spår. Slutligen uppgav jag hoppet att komma ut ur skogen men tillgrep som en sista åtgärd att ta på mig överrocken med avigsidan ut. Denna handling av vidskepelse födde inom mig en viss tillförsikt, som jag väl behövde, medan jag letade mig ut till allfarväg.

Flundra. Jungfru Maria satt med barnet vid havsstran-den. En fisk kastade sig ur vattnet upp på land. Maria grep den och fläkte den itu, men som hon inte behövde mer än den ena halvan, kastade hon den andra i sjön. Därvid sade hon: "Lev upp igen och sök din make!" Det borde hon inte ha sagt, ty den halvan hon höll i handen levde också upp, sprattlade till och hoppade i sjön. Så uppkom höger- och vänsterflundra.

Yxne. Om man gräver upp ett blommande nyckelblom-ster finner man två händer under det, nämligen en vit och en rosenröd, en skrumpen och svart. Den förra är Jungfru Marie hand, den andra djävulens. De kämpa om plantans liv. Råder Jungfru Marie hand, lever yxnet upp igen till nästa vår, råder den skrumpna handen, vissnar plantan ner och försvinner i svartan mull.

Vitlök. En karl var ute på färdväg tillsammans med sin hustru. Som de gingo började han svettas, blekna, andas tungt och gå med vacklande steg. "Är du

112*Sjöbodar i södra Tjusts skärgård.*

*Strömmingsskötar och nytjärade ålhommor på tork vid Örö.*sjuk ?" sporde hon. "Nej", svarade han, "det är nog värre än så". "Hu, så du talar", utbrast hon. "Vad är det åt dig?" — "Inte för att jag kan säga det just nu, men tungt är det i alla fall." Han tordes inte säga att han bar på en gast. En sådan är alltid tung att bära. Omsider kommo de till en trädgård. "Stanna här", sade mannen, "jag skall uträtta ett ärende hos trädgårdsmästarn". När han kom tillbaka hade han med sig två knippor vitlök. En hängde han på sig själv, den andra på hustrun. Då fann gasten för gott att släppa taget, och mannen som blivit kvitt sin börda kunde nu andas ut. Munter och kry gick han vägen fram, men han nämnde naturligtvis ingenting om gasten förrän följande dag.

*

Sådana vidskepliga föreställningar voro gängse i min barndom. Numera tror man nog inte på gammalt skrock i Södra Tjust. Dels vet ju folk så mycket mera än förr, och dels har man ju tillgång till vidskepelse av modernare slag.

113Vers pä ijuskHVE KUSTEN

•Gack opp å si från berga hur allt däromkring vill ordne sa å sluter i ring utom ring! Den innerste välver sa vacker å grön me åker å äng opp mot sidder å krön. Den millerste ä grågrön å videre sträckt å tycks som me dimme å dunst va i släkt. Den ytterste ä blå å söker te slå e bro dit en hoppas få gå.

117Hej, flöge vi häroppe i luft så klar å fråge ma du ville, du skulle få svar. Va ä' de som blänker långt borte som när? Jo, brottsjö som stänker kring kobbe å skär. Va ä' de för vitt som u lövgrönska slår? Jo, strömdrag som stritt milla bergsjöa går. Som öga när di stå i tåre, ja så

sis sjoa mot himlen den blå.

Var gång ja sitt havet här långt in i lann, ja tänkt: "Så kärvänlit di möter varann". Var gång, som ja utifrån lannsikte fått å skiiftninga följde från grönt in i grått, någe ljuvt ma betog, mine tanke di drog inåt dimblå sänker i skog.

||tfDE BLÅ

Hadde Tjust sa e fane så skulle ho va blå, så skulle ho va blå me e fiskmås på te å flyge från mast var en sursump flöte milla Valdemarsvika å Huneböte. Eller också borde där ett sillstim stå som glänste å gliste vitt u de blå.VE RÖSSLB STRÖM

Vi får nog alltjämt som vi hadde't i fjol en allertonhundrade timme sol. Hej, vintersnön smälter å svämfloa öker, tess isa ho välter från sjoa; ho söker sa ner imot havet, ho dåner i fall — bergknalla ve falla ger återskall — ho sköljer bort spåra från fjolårets sommer, å brått följer våra å går, som ho kommer.

120LYCKE Å FÖRNÖJSAMHET

Då skärbon betänker var nota ska dra's går bonn å bestämmer var sä'a ska ta's. När sköta blitt fulle å blänker å sill, ja, si då får en sovel så mycke en vill. När sä'a ger vikt å slår väl te i spann, ja, si då får en täre så mycke en kan. En släng me å sleva får fattiman då för ingen vill äte, när andre sir på.Ä forsa di larmer, å kvarnera di går å bra tull och bra hull di möllera får. Di klipper, di klipper, di klipper te spik di Gunnebo smeder ve Verkebäcks vik. Vulkan har så brått me beting på beting å skicker strykstickor all världen omkring, Glasblåsern han blåser så flytt han förmår, Var bärsans behållare blinker gutår.

Hej, lever du lustit! Va konst ä däri, då ölet ä mustit å hälsa står bi! Säj, stjälpte din farkost när framåt den sköt, så tänk da va lycke te bare bli blöt! Vem raggen kan hjälpe att haren geck fri när bomskott ga' eko kring rågång å li! Geck en mot si lycke, fick krycka en ann, så tröstes en Tjustbo, om tröstes han kan.EKERA i TJUST

En kan inte svälje så mycke som finns;

en kan inte tälje så mycke en minns,

å nu va de när, att ja ekera glömt,

som sen urminnes tider gjort Tjust så berömt.

E å e här å där eller månge i park,

tess armod å dyrti dom fällde i mark.

Nej, alri ja glömmer hur vackert de va

me ekrer ve ekrer me grönskande bla.

123KRETSGÅNG

På vår kommer sommer. Ta vare på den, för rässotm en har'n ä han borte igen, å höstbäcka skvaler i sidder å dale! En rår inte för, att en säjer huVale å längtes te rimfrost å glanskis å snö å urvädersdans över dalgång å sjö. Sen väl en fått vinter, så vill en ha sommer me solsken å grönske å kärlek å blommér.

124TILL TJUST

Jag kommer från ihavet i öppen båt —

hej böljor, nu följas vi åt —

och aktar mig noga att komma för när,

där häll ger glis och där grundbrott skär.

Här är sund, trångt sund, här det vidgar sig ut

till blånande djup, här tycks landet ta slut.

Nej, här öppnas en famn,

där jag söker min hamn,

och Tjust är den älskades namn.

125llur mörk du må skymta, o Tjust, och kall

om hösten i storm och vid slagregns fall,

hur tätt du må svepa dig in i snö,

förrn du domnat och somnar in vid din sjö,

din fägring den döljes ej helt ändå,

det är den, det är den, som jag tänker på

nu mot sommartid,

än när höst tar vid

och vintern följes av längtans tid.

Nu är du, prinsessa, så fager och fin under himmelens blå baldakin, och du tronar i glans som i sagan Gerd vid glittret från havsband och fjärd. Se land möter hav, och hav möter land, och dyningar gå som på tå invid strand, och ropar jag här: "Jag har dig så kär!" så svarar du: "Har dig så kär — har dig, jag har dig, har dig så kär."

(Maj 1927).

126EPILOG

En stämma viskar glöm, en annan viskar kom. — Till dig, min fosterbygd, jag vände tveksamt om. Du är och var mig kär, men hur det var och är, har jag betvungit nu den känsla djup och öm som ständigt gått igen i längtan, ton och dröm. Farväl!

127Läroverket i Västervik,

S:ta Gertruds kyrka i Västervik.Sindic?

hj M JO

SirøYMfSMÅLÄNNINGAR - ANDLIGA ÖSTGÖTAR

I Norra Tjust finns — eller fanns åtminstone förr — ett slags rangskala mellan de olika socknarna. Sannolikt var den inte av alla erkänd, men så här lyder den emellertid:

Först Löfte lerskanké,

så Edbo varge,

Ukne gunås

kommer etter å flås,

gettera, brännera, tratt, tratt, tratt.

I den ordningen skulle beväringen marschera när den gick till och från Hultsfreds slätt. Under dessa marscher uppstodo slagsmål vid rasteställena på grund av de okvädingsord, som de bålde krigarna enligt ramsans ordval slängde åt varandra. Gällde det gärdse-rumsbor blev det "gettera", och dalhemsborna fingo heta "brännera", emedan de hemma kolade milor. Åt tryserumsborna skrek man "tratt, tratt, tratt" för att därmed antyda att de voro småkryp, som krälade om varandra på sladden.

"Löfte lerskanke" brukade som nämnts få gå först, men år 1878 inträffade det, att den om rangordningens existens ovetande officeren ställde dem sist. Detta var otrevligt och nedsättande för de stolta loftabevärin-garna. Under marschen trängde de på och slogo sig igenom de framförgående leden. Befälhavaren ställde

131ilfin åtor sist. I'å vägen mellan Fästad och. Gamleby återupprepades manövern. De blevo tillbakaflyttade. I Gamleby köpte de sig ett handklavér, och någon spelade på det då marschen åter började. "Vem har musik?" frågade löjtnanten. "Lofta", svarades det. "Då går Lofta främst", sade han, och därvid blev det. Lof-taborna skulle gå främst, för de stodo främst i milorna, sade de, men det egentliga skälet var, att de ansågo sig för mer än de övriga socknarnas beväringar. Varför visste man inte. Men så långt man kan minnas, har Loftafolket ansett sig utgöra något slags herreklass bland andra tjustbor.

*

Någon gång kan man i Västervik få höra det befängda uttrycket "en svensk engelsman från Lofta-hammar". Det är nog så att en del gott folk i denna socken har något främlingsaktigt över sig. För omkring tvåhundra år sedan strandade ett spanskt skepp i Loftahammars skärgård. De skeppsbrutna räddade sig i land, stannade kvar gifte in sig och trivdes. Den spanska härkomsten ger sig ännu tydligt tillkänna hos somliga individer. Regelbundna anletsdrag och svarte lockigt hår hör inte till sällsyntheterna. Månhända är det detta i förening med en viss stolthet hos Loftaham-marsbon, som stött de från svensk synpunkt mera rasrena grannarna och givit anledning till det spefulla uttrycket. "Engelsman" och "utlänning" täcker nämligen) ofta samma begrepp i Tjusts kusttrakter.

Som gosse åsåg jag en gång ett slagsmål utanför en krog. En loftahammarsbo, som var mycket mörklagd och såg bra ut, skrek till dem som ville angripa honom: 'Ma ä inte rädd, om ni så kommer hele högen — för ja ä spanjor!" Och eftersom svensken understundom känner sig svag inför det som är utländskt — eller utgivs för att vara det — så var det ingen som gick till anfall mot toreadoren.

*

132Någon framstående roll i politiskt avseende ha Ljust-borna inte spelat under nyare tiden. Ett namn må dock räddas från glömskan: Per Olofsson från Lunden i Gladhammars socken. Den som bar det var bondeståndets talman på 1680-talet. Hans porträtt finns i översta våningen på Gripsholm tillsammans med åtskilliga andras, vilka i katalogen betecknas som mindre betydande personer. Vad Per Olsa Gubbe beträffar är klassificeringen oriktig. Han var nämligen en av av Karl XI :s mest värderade medhjälpare, då det gällde att genomföra reduktionen. Talmannens ätt fortlever ännu. Stamfaderns odaljord är ännu i dess. ägo.

*

I alla tider ha tjustborna varit med, då det gällt att kläda blodig skjorta för ett älskat fosterland. De ha kämpat både bland Smålands fotfolk och bland Östgöta ryttare inom och utom riket på hundrade valplatser. Som minne från den tid då Tjust uppställde en skvadron av Östergötlands kavalleri, titulerades självägande bönder rusthållare mer än ett århundrade efter det ryttarna suttit av.

*

Det långsmala Kalmar län har två landsting. Det norra har sitt säte i Västervik. Stadshuset därstädes säges ursprungligen ha varit ämnat till landshövdingeresidens för Tjust. I denna förmodan liksom länets uppdelning i två landstingsområden har tjustbornas önskan att vara något för sig själva tagit sig uttryck. Tjust är egentligen ett landskap, men det har tydligen befunnits för litet för att kunna utskiljas till ett särskilt län.

Tjustborna vilja inte gärna anses för smålänningar men veta med sig, att de inte äro östgötar. Under

reformationstiden räknades Tjust till Småland, men vid

133<i< ii Ioimüi länsindelningen lades det till Linköpings län. Därifrån överfördes det till Kalmar län 1810. Ända se-<l.iii medeltiden tillhör emellertid Tjust Linköpings stift, <»<-li om tjustborna numera iböra betraktas som lekamliga smålänningar, äro de av ålder andliga östgötar. Kombinationen måste för visso anses förmånlig.

Tjustmålet är en östgötadialekt med särskilda begynnelse- och slut-r, tjockt 1 och utpräglat e-slut.

134LOCK-RAMM

Norr om sjön Yxern i södra Tjust är den välbebyggda socknen Locknevi belägen. Det ligger nära till hands att antaga att Locknevi skulle kunna betyda Lockes vi, men för min del finner jag det riktigare att härleda namnet av Lodkonuvi, som betecknar helgedom för en kvinnlig gudomlighet Lodkonan. Möjligen är Lod detsamma som Lodur, vilken misstänkes vara densamme som Loke innan han störtades från sin ställning som en med Odén jämbördig gud.

Den öster om Locknevi belägna socknen Lofta har fordom hetat Löpta, d. v. s. den luftiga. Här finnes större slättbygd än annorstädes i Tjust, varför namnet kan synas vara särdeles motiverat utan att man därför behöver härleda det från Lokes binamn Lopt.

Inom Locknevi socken på en halvö, som skjuter ut mellan Hovrikeviken och Utrikesviken, ligger Pukber-get. Jag minns från ett besök där under skoltiden att man genom en trång öppning kunde komma in i en håla i berget, väl så stor som ett rum. Här skall enligt sägen, som nu fortlever i bygden, jätten Puke ha bott. En gång när några loftabor sökte tränga in i Pukens håla måste de vända om, ty de varsnade plötsligt att alla hus i Lofta stodo i ljusan låga. När de väl kommit ned från berget funno de att de varit utsatta för en synvilla. En annan gång då Pukes ask blivit kastad i havet sågs en närbelägen ö ha råkat i brand. Så berättas det i en annan bevarad folksägen. Denne Puke mot-

135Hvarur tydligen det vilsen, som av danskarna i saga och dikt benämnes lysmanden eller bjergmanden.

I Tjustbons idéassociation dröjer möjligen den fornnordiska mytens Loke kvar i flera ljudliknande namn. Jag minns när jag som barn fällde min första mjölktand att man ivrigt uppmanade mig att kasta den i spiseln och säga: "Lock ge ma e bentann i stället för e gull-Lann!" Jag trodde då att med lock menades ett sådant där småtroll, som sätter an med lockspjäll i mörka hörn, men några år äldre fick jag klart för mig att den där ceremonien med att kasta mjölktänderna i den flammande spiseln var en offergärd till bolvätten, eldhärdens lock.

En gång när bogserångaren Ran, tillhörig Blankaholms sågverk på 1890-talet, kom inåt Slingsöviken hörde jag en statkarl från Helgerum utbrista: "Si här har vi gubben Ran!"

"Ran är ett kvinnonamn, så att gubben Ran passar inte",: tyckte jag.

"Joho då, Ran ä allt desamme som Ramm eller Skam de."

Alla karlarna i arbetslaget voro av samma åsikt. Därav kunde jag förstå — och har också senare genom liknande exempel fått det bekräftat — att namnet på Loke-Lucifer är Ramm eller Ran i Tjust.

Somliga anse asalärans Loke vara en personifikation av sommarhettan, andra åter att han var en detronise-rad solgud. I den förra egenskapen har man icke i forntidens Tjust haft anledning att dyrka Loke, emedan man på grund av jämförelsevis ringa nederbörd där snarare velat ha regn än stark sommarhetta. Emellertid finnas ställen där stark sommarhetta bringar god skörd, våtår missväxt. Detta är förhållandet isynnerhet, där Ram ingår som förled i ortnamnet. Lokegestalten har uppstått i trakter, där man haft för mycket regn och för att få soltimmar, t. ex. i Väst-Norge eller på

136Island. Därifrån har namnet överförts via Danmark till Tjust.

Man kan tänka sig att Tyr som solgud fått ge vika för Loke och denne i sin ordning för Odén. Tyrs namn anger tjurgestalt. Egypternas gud Ptah tänktes i tjurinkarnation. När t. ex. ett gravskick, den s. k. dösen kunnat överföras från Orienten iängs Medelhavets och Atlantens kuster, kan man ju också antaga att en mytisk

framställning kunnat komma samma väg.

Vi föreställa oss att Tyr är samma gudomlighet som Ptah. Båda voro solgudar i tjurgestalt. Ptahs efterträdare som solgud var Ammon-Rå. Denne tänktes i skepnad av en gumse. Om man försöker att upprepa detta namn i obruten följd så flyta ljuden samman till Ramm, som är engelskans särnamn för gumse och tjust-bornas namn på Loke.

Vända vi oss till nutidsspråket, så är lock något som sluter till, adjektivet ram smak på något som för länge stått tilldämt, substantivet ram något som sluter om, slår till, slår om, ramm något som stöter till.

Som egendomliga tillfälligheter må erinras om att smeknamnet för gumse är pälle och att hornpär är en skämtsam benämning på fanken. Det finska ord som närmast liknar perkele är pär, lyssticka, som på svenska blivit översatt till pärta.

137OM SOL OCH SOLVÄRME I FOLKSPRÅK OCH FOLKTRO

Söckendagarna i veckan före påsk äro blåmåndag, vitetisdag, dymmelonsdag, skärtorsdag och stackete (stackote) lördag. Jag vill här endast syseisätta mig med det sista dagnamnet, emedan de övriga torde vara gemensamma för de flesta bygdemål inom landet.

Betyder fredag Fejs eller Friggs dag, så kan lördag tydas till Lörsdag. I gamla handlingar skrives löger-dag. Således tänka vi oss även Logers dag.

Vem var då denne stackete Lör eller Löger?

Har egenskapsordet stackete tillkommit under kristen tid, ligger den förklaringen nära till hands, att eftersom föregående dag var långfredag, måste något av dess tidslängd ha tagits från den näst efterföljande dagen som sålunda benämndes stackete lördag.

En äldre och djupare förklaringsgrund gives dock. Ordet stackete står i samband med Lör och erinrar om att denna gudomlighet på något sätt blivit stympad, alldeles som Tyr i åsamyterna. Herodotos berättas någonstädes om skyterna, att de till sin solguds ära offrade sina krigsfångar, sedan de först avskurit deras högra armar och kastat upp dem i luften. Därmed påminde do sig den stympning deras solgud måst undergå, innan han rådde på mörkrets och ondskans makter.

Det kan sålunda tänkas att stackete Lör eller Löger varit benämningen på en solgud. Lördag heter på engelska saturday, d. v. s. Saturnus dag. Som bekant off-

i:$8råde romarna under saturnalierna bl. a. vaxljus såsom symboler för det återvändande solljuset. Saturnus (Kronos) var även tidens gud. En liknande ställning intager Loke bland åsarna. Somliga forskare ha i lördag och lögerdag velat återfinna Lokes namn.

*

) Omedvetet äro alla människor soldyrkare, men huruvida själva solen blivit dyrkad som gud i vårt land torde vara ovisst. Troligen har man tänkt sig ett väsen som haft med den att göra . Då fordom någon solgud tillbads, hände väl att man hade sina hokus pokus med solljusets återkastning och brytning. För de första kristna blev varje sådant förfarande en styggelse, från vilken de med avsky vände sig bort, och möjligt är att något av denna inställning etsat sig fast i folksjälen och hållit sig kvar där fram till vår tid. Författaren har gissat sig härtill och tror det på grund av vad han själv hört och erfarit.

Nådens år 1890 bodde jag i Verkebäck hos en familj, där det fanns två minderåriga gossar. Så hände sig en vacker marssöndag, att den mindre av gossarna med en spegel uppfångade solljus och lät den s. k. solkatten irra kring väggar och tak. Plötsligt säger den äldre gossen med allvarlig och förebrående röst: "Han leker me sola!" Modern, som sysslade i köket, kom skyndsamt in i rummet, slet spegeln ur gossens hand och utbrast: "Ska du leke me sola, du ? !" Därpå gick hon ut till sina sysslor, och det blev tyst, mycket tyst. Uppträdet föreföll mig så löjligt, att jag obetänksamt upprepade orden: "Han leker me sola". Som ett yrväder störtade modern ånyo in i

rummet, fick fatt i pojken och gav honom ganska kraftig omruskning. Gossens oskuld blev naturligtvis ådagalagd. Emellertid stod det klart för mig att modern i detta fall fordrade ovillkorlig lydnad, fast hon annars vanligen inte var så noga med den saken. Det är möjligt att hon hyste

139ön nedärvd eller traditionsgiven vidskeplig vördnad för själva solen.

En sommardag 1893, då jag befann mig på näset mellan Toven och Ålsjön, frågade mig en åttaårs pojke, om jag såg sommartjuren. Svaret blev nej. "Som-mertjuren danser", sade pojken. Jag såg mig om åt alla håll, men inte såg jag till någon tjur. Omsider lyckades pojken klargöra för mig, att det var den värmeböljande luften som kallades sommartjuren. Först 1914 träffade jag en båtbyggare från Nävelsö, som. kände till denna sällsamma benämning på solflimret. Emellertid erinrar jag mig, att jag vid min förfrågan använde ut-trycket sommartjuren, vadan den vunna bekräftelsen tycktes mig vara av ringa värde. Jag visste emellertid, att gärdesglindret på sina ställen i Värmland har blivit kallat våroxen, och att den mattighetskänsla, som under vårtiden infinner sig hos folk, benämdes solkarPn i trakten omkring sjöng Åsunden i Västergötland. I februari 1916 frågade jag en värmlänning, om han hört den värmeböljande luften kallas våroxen. Svaret blev nekande, men hans kamrat, som var från Hultsfred, inföll: "Sommartjuren har jag hört." — Uttrycket användes ej i Sevede, utan det var så, att han hört benäm-ninen av sina föräldrar, som voro från Odensvi socken i Södra Tjust.

Sommaren 1916 träffade jag en gammal f. d. distink-tionskorpral, som jag visste vara född i nämnda församling. Han blev ansatt med frågor och kunde lämna följande upplysningar:

I det inre Tjust begagnas uttrycket våroxen om den i vårluft egendomliga dallring, som uppstår då jordens fuktighet avdunstar. (Det är vad Strindberg kallar gärdesglindret). Den företeelse, som kallas sommartjuren, är ett annat slags luftdallring. Den uppkommer därigenom, att den närmast jorden varande luften under varma sommardagar starkt upphettas och stiger uppåt.

140Månne benämningen sommartjuren är den sista språkliga relikten efter en solgud. Fornisländskan har pjorr för tjur. Tjustbon säger "tjurre" eller "tjårre" när han talar vänligt till ett dylikt kreatur. På finska heter tjur "sonni", vilket ord är bra likt det tyska "Sonne". Danska benägmningen är "tyr" . Kanske det här just är fråga om solguden Tyr. Hans vardöger tän-kes då ha haft tjurskepnad, d. v. s. detta djur skulle uttrycka hans väsen.

Den Tyr, som nämnes i Eddamyterna, är inte densamme som bronsåldersguden; han tycks liksom vara en mindervärdig ersättningsgud för denne. Likheter förefinnas dock mellan båda. Den senare Tyr hade förlorat sin högra hand,; då han fängslade Fenrisulven; den ursprunglige hade mist hela armen under kamp mot mörkrets makter. När barnen, enligt den av Hilding Celander i "Lokes mytiska ursprung" anförda ramsan, rycka ett ben av väggspindeln, ifall han inte pekar ut var kärestan bor, så visar detta förfaringssätt hän mot Tyr och Loke, som hade spindeln (locken) till sinnebild samt den Stackete Lör, som framskymtar i namnet på dymmelveckans sista dag.

Solen kunde man inte så noga betrakta, men det är möjligt, att man tänkte sig den såsom en glödande jättespindel, som med sina strålar omspann hela världen, alldeles som daggbestänka spindelnät under sensommaren tyckas omspänna alla gröna fält. På marken var det spindlar, som voro omslutare, på himlavalvet solen.

Eftersom Loke och Tyr blivit nämnda, är det ej ur vägen att tala om deras gemensamme dubbelgångare Tjalfe (fialfa), som också brukade vara i sällskap med åskguden. Namnet låter sig uppdelas i pi och alfa. Ti är en benämning på solguden Tyr. Om alfa är av grekiskt ursprung, vilket nog är troligt eftersom runraden till stor del utgör en efterbildning av det grekiska alfabetet, så betyder pialfa solgudens tjur.

141Tjalfes väsenarL Lycka emellertid ånge en personifikation av våroxen. Denna företeelse förväxlas lätt med den som kallas sommartjuren.

Som ett apropå till ovanstående må erinras om att den grekiska bokstaven alfa (A) liknar den snöploglika konstellationen i stjärnbilden Oxen, som fordom kallades Tjuren. Bokstavsformen är enligt orientalisten Fritz Hommel hämtad därifrån.

Ar heter runan som motsvarar det grekiska alfa.

De båda historieskrivarna greken Prokopius och goten Jordanes översätta gudanamnet Tyr med Aräs.

142Wmi oå ASumma stadsparti från senare ticl — idyllen finns ännu kvar.

Västerviksidyll från förf :s skoltid (de gamla båtsmansstugorna).GAMLA HUS

På näset mellan Ålsjön och Toven, just där strömmen skär igenom det, ligger stället Tovehult. Under senare delen av sjuttonhundratalet och början av adertonhundratalet fanns här en hytta. Av byggnadsresterna efter den raserade masugnen uppfördes ett trevåningshus, vilket inreddes till garveri. Bakom dess västra gavel finns en väldig järnanhopning, där en gång i tiden masugnens bottenrör mynnat ut. Ej långt därifrån rakt i sydväst synas lämningar efter kolladans stenfot. Vida marker längs utmed strömmen äro täckta med slagg-högar, vilka nu delvis döljas under mylla och växtlighet. Här och var på näset skönjas grundvalar efter gamla brukstugor. Tvenne dylika funnos ännu 1898 på andra sidan strömmen. Vi kunna kalla dem för främre och bortre bruksstugan. I närheten av strömmynningen på samma sida som garveniet var det s. k. Vaskaretorpet beläget. Söder om garveriet högt uppe viid skogsbrynet låg själva bruksbyggningen. Den stod kvar 1914, men var borta 1916, då platsen av författaren besöktes.

Jag vill nu först beskriva den som var mest bofällig av dessa fyra människoboningar, nämligen bortre bruksstugan.

Grundplanet var rektangulärt. Mittelväggen gick parallellt med gavlarna och delade det i två kvadrater. Stugan innehöll sålunda två rum. Det yttre, förstugan, saknade golvtiljor, fönster och mellantak. Dylikt tak saknades även i boningsrummet. Genom två

145

10olika atom, smftruliga fönster inträngde i detta en ppax-sam dager. Det mindre fönstret hade endast fyra slagrutor. Spiseln däremot var ett sannskyldigt Ginungagap. Dess äril höjde sig blott halvannan decimeter över golvet, vadan husmodern måste gå mycket lutad» då hon sysslade där.

Närmast i ordningen vad åldern beträffar kom främre bruksstugan. Genom två mellanväggar, jämlöpande med gavlarna delades den i tre rum. Det yttersta saknade golvtiljor, fönster och mellantak. Det mellersta rummet, köket, hade dylika anordningar. Spiselhällen i köket -höjde sig drygt två och en halv decimeter Över golvytan. I storstugan funnos två fönster. De voro symetriskt anbragta och lika stora men av större bredd än höjd. En ålderdomlig spisel med utåt rundad äril lämnade värme och ljus under de kalla och mörka årstiderna. När stockvedsbrasan flammade i den, belystes rummets alla vinklar och vrår. Utom dörren till köket fanns dessutom en annan, som ledde ut till en förstusval, vilken var så snävt tilltagen, att dörren kunde öppnas föga mer än vinkelrätt mot väggplanet.

Kom man härifrån till Vaskaretorpet, var det som att gå från den ena klarheten till den andra. Uppför två trappsteg trädde man in i en rymlig förstukvist. Dörren kunde här slängas upp på vindvid gavel. Tre lika stora kvadratiska fönster gjorde storstugan ljus och glad. Spiselns äril befann sig något mer än vid knähöjd över golvet. Bakugnen var försedd med vridbar järnlucka. Dylik fanns ej i de bägge andra stugorna, utan där begagnade man sig vid bakning av lösa järnplåtar, som måste stöttas på ntsidan med spakar för att kunna sluta till.

Vaskaretorpets storstuga upptog ena hälften av huset. Mittelväggen var även här jämlöpande med gavlarna, då däremot den vägg som delade återstoden i

168kammare och kök, gick parallellt med byggnadens långsidor. Från köket förde en dörr ut i det fria. Utanför köksgaveln ledde en trappa upp till vinden.

Har avbrytes bostadsutvecklingens kedja. Den felande länken torde emellertid ha varit till finnandes i ett nära bruksstugorna beläget hus, som på grund av sin storlek och sitt vackra läge benämndes Grå slottet.

Bruksbyggnaden uppfördes samtidigt med masugnen, d. v. s. på 1770-talet. Terasserad jämn gårdsplan, två

våningar, två skorstenar och mansardtak gåvo den likhet med mindre herrgård. Förstusval saknades. Genom dubbeldörrar kom man in i en långsträckt tambur som var rikligt försedd med klädhängare. Innanför denna funnos tvenne mindre rum samt kök och sal. Åt höger ledde en spiraltrappa upp till övre våningen» Fönstren voro av större höjd än bredd. Träpanel fanns i alla rum, enkla lister omramade taken, ålderdomliga tapeter betäckte väggarna. Eldstäderna voro dels rör-spislar, dels en övergångsform mellan dessa och nutida kakelugnar. Köksspiseln hade nu bruklig höjd och var belagd med tjocka järnplattor.

i Helgerums slottsbyggnad blev färdig 1768. Indelningen av densammas bottenplan har någon likhet med den, som var tillfinnandes i bruksbyggningen på Tove? hult. Det är inte lätt att undvika omedvetna intryck och upprepningar: bägge husens anordningar visa hän mot en äldre byggnad, nämligen den som i forna tider utgjorde Helgerums corps de logis.

Bland ännu inom kustområdet befintliga hus må nämnas hemkvarnen å Konglebo ägor. Den är visserligen ej så särdeles gammal men icke desto mindre ganska primitiv och ålderdomlig. Vill man skaffa sig en föreställning om hur forna tiders hemkvarnar eller skvaltor voro beskaffade, har man modellen här och därtill den

147i min i liohi orten. Detsamma gäller i sitt slag om (iöl ini papperabruk.

Vid Repvassa finns en sjöbod som vilar på höga stolpar. Den är olik andra sjöbodar men synnerligen lämplig för sitt ändamål. Själva boden är en kopia efter ett å Tovehult fordom befintligt bruksmagasin, vilket revs II869. Vill man skåda en bondgård från medlet av 1700-talet, må man besöka torpet Gustavsberg. Boningshus, stall (gölladan) och nödigt uthus, det sistnämnda särdeles märkvärdigt, äro desamma som fordom stått på Repvassa gård.

En visthusbod med svalgång kvarstod ännu 1898 å nedre Slingsö, desslikes ett mindre förrådshus med vacker och ursprunglig arkitektur å Idö 1912.

Det gamla uthuset (från början av 1700-talet) vid Gustafsberg, Repvassa.

1148BÖCKER OCH KUNSKAPER

Almanacka, bibel och psalmbok funnos i varje hem, dessutom vanligen katekes och "bibliska". I almanackan studerades i synnerhet väderleksuppgifterna, vilka upphörde med år 1869, solens upp- och nedgång samt icke minst ivrigt namnsdagarna. I ett och annat hein lästes Arndts "Den sanna kristendomen" eller Luthers postilla. Gamla fru Holmberg, som bodde på Vaskaretorpet, ägde "Jesu barndoms historia" — den lånades ej ut — samt berättelsen om Pintorpa fru. Den senare lämnade hon ifrån sig villigt och gärna till medmänniskors väckelse och bättring. Fick hon ej tillbaka exemplaret, så köpte hon ett nytt, ty den boken var väl värd att läsas och begrundas. Av vandrande gesäller köpte man "Nya visor tryckta i år", "Sibyllans spådom", "Bondepraktikan", "Drömboken", "Människohjärtat" — med rysliga bilder, föreställande de onda andarnas framfart — samt sagan om Lunkentuss o. d.

De mest omtyckta folksagorna under 1860- och 1870-talet handlade om Tummeliten, Mästertjuven, Karin Träkjol och Flickan som trampade på brödet. Bland skaldestycken som trängt ned på folkdjupet må nämnas Bellmans "Gubben Noak", Tegners "Kung Karl den unga hjälte", von Brauns "Herr Uno han sadlar sin magra valack" samt en från engelskan översatt dikt som började: "En krigsman så båld och en fröken så grann".

Likvisst fanns det i strandbygden en lantbrukare, som med tiden bev ganska boklärd. Början gjordes på föl-

149juiuli! wi ill. lian hade en gång- i sin ungdom säll eh strömmingsfångst i Vimmerby och passade då på att; köpa Berlins läsebok i naturlära. När fadern fick vota'< att han givit ut en riksdaler och trettiosex skilling föri en bok, stelnade han till av häpnad och förfäran. So^ nen öppnade boken och visade bilden av orangutangen. I 'ådern trodde knappt sina ögon. Han vände på ett par blad men återgick till betraktandet av apbilden och sporde:

— Va ä de här för en?

— Jo, far, de ä en skogsdjävel.

-— Jaha, den här ä bra den, tyckte fadern och lämnade boken tillbaka.

Om man gör undantag för stadsbefolkningen, var kunskapen i fäderneslandets historia bland menige man i Södra Tjust icke synnerligen stor på 1870-talet. Man kände på sin höjd namnen på kungarna under adertonde och nittonde seklet. Den mest bekante var naturligtvis Karl XII. Därnäst i ryktbarhet kom Karl XIV Johan. Gustav III skulle kanske ha varit alldeles glömd, om inte Bellman levat på hans tid, och om inte Folk haft för sig att denne skald utfört ett slags Ullspegels roll vid tjusarkonungens hov.

Man höll mycket styvt på att det var 80,000 ryssar som besegrades av 8,000 svenskar vid Narva. Enligt vad som understundom lästes i tidningar, skulle det blott ha varit 30- à 50,000 ryssar, men dylika uppgifter väckte större ovilja än tilltro. När man tänkte sig som svensk i jämförelse med andra nationer, var det med en yverborenhet, som säkerligen härstammade från karolinernas tidevarv. Var det fråga om vilken nation som hade de yppersta krigarna, så blev svaret: "Svensken ä värst." Blott i enstaka fall hörde jag Uppgivas, att turken skulle vara tapprast bland folk i Europa, men i så fall kom svensken som god tvåa.

En tysk skeppare, vilken år 1871 låg med sitt fartyg för att lasta i en av Västrums vikar, berättade vid

150ött tillfälle om hur hans landsmän som segerherrar be+ tirätt Frankrikes .jord. Dä yttrade en av åhörarna, liten till växten och skomakare till yrket: "Hadde tyskera hatt svensken te slåss me. så hadde de allt blitt en annan vals för dom." Tysken blev högeligen förbluffad över inlägget, och skomakaren, som inbillade sig att han stukat till segerkrönikören, högg i: "En svensk ä like go te å slåss som sju tysker." Den store rödbrusige skepparen betraktade uppmärksamt den ltille bleke skomakaren, frustade till som en säl och utbrast: "Schwats, sehwatz, det ser du mans ut till!"---

Å andra sidan tycks denna yverborenhet på något sätt ha blivit kantstött, antagligen genom 1808—1809 års krig. ty på tal om Rysslands storhet och makt hette det vanligen så: "Ja si Sverget de skulle bare va en frukpstbit för ryssen te å ta!"

Näst Karl XII beundrades, som redan är sagt, Karl XIV Johan. En gång hörde jag en dagspenningkarl ganska utförligt redogöra för Sveriges insats i kriget mot Napoleon och Karl Johans ärorika andel däri, men jag blev liksom litet tveksam då han berättade följande: "När svenskera stormde in i Lepsvig, bet di döds-; sårede fransosera, som låg på gatera, dom i stövla, så ilskne va di." Samma historia berättades av en äldre man, vars fader i egenskap av den berömde general Bj oxenstjernas kalfaktor varit med vid Leipzig.

Beundran för fransmännen och deras land gick med djupa rötter tillbaka i tiden. Då 1870 års krig utbröt, voro så gott som alla Södra Tjustbor övertygade om att fransmännen skulle segra. Även snickar Frans, en gammal oldenburgare, som av ödets kastvindar blivit iland-driven på vår vikinskurna kust, hyste den övertygelsen, då man läste om reincontern vid Saarbrücken: "Ja, nu ser mans hur det kommer att gå för tisken", sade han. Telegram följde på telegram om tyska segrar och franska nederlag. Snickar Frans som mera kunnig om utrikes förhållanden än folk i allmänhet tillfrågades om

151.sin tøikt. Mud darrande röst, som omedvetet sjönk ned i en viskning, utlät han sig: "Äh, när tisken kommer lilngre in i Frankrike, går han kaputt, ganz kaputt." (Germanerna segrade alltjämt. Då yttrade sig Frans sålunda: "Låt tisken komme in i Paris så går han kainit, ganz kaputt." Tyskarna kommo in i Paris och vände därifrån med ära och byte, men då höll sig Frans borta från telegrammens anslagstavlor.

Menige mans insikter i geografi voro betydligt större än dem de ägde i Sveriges historia. Genom sjöfarande hade befolkningen bibringats en icke föraktlig kunskap om Östersjöns kuster och hamnar. Om England och Frankrike hade man även någon kännedom, desslikes om Amerika genom brev och tidningar från därstädes boende landsmän. Det var inte ovanligt på 1800-talet att skärboflickor buro broscher med däri infattade indiska rupier, vältaliga vittnesbörd om fädernas långväga färder till sjöss.

152SAMFÄRDSEL

Västerviks läge i samfärdseln under gångna tider framgår delvis av efterföljande tabeller, av vilka den första

anger hur lång tid brev, adresserade till Västervik, behövde för att från olika platser nå bestämmelseorten. översikten är uppgjord med ledning av i författarens ägo befintliga brev.

Vad Västerviks inhemska förbindelser beträffade var naturligtvis avskildheten ganska påfallande, synnerligast då sjöfarten var stängd och endast postdiligens och gästgivareskjuts, ibland uteslutande det senare kommunikationsmedlet, förmedlade samfärdseln mellan staden och rikets övriga orter. Här återges en minnesbild från våren 1873. Folk hade samlats på Storgatan för att invänta diligensen. Andäktigt lyssnade man till den första hornsignalen, som varje gatpojke brukade gnola till följande ord :

Här kommer en som vill ta posten!

Hopp falleralla, hej, hurra!

och det var inte utan, att den föreföll de väntande sora ett genljud från stora världens buller långt utanför. Diligensen stannade framför posthuset, postiljonen hoppade ned från sin höjd, vagnsdörren öppnades och passagerarna stego ur. De sågo allvarliga och högtidliga ut, alldeles som om de nyss blivit delaktiga av ett sakrament, inläto sig ej i samtal, tycktes ha nog av dagen och sig själva samt försvunno var och en åt sitt håll. Det

153Är Avsändningsort Mellanstationer enl. befintliga stämplar Antal dagar iör befordran mellan mellanstationerna Summa dagar Lösen vid framkomsten till Västervik 1842 Bordeaux ..... Paris—Aachen—Hamburg . . 2—4—1 11 4 Rdr 15 sk 1843—44 Kennebunk .... Stockholm......... 157 159 1845-46 Manilla...... Altona—Hälsingborg .... 140—3 145 1846 New York .... Stockholm......... 58 60 1846 Boston...... Anvers—Hamburg..... 142—5 151 3 Rdr 15 sk 1846 Boston...... Liverpool—Hälsingborg . . . 28—10 40 2 Rdr 1848 Liverpool ..... Aachen—Hamburg—Hälsingb. 3—2—3 10 1848 New York .... Hamburg—Hälsingborg . . . 18-5 25 1848—49 Rio de Janeiro . . Liverpool—Hamburg .... 18-5 27 1849 Boston...... Liverpool—Stralsund .... 12—6 22 fi Rdr 36 sk. 1 9 rst 1850 San Francisco . . Hamburg—Hälsingborg . . . 55—3 60 1851 Boston...... Hälsingborg . -....... 23 25 1855 Smyrna...... Hamburg—Hälsingborg ... 13—3 18 1856 Smyrna..... Breslau—Hamburg—Hälsingb. 16—1—2 21 1856 Smyrna . . . . . Lubeck—Ystad .... 8—3 13 1857 New York . . ... . Hamburg—Hälsingborg . . . 14—2 18 1857 New York .... Aachen—Hamburg—Hälsingb. 14—2—1 19 1858 New York . . . , Aachen—Hamburg—Kalmar . 14—1—3 19hade minsann inte varit någon lustresa för någon av dem. Visserligen reste man fortare med diligens än med vanlig gästgivareskjuts, ty för den förra stodo vid varje skjutshåll hästar genast färdiga till ombyte; men likväl, hur kvavt, hur olidligt skulle det inte kännnas inne i den trånga vagnen! Hur tröttsamt blev det inte i längden att åka backe upp och backe ned!

För att ge en föreställning om vad längre resor med gästgivareskjuts kunde innebära har följande tabell blivit uppgjord med ledning -av uppgifter i en av C. O. Ekblad år 1841 utgiven handbok för resor i Sverige med Västervik som utgångspunkt:

Ändstation Avstånd i gamla mil Antal hästbyten Sannolik tid för resa efter en häst dag och natt med 1 timmes uppehåll vid varje skjutshåll Taxa för åkning efter en häst Vimmerby . evs 3 9V8 timmar 2 Rdr 9 sk. Kalmar . . 17Vt 9 26V4 „ 5 * 43 „ Linköping . lOVa 6 16Va „ 3 „. 31 „ Stockholm. 30 18 48 10 „ 7 „ Malmö . . 391/* 28 67V4 „ 13 „ 31 „ Trälleborg . 42 30 72 14 „ 34 „ Hälsingborg: 38 Va 24 62V2 „ 13 „ 13 „ Göteborg . 35 21 56 12 „ 14 n

I taxeuppgifterna äro körpengar ej medräknade.

Nog kan det synas väl mycket tilltaget att beräkna en timmes uppehåll vid varje hästombyte, då skjuts kanske kunde erhållas så fort en resande anlänt till gästgivaregård, men ofta fick resenären vänta två, tre, ja i vidriga fall 4 timmar innan han kunde komma i väg.

Om man jämför priset på en år 1918 köpt tredje-klassbiljët till Vimmerby med vad som 1841 erlades för

177gäslgivareakjuts till nämnda ort, sä tycks skillnaden i pengar ej vara så synnerligen stor, kostnaden var resp. kr. 2,10 och 2 Rdr 9 sk. För det förra beloppet kunde man emellertid erhålla högst 7 liter mjölk hösten 1918,

under det att man för 2 Rdr 9 sk. år 1841 fick inte mindre än 171/2 kannor, d. v. s. 45 liter. Så att i själva verket reser man betydligt billigare nu för tiden än vad man gjorde fordomdags.

156GÄRDESGÅRDAR

Har den ärade läsaren intresse att höra något om gärdesgårdar? Ämnet låter kanske knäpptorrt, men jag vill gärna i dessa minnen från min hembygd ägna de gamla gärdsgårdarna — vi stava dem så i fortsättningen — en gärd av hyllning. Det ligger dock något av hembygdens poesi i en grå gärdsgård likaväl som i "stugan som lyser röd" därhemma . . . Eller hur?

Gärdsgårdar är ju något mycket typiskt svenskt, så svenskt att de utom vårt land blott finnas i Finland och i Hasslidalen i Schweiz, vars innevånare ju påstås härstamma från Sverige. Nåja, nog har man gärdsgårdar i andra länder också, bara där finnes gott om skog.

I de gamla sagorna talas om skidgård. Därmed åsyftas ett stängsel, som är någonting mellan en vänlig-gärdsgård och ett enklare staket. Den del av en gärdsgård, som hägnats ut d sjö för att utestänga vadande eller simmande boskap, kallas ännu på sina håll ski-gård. Stängselämnet är nog detsamma i båda dessa slag av gärdsgårdar men i en vanlig, regelrätt byggd svensk gärdsgård ligger gärdslet tätt, i någon lutning-möt marken, då det däremot i en skigård ligger vågrätt och vanligen i två lägg, det ena i, det andra något över vattenbrynet.

Gärdsgårdsstörerna, som vi kunna kalla gärdsgårdens ryggrad, äro vanligen av en,: fur, gran eller någon gång av ek. De spetsas till i tjockändan och slås ned i lodrätt ställning, två och två intill varandra, dock så,

157all gä wi se I ötän gerna kunna tvingas ned mellan dem. Störarna bindas till om gärdslet med vidja eller hank. Det heter på tjustmål att hota med spett, därför kallas ott störpar ett hot, emedan det måste slås ned i marken för att kunna stå stadigt.

Skiftsvenskans gärdsgårdsstörar motsvaras på tjust-målet av gärdsgårdsstavar. Med gärdsgårdsstör menas i allmänhet det, som i hast kan slitas loss ur en gammal gärdsgård för att användas som tillhygge, ej sällan ett gott anfallsvapen mot frukttjuvar och folkilskna nöt.

Någon gång kan ordet gärdsgårdsstör användas i dess högsvenska betydelse, t. ex. när man säger att man fastnar på eller trätt något på gärdsgårdsstavar. Jag minns en arrendator, om vilken det sades: "Han va så full, då han kom från stån, att han trädde all korv å palt i huset på gärdsgårdsstörera." (1871).

I Västergötland heter gärdselstång ski, i Tjust trin-ne(r). De utklyvas ur gran- och furustammar och äro sålunda kantiga. Dessa ski eller trinner äro enheter i det kollektiva gärdslet. Benämningen trinner angiver att man fordom i Tjust, där det fanns gott om skog, och vattensamlingar här och var ersatte stängsel, använde okluvna ungträdsstammar.

Man gör hank eller vidjor av grangrenar, som svedas i eld (basas) tills de mjukna. Även vide och eii användes på sina ställen därtill. Sådana vidjor kallas hank eller vejer i Tjust, på sina håll i Västergötland nek.

Gärdsgårdar ta först röta nedtill, synnerligast i de delar, som äro nedslagna i marken. Då måste störarna dras upp, spetsas och ånyo hotas ned i jorden. Ruttnat gärdsle vrakas, dugligt lägges om, ovanpå lägges nytt. Apropå lagning av gärdsgård har jag hört följande; ordspråk i Tjust: "De ä inte roldt å lete etter de som en inte vill hitte, sa han som skulle låge håla i gärdsgårn."

*

158AU, byggu (»ii gUnlHgänl Ur i c lic någon så lätt konst, som mången inbillar sig. Det är en hel liten vetenskap, om det skall gå riktigt till, skall jag säga.

Mina föräldrar hade en ängslott, som gränsade mot sjön. På skogen intill gingo godsägarens kor och de ville åt ängen. Gärdsgård hindrade, men de vadade ut i vattnet, summo omkring gärdsgården och kommo in på ängen. Jag blev tillsagd att mota bort dem och jag visade dem samma väg tillbaka som de kommit. Så måste jag öka till gärdsgårn i sjön, laga och förstärka den i land. Jag hade min unga kraft och en yxa att hugga i med, men för

övrigt ingen kompetens för sysslan. Jag arbetade så svetten lackade. Men gärdsgården föreföll mig oförbätterlig. Rätt som det var stodo två unga jäntor på vägen. "Sån gärsgål!", sade de. "Sicken en sommerdräng! Han sir ju ut som e mamsell. Si så han ha vulne te gärsgåln."

Jag teg och led orimligt. Se'n flickorna gått kom rättare Jakobsson. "Så ska han inte lägge ut skigårn", sade han. "Om han så hägnede ut'en över halve sjön, så kan han ge sej blankt attan på att kona (korna) sim-mer kring'en."

Jag böjde mig för sakkunskapen. Så drogs skigårn upp och hägnades om, alldeles som kroklinjen CDE på omstående bild visar. AB anger gärdsgårdens ursprungliga riktning. Korna blevo stående i gärdsgårdshörnet ACD och glanade kodumt inåt ängen. Stängslet AC var höjt och förstärkt. De glodde utåt sjön. Där sågo de hindren CD och DE. Kommo de runt hörnet D sågo de hindren DE, DC och CA. Det var för mycket för dem. De vände in till hörnet DCA. Därifrån tittade de inåt ängen, råmade och dreglade i otillfredsställd längtan.

"Nu har han nöta i nota'% sa' Jakobsson.

*

159En enklare form av gärdsgård är stånggård. Man fäster ett lägg långa stänger över i marken nedslagna pålar. Stängslet bör ej vara högre än att unghästar kunna sätta över det om de bli skrämda. De långa stängerna bågna och svikta om hästen slår emot med hovarna då han gör hoppet. Därigenom minskas möjligheterna för olycksfall.

liängle eller hångle är ett sådant stängsel, där gärds-le inriktats i ett eller två vägräta lägg mellan störparen. Mindre djur kunna lätt komma igenom. Man hägnar så, då man i en hast vill stänga in nötkreatur eller hästar inom ett mindre område.

Stätta kallas anordning på gärdsgård, där gångstig öller primitiv körväg korsar den. Det enklaste och ur-

160sprungligaste slaget av stätta utgöres av två korsställda störar intill ett gärdsgårdshot. Stättor lägger man inte upp med tanke på folks bekvämlighet, utan därför att gårdsgården skall kunna stå emot den påfrestning, som tunga och oviga personers klättring över den medför.

Öppning i gärdsgård heter led, på tjustmål lë. I Västergötland är led den vanligaste benämningen på grind. En annan tillslutning på gärdsgårdsöppning kallas i Södermanland lädd, i Västergötland lëane, vilken benämning anger att det finnes en rörlig led på gärdsgården, så att den kan öppnas. Ett lëane består av ett kort gärdsgårdsstycke, som kan ledas ut ur öppningen, jämkas in i den igen och hankas på vid gårdsgården så att den åter blir ett helt. Ett annat slags stängselled uppbäres av två stadiga stolpar. Genom hål i dessa skjutas stänger fram och tillbaka. Det kallas i Tjust skyttellë, i Västergötland skyttel eller skötel. De rörliga stängerna däri kallas leskyttel, i Västergötland ski.

Orden skyttelled och ledskyttel saknas i högsvenskan. Deras ursprung må de lärda tvista om, men det förefaller naturligast att tänka på fornsvenskans lidh (lidhmot = ledamot) och ski (skid), rörlig del av ett stängsel alltså. Ju enklare, ju simplare, sa salig Dumbom.

il

161STRÖDDA ANTECKNINAR

Ur det smàplock av anteckningar om bygdeliv, händelser som timat, ortens topografi, klimat och näringsförhållanden, växt- ooh djurliv, etc., som Ahlm i mestadels knapphändiga och oarbetade notiser efterlämnat, ha utgivarna ansett sig böra utesluta en god del, som bygger på uppgilv ter av antikverat värde eller på förut kända fakta. Några strödda anteckningar må dock här återgivas.

NÖJEN OCH SKÄLMSTYCKEN.

Lustresor med ångbåt äro numera mycket vanliga. Den första inom Tjust ägde rum på 1840-talet. Den anträddes från Västervik med Kasimirsborg som mål. Ibland brukade kustbor segla i storöka till Öland.

Sedan långliga tider har ungdomen i Västrum och angränsande sockner på midsommaraftonen begivit sig till en i

närheten av Helgerum befintlig dansbana. Man sade sig då "gå till tältet". Ehuru flera ägare till Helgerum sökte förhindra dessa folktillströmningar fortsatte midsommaraftonsdansen på denna plats til) framåt 1890.

Sinnet för upptåg och skälmstycken var synnerligen rikt utvecklat. Ett bland drängar vanligt tilltag var att låsa matsäcksäskorna för varandra. Därom berättade mig en rösslebo följande. Han och några till väntade

loji Co||m på mäld. I kvarnkammaren satt en ölänning och åt på sin matsäck. "En fasli bonne te kunne lägge in", sade någon. Emellertid gick öläningen ut. Genast kom en dräng fram och öppnade hans matäska. En butelj klämdes in på tvären mellan askans sidoväggar, varigenom sviktmånen utnyttjades så att det stramade till vid spärrhakarna. Äskan sattes på golvet, locket lades över, och drängen satte foten på, att det slöt igen med en smäll. När ölandsbonden kom tillbaka, stod äskan där han satt den. Men då han skulle till att öppna den, motstod hon envist hans bemödanden. Han blev röd i ansiktet av iver, åtrå och ansträngning, "men då", sade rösslebon, "ville ja inte va me längre utan geck över te pappersbruket."

MELODIER OCH RAMSOR.

Om strand- oeh skärbor i Södra Tjust äro särskilt musikaliska må lämnas därhän, men visst är att åtskilliga folkmelodier bland dem blivit upptecknade. Musikdirektör C. E. Södling gjorde sålunda på 18604;alet åtskilliga uppteckningar efter föredrag av en skräddare, som bodde i Västra Lund i närheten av Västervik. I en upplaga av Hammarlunds sångbok förekomma ett flertal melodier, som blivit upptecknade efter föredrag av läraren J. O. Laurin, som till dessa även utarbetat text, där sådan saknades.

Den siste fiolspelaren av gamla stammen levde ännu 1916 och bodde i närheten av Västrums kyrka. Fastän över åttio år gammal förmådde han ännu muntra ett sällskap med låtar från sin fiol. Här meddelas orden till en valslåt. Flera textvarianter finnas.

Å klockern i Lybeck han hadde fiol å vre på'n å gne på'n förjämnan i fjol te polska, polketta, galoppen å valsen, tess mitt uti dansen han knäckte felhalsen,

164å ju måflto tftge'n

å jn måste lage'n

å limme'n i falsen.

Sen väl ja fått dit den

förbrännade biten

lät inte fiolen nåt alls se'n.

Å kiockern han satt där å gnällde å mol,

sen han vänt på å känt på sin spruckne fiol.

Fast hårt de kan tyckes ä bäst va som sker,

för si danse går bäst etter hannklaver.

En under mina pojkår mycket vanlig gissgåta, som den, vilken första gången hörde den, i regel gick bet på att lösa, var denna:

Fyre gängere, fyre hängere, en slängere. Två står i sky, två står i ly, två viser väj en te by.

När man efter mycket funderande fick veta att gåtan betydde ko tyckte man att det var enkelt förstås.

En ramsa som jag upptecknade 1869 och som tycktes hänsyfta på en mycket dyster barndom, hade följande lydelse:

När ja va liten i värla, då hadde ja mi säng bakom döra. Älta feck ja å illhära, å lockspjälla mängdes i vrära.

Varia—världen; döra—dörren; älta—engelska sjukan; illhära— sårnader i hårbotten; lockspjälla—

spindelvävarna; vrära—vrårna.

OM SURDEG.

I min barndom använde inte folk jäst, då grovbröd skulle bakas. Några gånger om året köpte man jäst

165Från närmaste bryggeri. Då bakades vetebröd och så kallat jästbröd. Till det sistnämnda användes råg-sikt. Till deg av sammanmalet rågmjöl sattes surdeg. Hur man fick detta jäsämne? Jo, av föregående veckas bröddeg hade man kramat ihop en klump. Den förvarades och sattes till vid nästa bak. Saknade man surdeg var det att gå till nästa stuga för att låna. Aldrig hörde jag att någon fick avslag på en sådan begäran, men väl att en torparekäring sade till den surdeg hon fick igen i stället för utlånad: "Går du bort å blir mindre så ska ja vete te hålle da hemme!"

Av det som blivit sagt framgår, att den surdeg som användes till en deg kunde ha gått igenom tusentals vad ursyrligheten beträffar. Den tycktes inte ha haft någon början, och kanske den inte heller skulle få något slut, förrän domsbasunen väckte skrämsel över en fallen värld.

Man visste i allmänhet inte, hur man skulle bära sig åt för att få ny surdeg när den gamla blev alltför bit-tersyrlig. Men i varje socken fanns det emllertid alltid åtminstone en klok gumma, som kunde konsten. Vid midsommartid lägger sig honungsdagg över vissa lövträds blad. Sådana daggblänkande blad samlades och bakades in i osyrad deg. Efter några varma dagar var den nya surdegen färdig, och mot lämplig vedergällning kunde en husmor få med av den. Hade hon gammal surdeg kvar, vrakades den. Vanligen förbrändes den bland glöden på ugnsärilen.

KLÄDER.

Fram till nödåren på 1860-talet skaffade sig varje menig man årligen en vinterdräkt av vadmal och en sommardräkt av blångarn. Den sistnämnda begagnades även till underbeklädnad om vintern.

166BÅTAR.

,Inpm Tjust finna,s två varandra närstående men något olika båttyper, norra och södra skärgårdens. Den sistnämnda är övergångsform till misterhultsbåten. Skäl vore att medan tid är, modeller efter dessa utfördas, så att sena tiders barn måtte komma i tillfälle att beundra deras vackra former och sinnrika anordningar.

TIDNINGAR.

Västerviks Veckoblad började utgivas på 1830-talet. Svenska Veckobladet (fr. 1869) fick ävenledes stor spridning. I några enstaka fall lästes Fäderneslandet. Sedermera tillkommo Svenska Tidningar (1876), Väs-térviksposten och åtskilliga andra.

Tre eller fyra personer prenumererade tillsammans på en tidning. Den som bodde närmast kyrkan hämtade och behöll bladet till nästa söndag. Samma förmån hade nästa man, så att nyheterna kunde vara månads-gamla, innan de nådde den mest avlägset boende prenumeranten.

Nu för tiden (1916) har man så gott som över allt i bygdén sitt eget "veckoblad", numera varannandags-tidning, som ivrigt läses och väl begrundas. Sålunda yttrade en pensionär på Västrums ålderdomshem, då hah tillfrågades om en anförvants vistelseort och välbefinnande, följande tänkvärda ord: "Min svåger han ä i Stockholm å ä soalist. Iblann strejker han, å då har han inget arbete." Efter några ögonblicks djupt eftersinnande tillade han med känsla och eftertryck: "Di där soalistera måtte va ett mycke gudfruktit folk."

OVÄDERS- OCH MISSVÄXTÅR.

Genom folktraditionen har i Södra Tjusts kustland bevarats minnet av tre svåra ovädersdagar från senare hälvten av 1800-talet. De voro "oväderstisdagen" och

167"ovädersfredagen" anno 1854 samt den 3 december 1871. De förstnämnda ovädersdagarna voro icke närmare tidsbestämda, men de gamla i min hemsocken brukade säga, att den förstnämnda skulle ha varit så mycket värre än den andra som den andra var värre än den tredje.

En jordstöt tillhör -de äldre Västrumsbornas hågkomst från 1880-talet. En söndagsnatt de sista dagarna i augusti 1883 vaknade befolkningen vid Tovehult av ett dovt dön och en skakning i stugorna. Den första stöten följdes av en ännu kraftigare. Någon förödelse på människoboning hade jordskalvet icke anställt, men i det strax ovanför Tovehults ström belägna berget hade en remna uppstått. Sprickberget utgör en av sevärdheterna i södra Tjust, liksom den fint avrundade jättegrytan vid Åldersbäck. Många gånger som pojke roade jag mig på Sprickberget med att kasta sten ned i rem-nan för att höra hur den slamrade mot bergväggarna innan den nådde grundvattnet. Remnan är bara ett par decimeter bred, men den sträcker sig vida.

Tre svåra missväxtår ha också de äldsta invånarna i södra Tjust lagt på minnet. Det ena var våtåret 1866, då hösåtarna fullständigt dränktes i vatten och säden lönnmältade i rökarna; det andra var år 1867 då frosten förstörde axen och svalorna frösö ihjäl i sina bon, och det tredje följde året därpå, anno 1868, då inte en regndroppe föll på hela sommaren, utan markens gröda vissnade och brändes ned totalt. Vassar och andra sjöväxter trivdes däremot utmärkt, och en så riklig tillgång på fisk som under sistnämnda år minnes man icke i orten. Fisksorter, som höllos som särskilt goda på den tiden, var Ålsjöns siklöja, Gölpaströmmens vimma och Tjutingens braxen.

Vargar visade sig senast på 1850-talet i Västrums-bygden. En bonde, som sent en vinternatt gick över Ål-sjöns is för att bege sig till hemmet i Bladvik, blev förföljd av två vargar. Det rådde snöyra och han måste

108gä baklänges hela. viigon mod blicken stadigt 1'iiat på odjuren. När hemmets tröskel nåddes var det icke mycket bevänt med den eljest starke och orädde mannen.

NÄR VÄGARNA BRÖTOS.

En ny tid för socknarna i södra Tjust bröt in på 1890-talet i och med att goda vägar då drogos fram genom strandbygden. De män, som hade största äran därav voro godsägarna friherre Carl Raab på Helgerum, C. J. Thunblad på Dagsbo och J. P. Johansson i Repvassa. Den sistnämnde hade ur gamla handlingar snokat reda på att man på 1700-talet ihade haft för avsikt att anlägga en häradsväg längs utmed Slingsöviken, men att man nödgades upphöra med stakningen då man kom till berget vid Repvassa glo. Där stängdes möjligheterna för vägens framdragande åt detta håll. På vintern 1866 tog sig emellertid patron Johansson på Repvassa före att forsla fram sten och grus över isen längs utmed berget, och han fortsatte detta arbete en lång följd av vintrar. Ett tålamodsarbete, som illustrerar småländsk envishet, ty påfyllningen sjönk varje år i ävjebotten. Till sist kröntes dock arbetet med framgång och år 1892 var vägen utanför berget färdig.

Under tiden hade den energiske Repvassabonden, känd på sin tid som synnerligen framstående jordbrukare, vilken genom utdikning av mossar lade en mycket stor areal under plogen, jämväl anlagt goda vägar över sina ägor och därifrån ut till de närmaste grannarna. Slutligen lyckas han utverka ett statsbidrag på 8,000 kronor till Tovehults bro, sedan han påvisat vägens värde — icke minst i strategiskt hänseende. Även friherre Raab hade med stora kostnader brutit ny väg genom skogsmarkerna mellan Tyftingemar och Gunnebo. Han lät också bygga den präktiga stenbron över Tovehults ström och tillsatte härvid åtskilligt av egna medel, ty statsbidraget räckte ej långt. Landstingsmannen Thun-

169bind lindé hårda strider att utkämpa vid den nya vägin-delningen, inen vältalig som han var lyckades han påvisa orättvisan i att västrumsborna skulle underhålla längre vägar utom socknen än inom densamma.

Så röjde tre av ortens pampar och kraftkarlar på sin tid vägarna i den vackra och väna nejd, som jag nämner min hembygd.

170NÅGRA KOMMENTARER

Den gamla klockarn,. Till berättelsen om den gamla kapellklockan vid Helgerum må fogas ett par upplysningar. Klockan fanns kvar på sin plats vid gamlegården ännu sommaren 1933, då en av denna boks red:r tog ett par fotografier av den fallfärdiga klockstapeln. Gamle rättaren Axel Karlsson, som i 45 år varit på Helgerums gård odh hört många av de gamla sägnerna om klockan, iberättade att denna tidigare haft sin plats vid huvudbyggnaden, men redan före hans tid flyttats till f. d. inspektorsbyggnaden. Sista gången klockan användes

var för fem, sex år sedan, då man försökte ringa i den vid ett eldsvådetillbud. Numera vågar man inte röra vid respet av risk för att både klockan och stapeln skola rasa ned. Och av okynne gör ingen åverkan på minnesmärket. Det lät på rättare K. som om han menade att klockans märkliga historia alltjämt bjöd till vördnad och respekt bland traktens ungdom.

iSägnen om Kopparkullekällan vid Rumma, som återges i berättelsen om den gamla klockan, fortlever ännu i Västrumsbygden i olika versioner. En ung man ifrån Skaftet berättade den i somras så som han hade hört den av en gammal fiskare vid Helgerum. I korthet återgav han historien så här:

Långt tillbaka i tiden ägdes Rumma gård av en förmögen man, som blev kallad ut i kriget. Innan han gav sig åstad grävde han ned sina skatter vid en kulle i närheten av gården. Hans tjänare var honom behjälplig. För att inte denne under hans bortovaro skulle röja var skatten var dold sköt mannen efter förrättat värv ned sin tjänare. Själv blev han skjuten i kriget, och ingen fick reda på var Rummagårdens skatter voro gömda. Det har grävts i kullen överallt, och under tidernas lopp har till legenden knutits nya uppgifter om märkliga ting, som timat vid Kopparkullen och om olyckor, som drabbat -skattsökare.

Rövarberget vid Henriksnäset, som omtalas på ett par olika ställen i Ahlms berättelser, hör också till ortens mest sägenomspunna platser. Där höllo sjörövare till, vilka plundrade handelsfartygen

171nili' <lo kommo upp pft Gåsfjärden. När rövarna blevo efterlysta och började känna sig osäkra för lagens arm, övertalade de en dansk (eller finsk) skeppare att taga dem över till Finland. Skepparen skulle i ersättning få de skatter, som rövarna hade gömda i berget, men först sedan han fört dem över till andra sidan öster-sjön. Rövarna utpekade ingången till hålan, den doldes av en stor krokig björk. När skepparen fullgjort uppdraget och en tid därefter kom tillbaka för att hämta skatten i berget var björken borthuggen. Han fann aldrig skatten, och ingen annan har funnit den heller. En gång skickades en pojke in i. hålan för att undersöka den. Han kröp in sju oxtömmars längd. När ban kom ut igen var han vansinnig. Efter den episoden sprängdes ingången igen för att ingen skulle frestas att upprepa försöket.

Och ingen har heller gjort det. Men Rövarberget är en omtyckt utflyktsort för ibåde sockenbor och farande turister. Man har därifrån en vid och vacker utsikt över Västrumsskärgården.

172INNEHÅLL.

Illustratör:

KNUT SVANHOLM.

Bilderna å omslaget:

Parti av Västerviks skärgård från Lysingsberget (foto och montage av K. Svanholm).

Klockstapeln vid Helgerums "gammelgård".

Spårö båk.

Toverums herrgård (Karolinskt hus med säteritak och utbyggd sval).

SVAN5

HQlfV